

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

OSMANLI DEVLETİ'NDE BİR MADEN MUKATAASI: XVIII. YÜZYILDA
KARAHİSAR-I ŞARKÎ ŞAPHANESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aslan KANSIZ

MAYIS 2018

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

OSMANLI DEVLETİ'NDE BİR MADEN MUKATAASI: XVIII. YÜZYILDA
KARAHİSAR-I ŞARKÎ ŞAPHANESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aslan KANSIZ

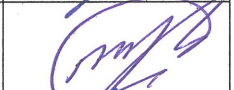
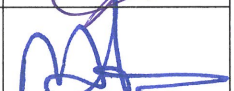
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ALTUNBAY

MAYIS 2018

TRABZON

ONAY

Aslan KANSIZ tarafından hazırlanan “Osmanlı Devleti’nde Bir Maden Mukataası: XVIII. Yüzyılda Karahisar-ı Şarkî Şaphanesi” adlı bu çalışma 19.06.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / ~~oyekluğu~~ ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Tarih Tezli Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı – Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Kenan İNAN	Başkan	☒	☐	
Prof. Dr. M.Alaaddin YALÇINKAYA	Üye	☒	☐	
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ALTUNBAY	Üye	☒	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRMEŒ
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ – Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Aslan KANSIZ
28.05.2018

ÖNSÖZ

Bu tezin konusu, günümüzdeki Giresun ili Şebinkarahisar ilçesinin çevresinde, geçmişte üretimi yapılan şap cevheri ve bölgede teşkil edilen maden mukataasının XVIII. yüzyıldaki durumu ile alakalıdır. Eski çağlardan beri yörede nüfuzu bulunan siyasi oluşumlar tarafından kullanılan şap madenleri, Osmanlı döneminde hazineye devredilerek, bir mali birim olan mukataa sistemi içerisine alınmış ve yüzyıllar boyunca işletilmiştir. Osmanlı Devleti'nin topraklarında Gedüs, Maruniye, Foça ve Ulubat ile beraber şap madeni yataklarını barındıran Karahisar-ı Şarkî, belirtilen bu sahalar içerisinde en fazla üretim kapasitesine sahip olanıydı. Dünyanın en kaliteli şapı burada üretilmekte ve Avrupa'nın şap ihtiyacını dahi belli bir devre kadar sağlamaktaydı. Geçmiş dönemlerin günlük yaşantısında boyacılık, tekstil, dericilik, temizleme, parlatma ve tıp gibi en temel alanlarda kullanımı söz konusu olan bu cevher, Osmanlı Devleti tarafından son derece önem görmüş ve itinayla idare edilmiştir.

Bu tezin temel amacı, Osmanlı madenciliği, maliyesi ve Doğu Karadeniz Bölgesi hakkında yapılan çalışmalara katkı sağlamaktır. Bu alanlarda öncesinde yapılmış çalışmalarını bir adım ileri taşıma ve bunun yanında sonrasında yapılacak olan çalışmalara bir öncü ve destekleyici ayak olma düşüncesi başarılması düşünülen asıl hedefdir.

Çalışma sürecinde yeri geldiğinde hoca-öğrenci, yeri geldiğinde de bir abi-kardeş ve arkadaş ilişkisi fırsatını bana veren, baştan sona kadar her türlü ilmî ve bilimsel fikirleriyle beni yönlendiren saygıdeğer danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ALTUNBAY'a, tez savunma jürimin asıl ve yedek üyeleri arasında yer alan Sayın Prof. Dr. Kenan İNAN, Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA, Dr. Öğr. Üyesi Miraç TOSUN ve Dr. Öğr. Üyesi Eyüp KUL'a, ayrıca bugüne kadar derslerini aldığım Karadeniz Teknik Üniversitesi Tarih Bölümü'nün değerli hocalarına, kendisiyle sürekli olarak fikir alışverişinde bulunduğum değerli mesai ve oda arkadaşım Sayın Arş. Gör. Resul TURAN'a, İngilizce metinlerin bazı noktalarında yardımını benden esirgemeyen değerli büyüğüm Ebubekir BAŞEĞEN'e, lisanstan beri arkadaşım olan Burak SELVİ'ye ve motivasyon ve azmimi yükseklerde tutmamda en büyük yardımcım ve destekçim olan sevgili nişanlım Şeyda AK'a şükranlarımı sunarım. Tüm bunların yanında, dünyaya geldiğim andan itibaren her türlü maddi ve manevi desteğiyle beni bugünlere taşıyan annem Emine KANSIZ ile babam Ahmet KANSIZ'a saygılarımı sunarım.

Mayıs, 2018

Aslan KANSIZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
HARİTALAR LİSTESİ.....	X
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XI
GİRİŞ	1-4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KARAHİSAR-I ŞARKÎ ŞAPHANE MUKATAASI.....	5-30
1.1. Osmanlı Devleti'nde Mukataa Kavramı ve Genel Özellikleri.....	5
1.2. Karahisar-ı Şarkî Bölgesi'nde Şap Madeni Sahaları	7
1.3. Mukataanın İdaresi ve Maden Ocaklarının İşletilmesi	8
1.4. Mukataa Gelirleri ve Gelirlerin Kullanımı	13
1.4.1. Kale Muhafazasındaki Askerlere Yapılan Ödemeler.....	15
1.4.2. Bazı Vazifelilere Yapılan Ödemeler	18
1.4.3. İmar Faaliyetleri İçin Yapılan Ödemeler	20
1.5. Mukataaya Yönelik Güvenlik ve Asayiş Sorunları	20
1.5.1. Sınır Meselesinden Kaynaklanan Sorunlar	21
1.5.2. Eşkiya Gruplarından Kaynaklanan Sorunlar.....	23
1.5.3. Hırsızlık Olaylarından Kaynaklanan Sorunlar	25
1.5.4. Yerel Güç Sahipleri veya Nüfuzlu Ailelerden Kaynaklanan Sorunlar	26

İKİNCİ BÖLÜM

2. MADENCİ REAYA VE İSTİHDÂM.....	31-46
2.1. Şap Madencileri ve Dini Mensubiyetleri.....	31
2.1.1. Madene Bağlı Köyler	32
2.1.2. Kazgancılık ve Kazgancı Taifesi	35

2.2. Madenci Reayanın Yükümlülükleri.....	37
2.2.1. Yükümlülükler Konusunda Yaşanan İhlaller.....	39
2.3. Madencilerin Vergi Muafiyetleri.....	40
2.3.1. Vergi Muafiyeti Konusunda Yaşanan Usulsüzlükler.....	43
2.3.1.1. Usulsüzlükler Nedeniyle Hizmetten Kaçan Madencilerin Durumu	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ŞAP'IN ÜRETİM, TÜKETİM ve TİCARETİ	47-62
3.2. Şap Nakliyatı ve Satışı.....	50
3.3. Örü/Satış Alanı Meselesi	54
3.3.1. Karahisar-1 Şarkî Şapının Örüğü	54
3.3.2. Örüğe Yönelik İhlaller	57
SONUÇ.....	63
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	66
EKLER.....	71
ÖZGEÇMİŞ.....	85

ÖZET

Bu çalışmada, Karahisar-ı Şarkî Şaphane Mukataası ele alınmaktadır. Karahisar-ı Şarkî Şaphane Mukataası, Osmanlı Devleti'nin maden sahalarından bir tanesidir. Yaklaşık 400 yıl devlet tarafından idare edilmiştir. Çalışmanın alanı sadece XVIII. yüzyılla sınırlandırılmıştır. Mukataa idaresi, şap madenlerinin üretim, tüketim ve ticareti, maden işçilerinin hukukî statüsü ve meydana gelen sorunlar çok yönlü olarak ele alınmıştır.

Bu çalışma, üç ana başlıktan oluşmaktadır. Birinci ana başlık "*Karahisar-ı Şarkî Şaphane Mukataası*" dır. Alt başlıklar ise "*Osmanlı Devleti'nde Mukataa Kavramı ve Genel Özellikleri*", "*Karahisar-ı Şarkî Bölgesi'nde Şap Madeni Sahaları*", "*Mukataanın İdaresi ve Maden Ocaklarının İşletilmesi*", "*Mukataa Gelirleri ve Gelirlerin Kullanımı*" ve "*Mukataaya Yönelik Güvenlik ve Asayiş Sorunları*" şeklindedir. İkinci ana başlık "*Madenci Reaya ve İstihdâm*" dır. Alt başlıklar ise "*Şap Madencileri ve Dini Mensubiyetleri*", "*Madenci Reayanın Yükümlülükleri*" ve "*Madencilerin Vergi Muafiyetleri*" şeklindedir. Üçüncü ana başlık "*Şapın Üretim, Tüketim ve Ticareti*" dir. Alt başlıklar ise "*Şap Madeninin Özellikleri ve Kullanım Alanları*", "*Şap Nakliyatı ve Satışı*" ve "*Örü/Satış Alanı Meselesi*" şeklindedir.

Anahtar Kelimeler: Karahisar-ı Şarkî, Mukataa, Malikâne, Şap, Madencilik.

ABSTRACT

In this study, Karahisar-1 Şarkî Şaphane Mukataası is addressed. Karahisar-1 Şarkî Şaphane Mukataası is one of the mine sites of the Ottoman Empire. It was governed by the state for approximately 400 years. The time of the study is limited within the XVIII century. Mukataa administration, the production, consumption and trade of alum, legal statues of mine workers and the emerging problems are handled in a versatile way.

This study consists of three major topics. The first major topic is Karahisar-1 Şarkî Şaphane Mukataası. The subheadings are “*The Term of Mukaata in the Ottoman Empire and General Features of Mukataa*”, “*Alum Mine Sites in Karahisar Şarki Region*”; “*Management of Mukataa and Operating Mining Sites*”; “*Mukataa Incomes and Use of Incomes*”; “*Security and Safety Problems about Mukataa*”. The second major topic is “*Mine Workers and Employment*”. The subheadings are “*Alum Mineworkers and Their Religious Afflictions*”, “*Obligations of Mineworkers*” and “*Tax Immunity of Miners*”. The third major topic is “*Production, Consumption and Trade of Alum*”. The subheadings are “*Features and Uses of Alum*”, “*Transportation and Sells of Alum*” and “*Issue of Selling Space.*”

Keywords: Karahisar-1 Şarkî, Mukataa, Malikâne, Alum, Mining

TABLolar LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	XVIII. Yüzyılda Karahisar-1 Şarkî Şap Madeni Sahaları ve Günümüzde Bağlı Oldukları Yerleşim Yerleri	7
2	Şaphane Mukataası'nın XVIII. Yüzyıla Ait Tespit Edilebilen İdarecileri.....	10
3	XVIII. Yüzyıl Özelinde Tespit Edilebilen Maden Köylerinin Eski-Yeni İsimleri ve Günümüzde Bağlı Oldukları Yerleşim Yerleri.....	33

HARİTALAR LİSTESİ

Harita Nr.	Harita Adı	Sayfa Nr.
1	Karahisar-1 Şarkî Şap Madeni Sahaları ve Madene Bağlı Köyler	34
2	1923 Yılına Ait Karahisar-1 Şarkî – Giresun Yolu	51
3	Osmanlı'da Önemli Şap Madenleri ve Örü Ağları	56

KISALTMALAR LİSTESİ

A.DVNS.AHK.TZ.D.	: Divân-ı Hümayun Sicilleri, Trabzon Ahkâm Defterleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
Bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
C.DH.	: Cevdet Dahiliye
C.DRB.	: Cevdet Darbhane
C.ML.	: Cevdet Maliye
Çev.	: Çeviren
D.BŞM.	: Baş Muhasebe Defterleri
D.EVM.	: Evâmir-i Maliye Defterleri
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
D.MMK.	: Maden Mukataası Kalemî
Haz.	: Hazırlayan
HRT.H.	: Haritalar
KK.	: Kamil Kepeci
MAD.	: Maliyeden Müdevver Defterler
Nr.	: Numara
OTAM	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayısı
vs.	: Vesaire
vd.	: Ve diğerleri

GİRİŞ

Tarih boyunca Koloneia, Mavrokastron, Kögoniya/Kögonya, Karahisar, Şapkarahisar, Şarkîkarahisar ve Karahisar-ı Şarkî isimleriyle anılan Şebinkarahisar; Bizans, Arap, Danişmendliler, Saltuklular, Mengücekler, Selçuklular, Eretnaoğulları, Karakoyunlular ve Akkoyunlular gibi devletlerin himayesine girmiştir. Son olarak, Fatih Sultan Mehmed Han'ın, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan ile girdiği 1473 Otlukbeli savaşından galip çıkmasıyla, bu şehir Osmanlı Devleti sınırlarına dâhil olmuştur.

Osmanlı Devleti hâkimiyetindeki süreçte ilk olarak Karahisar-ı Şarkî Sancağı'nın sancak merkezi yapılan bu yerleşim yeri, zamanla Sivas, Erzurum ve Trabzon vilayetlerine bağlanmış ve devletin son bulmasına kadar sancak merkezi olma özelliğini sürdürmüştür. Doğu Karadeniz Bölgesi'nin denize paralel uzanan yüksek dağlarının arka yamaçlarında 1300-1600 rakımlı eğimli ve engebeli bir arazide meskûn olan Şebinkarahisar'ın adı, şehirde bulunan kale taşlarının kara rengi ve bölgede yoğun varlık gösteren şap madeninden gelmektedir.

Karahisar-ı Şarkî bölgesinde zuhur eden ve varlığının oldukça eski dönemlere dayandığı bilinen şap madeni yatakları, bölgede hâkimiyeti bulunan siyasi oluşumlar tarafından tarih boyunca kullanılmıştır. Şap'ın geçmiş devirlerdeki kullanım alanları açısından sahip olduğu çeşitlilik, bu cevherin ticarî boyutunun ön plana çıkmasına ve dolayısıyla ekonomik getirisinin kayda değer ölçülere tekabül etmesine sebebiyet vermiştir. Nitekim Orta Çağ'da Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu şap, Karahisar-ı Şarkî madenlerinden hâsıl olan üründen ithal edilmiştir. Arz etmiş olduğu büyük getirisi, belirtilen sahanın kısa sürede bölge devletlerinin rekabet alanı haline dönüşmesine neden olmuştur. Selçuklu Devleti ile birlikte yörede canlılık kazanan şap üretimi, Osmanlı Devleti sınırlarının Karahisar-ı Şarkî'ye ulaşması akabinde zirve noktaya varmış ve bölge madenleri yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti tarafından özenle işletilmiştir.

Mülkiyeti tamamen devlete ait pozisyonda tutulan şap madenleri, bir mali birim olan malikâne sistemi içerisine dâhil edilerek "*Karahisar-ı Şarkî Şaphane Mukataası*" adı altında Osmanlı mukataalarından bir tanesi olarak yapılandırılmış ve yaklaşık 400 yıl boyunca Hazine-i Amire'nin önemli gelir kapılarından biri olma özelliğine erişmiştir. Bu madenlerin Karahisar-ı Şarkî, yani günümüzdeki Giresun ili Şebinkarahisar ilçesinin ve de etraf coğrafyasının hemen hemen XX. yüzyıla kadar temel geçim kaynağı olduğunu vurgulamak gerekir.

Tarihi geçmişi çok eski olmasına ve yukarıda izah edildiği üzere büyük önem taşımasına rağmen Karahisar-ı Şarkî’de mevcut şap madenlerinin üretimi, işletimi, devlete sağladığı getiri ve bölgeye yaptığı idarî, sosyal ve ekonomik etki hakkında elle tutulur derecede ayrıntılı bir çalışma bugüne kadar kaleme alınmamıştır. Şap madenleri ve Karahisar-ı Şarkî şapıyla ilgili olarak, sadece, Evliya Çelebi’nin seyahatnamesi başta olmak üzere bazı seyahatnameler ile birlikte birkaç makale ve araştırma eserinden bilgi edinilebilmektedir. Zikredilen çalışmaların neredeyse tamamı bizzat konuyla alakalı olmayıp, Giresun ve bölgesi ya da genel madenlerle ilgili çalışmalardır. Şap madeni ve Karahisar-ı Şarkî şap ocaklarına ait bilgiler, bu metinlerin içerisinde maalesef yüzeysel olarak yer bulmaktadır.

Yukarıda belirtilen çalışmalara Plinius’un “*Naturalis Historia*”, Francesco Balducci Pegolotti’nin “*La Pratica Della Mercatura*”, Zachriadou’nun “*Trade and Crusade Venetian Crete and Emirates of Mentesh and Aydın (1300-1415)*”, Kate Fleet’in “*Erken Osmanlı Döneminde Türk-Ceneviz Ticareti*”, Hagop A. Karajian’ın “*Mineral Resources of Armenia and Anatolia*” ve Fatma Acun’un “*Karahisar-ı Şarki ve Koyluhisar Kazaları Örneğinde Osmanlı Taşra İdaresi (1485-1569)*” adlı eserleri ile Bryer’in “*The Question Of Byzantine Mines In The Pontos: Chaldian Silver, Koloneian Alum And The Mummy Of Cheriana*”, Suraiya Faroqhi’nin “*Alum Production and Alum Trade in the Ottoman Empire (About 1560-1830)*”, Martin Levey’in “*Alum in Ancient Mesopotomian Technology*”, Kate Fleet’in “*Osmanlı Topraklarında Latin Ticareti (XIV-XV. Yüzyıllar)*”, Feridun Emecen’in “*Giresun*”, Oktay Karaman’ın “*XIX. ve XX. Yüzyılda Giresun ile Çevresindeki Madenler ve Maden İşletmeciliği*”, Fatma Acun’un “*Şebinkarahisar*”, “*15. ve 16. Yüzyıllarda Şebinkarahisar ve Civarında Yerleşim Modelleri*”, “*Osmanlı İdari Öncelikleri: Karahisar-ı Şarki Sancağı’nda Gelir Artırımı Örneği*” ve “*Osmanlı Döneminde Anadolu Şehirlerinin Gelişmesinde Devletin Rolü: Karahisar-ı Şarki Örneği*” adlı makaleleri örnek olarak verilebilir. Bunların yanı sıra Karahisar-ı Şarkî şap madenleri özelinde yapılan tek çalışma Mehmet Ergan’ın “*XIII-XIV. Yüzyıllarda Şap Ticareti ve Şebinkarahisar*” adlı makalesidir denebilir. Fakat bu makalede de istenilen teferruat söz konusu değildir.

Konu hakkında derinlemesine ve özel bir araştırmanın yapılmamış olması, Karahisar-ı Şarkî şap madenciliği hususunda geniş bir eksiklik ve boşluğun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum, böylesi bir boşluğun doldurulmasına katkı sağlama gerekliliğini doğurmakla beraber alana yönelmesi için teşvik edici bir unsur olmuştur. Osmanlı madenciliği, Anadolu’da şap madenleri ve şapçılık faaliyetleri, Karahisar-ı Şarkî bölgesinin ekonomik durumu ve yansımaları vs. gibi konularda ilerleme katetme düşüncesi bu konunun çalışılmasına gerekçe olarak gösterilebilir.

Bu çalışmada, Karahisar-ı Şarkî’de bulunan şap madeni sahalarının nerelere yayıldığı, madenlerde istihdam edilenlerin kimler ve sayılarının ne kadar olduğu, ne gibi şartlar altında çalıştıkları, hangi köylerin madenlere bağlandığı, mukataa ve maden idaresinin ne şekilde yürütüldüğü, işletme, idare, ticaret konusunda ne tür gelişmeler ve sorunların meydana geldiği,

madenlerin varlığının Osmanlı Devleti'ne hangi kazanımları sağladığı ve bölgedeki idari, sosyal, ekonomik hayat üzerinde nasıl bir etki yaptığı gibi meselelerin bilimsel olarak çözümlenmesi amaçlanmaktadır.

Konuya yönelik literatür eksikliği, araştırma sürecine ilk olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yer alan belgelerin taranması yöntemine baş vurulmasına sebebiyet vermiştir. Bu doğrultuda bire bir alakalı olma özelliği ihtiva eden yaklaşık 250-300 belge transkript edilerek incelenmiştir. İncelenen belgeler taşıdıkları bilgiler açısından ciddi bir tasnife tabii tutulmuştur. Yapılan tasnifin ardından şap ve Karahisar-ı Şarkî Şaphanesi hakkında veri içeren araştırma eserleri ve çalışmalar araştırılmıştır. Metnin inşasında neredeyse % 85-90 oranında arşiv vesikalarından faydalandığı oldukça belirgindir. Faydalanılan arşiv vesikaları arasında Maliyeden Müdevver Defterler, Baş Muhasebe Kalemî Defterleri, Evâmîr-i Maliye Kalemî Defterleri, Trabzon Ahkâm Defterleri, Kâmil Kepeci Tasnifi Defterleri, Maden Mukataası Kalemî Dosya Usulü Evrakı ve Cevdet Tasnifi'nin Maliye, Darphane ve Dâhiliye fonlarına ait vesikalar yer almaktadır.

Köyler başta olmak üzere eski yerleşim yerlerinin isimleri ve bu yerleşim yerlerinin günümüzdeki konumlarının belirlenmesi ve bazı konulardaki veri yetersizlikleri araştırmada ve metin inşası sürecinde karşılaşılan sınırlamalar olmuştur. Çalışmada, kronolojik bir akış ve başlıklandırma yönteminden ziyade konu özelinde bir akış ve başlıklandırma yöntem ve tekniği kullanılmıştır. Bazı noktalarda mümkün olduğunca yorumlamalar yapılmış olmakla birlikte, bilinmediği veya az bilindiği düşünülen bazı kavram ve ifadelerin metin içerisinde ya da dipnot kısmında açıklamaları yapılmıştır. Ayrıca metin içerisinde geçen bazı Ahmet, Mehmet ve Muhammet gibi şahıs isimleri de belgelerde yazıldıkları şekilleriyle, yani Ahmed, Mehmed ve Muhammed şeklinde yazılmışlardır.

Konu içeriğinin oldukça geniş olması, öncü bir çalışmanın var olmayışı ve baştan sona her devri incelemenin çok zor olacağı ve uzun zaman alacağı dikkate alınarak, tezin alanı sadece XVIII. yüzyıla sınırlandırılmıştır.

Bu tez, "*Karahisar-ı Şarkî şaphane mukataası*", "*madenci reaya ve istihdam*" ve "*şapın üretim, tüketim ve ticareti*" adı altında üç ana bölümden oluşmaktadır. Yani konunun temelini oluşturan idari, sosyal ve ekonomik üç unsur sırasıyla aktararak net bir bütünlük ortaya konulmak istenmiştir. Birinci bölümde, "*Osmanlı Devleti'nde mukataa kavramı ve genel özellikleri*", "*Karahisar-ı Şarkî bölgesinde şap madeni sahaları*", "*mukataanın idaresi ve maden ocaklarının işletilmesi*", "*mukataa gelirleri ve gelirlerin kullanımı*" ve "*mukataaya yönelik güvenlik ve asayiş sorunları*" gibi alt başlıklar yer almaktadır. İkinci bölümde, "*şap madencileri dini mensubiyetleri*", "*madene bağlı köyler*" ve "*madenci reayanın yükümlülükleri ve muafiyetleri*" gibi alt başlıklar bulunmaktadır. Son bölüm ise "*şap madeninin özellikleri ve kullanım alanları*", "*şap nakliyatı ve*

satışı” ve *“satış alanı meselesi”* gibi alt başlıklardan oluşmaktadır. Ayrıca bazı alt başlıklar da kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmak suretiyle okuyucunun istifadesine sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KARAHİSAR-I ŞARKÎ ŞAPHANE MUKATAASI

Bu bölümde, mukataa sisteminin temel kaidelerinin neler olduğu, şaphane mukataasının hangi bölgeleri ihtiva ettiği, idari yapının nasıl teşkil edildiği, kimlerin ne şekilde idare görevini üstlendiği, gelir kaynaklarının neleri kapsadığı, miktarı ve bu gelirlerin hangi alanlarda kullanıldığı, maden yataklarının nerelerde bulunduğu, ocakların işletiminde ne tür yolların izlendiği ve mukataaya yönelik ne tarzda sorunların patlak verdiği gibi muhtelif sorulara yanıtlar aranacaktır.

1.1. Osmanlı Devleti'nde Mukataa Kavramı ve Genel Özellikleri

Arapça kesme, ayırma anlamlarına gelen kat' kökünden türeyen mukataa kelimesi, kısaca, arazinin belirli bir kira karşılığında temlik edilmesi manasına gelmektedir.¹ Burada araziden kasıt, devlete veya hazineye ait olan herhangi bir gelirdir. Bu gelirin belirli miktardaki bir ücretle bir kişinin tasarrufuna verilmesi şeklindeki uygulamayla mukataa kavramı ortaya çıkmaktadır.²

Hazineye ait bazı vergilerden meydana getirilmiş bir “*mali birim*” olarak karşımıza çıkan mukataa sistemi, tarihsel olarak Abbasiler devrine kadar dayanmaktadır. Selçuklu Devleti'nin son dönemlerinde de kullanılan bu sistem, İlhanlılar döneminde yaygınlaşarak Osmanlı Devleti'ne intikal etmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki çeşitli vergi ve resimler, bölgelere veya türlerine göre birçok mukataaya bölünmek suretiyle her bir mukataa, ödedikleri bedel karşılığında farklı kişilere teslim edilmekteydi. Mukataanın idaresini elde eden kişiler, mukataaları dâhilindeki her türlü vergiyi toplama hakkına sahipti. Osmanlı Devleti'nde mevcut olan mukataalar, hem sağladıkları gelir hem de büyüklük oranları bakımından farklılık göstermekteydi. Yıllık geliri birkaç yüz akçe olan mukataalar bulunduğu gibi 10-20 milyon akçeye kadar geliri olan mukataalar da bulunmaktaydı. Büyüklük bakımından bakıldığında da kimi mukataalar tek bir köyden, kimi mukataalar da bir sancak veya birkaç eyaletten oluşabilmekteydi. Özellikle değerli oluşlarından dolayı hayati derecede öneme sahip olan madencilik kuruluş ve faaliyetleri devlete aitti. Bu doğrultuda şap madenleri de tamamıyla devlete ait olup, mukataa sistemi içerisinde birer mukataa olarak teşkilatlandırılmışlardı. Devletin bütün mukataaları İstanbul'daki defterdarlık merkezinde bulunan Baş Muhasebe, Maden, Haslar vb. isimlerle anılan bürolar tarafından kayıt, takip ve

¹ Şemseddin Sami, **Kamus-i Türki Osmanlıca – Türkçe Lûgat**, Raşit Gündoğdu vd. (Haz.), 5. Baskı, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 1072.

² Midhat Sertoğlu, **Osmanlı Tarih Lûgati**, Düzeltilmiş ve İlaveli İkinci Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 229.

kontrol altındaydı. Mukataa sayısında gittikçe artan bir grafik izlenmiştir. Konumuz dâhilinde olan XVIII. yüzyıla bakıldığında devletin sınırları dâhilinde 1748 yılında 997 mukataa bulunuyordu. Bu mukataalardan sağlanan gelir hakkında 1761 tarihi örnek olarak verilecek olursa toplam gelir 6,7 milyon kuruştur. Mukataa sisteminin giderek genişlemesinin sebepleri arasında uzun ve sık sık yaşanan savaşlar nedeniyle nakit paraya duyulan ihtiyaç, tımar sisteminin bozulmasıyla birçok dirliğin padişah hassı yapılarak mukataaya dâhil edilmesi ve iktisadi ve ticari faaliyetler neticesinde yeni iş alanlarının ortaya çıkması gösterilebilir.³ Bir mukataaya sahip olabilmek için izlenen üç yöntem vardı. Bunlar iltizam, malikâne ve emanet usulleriydi.

Gelirlerin tahsili için uygulanan yöntemlerden biri olan iltizamın, mukataa kavramından çok daha önce ortaya çıkmış olduğunu belirtmek gerekir. Devletin ilk dönemlerinde bir şahıs tarafından Karacahisar pazarındaki vergilerin kendisine satılmasının istenmesi iltizam usulünün mukataa sistemi öncesindeki ilk uygulamasına bir örnek teşkil eder.⁴ İltizam, özel bir kişinin belirli bir ücret ödedikten sonra herhangi bir verginin toplanma hakkını kendi sorumluluğuna alması demektir. Bu kişilere verilen isim ise mültezimdir. Mültezimler kefil göstererek ve belli şartlar altında birkaç yıllığına elde ettikleri görev için iltizam bedelinin bir kısmını peşin kalan kısmını da taksitle ödemekteydiler. Tam manasıyla XV. yüzyılın ikinci yarısında başlayan bu sistem, XVII. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiş bu tarihten sonra malikâne sisteminin ön plana çıkmasıyla önemini yitirmiştir.⁵

Diğer bir usul olan malikâne sistemi, dönemin Baş defterdarının hazırlamış olduğu esaslara göre, 1695 yılında yayınlanan fermanla ortaya çıkan bir usuldür.⁶ Bir mukataanın idare ve vergi toplama yetkisinin, hayatı boyunca bir kişiye verilmesi demektir. Burada açık arttırma uygulanır ve mukataa için en yüksek miktarı teklif eden kişiye bahsi geçen mukataa malikâne olarak verilir. Malikâne sahibi olmak için ödenen paraya “muaccele” denmekteydi. Malikâne bedeli olan meblağ her yıl taksitle ödenebilmekteydi. Malikâneler babadan oğula geçebilmekle birlikte, ancak bu durum bir miras bırakma anlamına gelmiyordu. Diğer taraftan, malikâne sahibi olan mutasarrıfın malikâneyi satma hakkı da bulunmaktaydı. Malikâne sahiplerinin çoğunluğunu ise askerî zümreler teşkil etmekteydi. Bu sistem 1775 yılında esham⁷ sisteminin ortaya çıkmasıyla beraber önemini yitirmeye yüz tuttu ve 1840’lı yıllarda son buldu.⁸ Malikâne usulünün önemini kaybetmesi mukataa sisteminin de yok olmanın eşiğine geldiğine işaret eder.

³ Mehmet Genç, “Mukâtaa”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 129-131.

⁴ Baki Çakır, **Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 33.

⁵ Mehmet Genç, “İltizam”, **DİA**, 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 154-156.

⁶ Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi**, 15. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2018, s. 100.

⁷ İlk uygulaması III. Mustafa döneminde görülen iç borçlanma tahvillerine verilen isim. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çakır, a.g.e., s. 184-193.

⁸ Mehmet Genç, “Mâlikâne”, **DİA**, 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, s. 516-517.

Emanet usulü ise, mukataaların boş kalması, mukataalara talip çıkmaması veya yeni oluşturulan mukataaların vergilerinin belirlenmesi sürecinde mukataa yönetimine emin adı verilen kişilerin atanmasıyla oluşmuştur. Bu kişilerde aranan şartların başında, verilen isimden de anlaşılacağı üzere güvenilir - emin olmak gelmekteydi.⁹

Osmanlı Devleti'nin Klasik Dönem (1300-1600) sonrası hemen hemen bütün sistem ve alanlarda içerisine düşmüş olduğu bozulma, dış dünyanın da etkisiyle, şüphesiz ekonomik alanda da yaşanmıştır. Ekonomik alanda yaşanan bozulma bir takım tedbir arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Devletin hazineyi ayakta tutma düşüncesi ve hâlihazırda ihtiyaç duyduğu nakit para ihtiyacı bazı adımların atılmasını kaçınılmaz kılmıştır. Atılan adımlardan bir tanesi de mukataa sistemi dâhilinde iltizam ve malikâne uygulamalarının teşkil edilmesi olmuştur. İlk bakışta nakit para ihtiyacı ve gelirlerin toplanabilmesi için olumlu gözükken bu sistem, merkezi otoritenin taşradaki gücünü kaybetmiş olması nedeniyle bir takım ayan ve yerel beylerin faaliyet alanı bulması sonucu suistimallere uğramıştır. Kimi zaman reaya kimi zaman mukataa sahipleri baskı, zulüm ve haksızlıklara maruz kalmıştır.

1.2. Karahisar-ı Şarkî Bölgesi'nde Şap Madeni Sahaları

Karahisar-ı Şarkî Sancağı merkezli teşkil edilen şaphane mukataası, Karahisar-ı Şarkî sancak merkezinin civarlarında teşekkül eden, dört şap madeni sahasından oluşmaktaydı. Bunlar; Çorak/Çakrak¹⁰, Keylik/Killik¹¹, Küreci/Gelcese¹² ve Tamzara¹³ madenleridir. Tabii ki bu durum XVIII. yüzyıl için geçerlidir. Daha önceki veya sonraki dönemlerde şap rezervlerinin tükenmesi ya da yeni rezervlerin keşfedilmesi gibi durumlarda, bölgedeki şap cevheri içeren sahalarda kaymalar-değişimler yaşanmış olabileceği doğal bir süreçtir. Ancak, burada konumuz dâhilinde yer alan XVIII. yüzyılın mevcut olan maden sahaları önem arz edecektir.

Tablo 1: XVIII. Yüzyılda Karahisar-ı Şarkî Şap Madeni Sahaları ve Günümüzde Bağlı Oldukları Yerleşim Yerleri

	Maden Adı	Günümüzde Bağlı Olduğu Yerleşim Yerinin Adı
1	Çorak/Çakrak	Giresun ilinin Alucra ilçesine bağlı Çakrak Köyü.
2	Keylik/Killik	Giresun ilinin Şebinkarahisar ilçesine bağlı Evcili Köyü.

⁹ Çakır, a.g.e., s. 150-151.

¹⁰ BOA, MAD, 9947, s. 235 (28 Cemaziye'l-evvel 1156/20 Temmuz 1743); BOA, MAD, 9970, s. 118 (12 Zi'l-hicce 1164/1 Kasım 1751); BOA, MAD, 9982, s. 90 (10 Rebiü'l-evvel 1172/11 Kasım 1758); BOA, C. DRB, 1112 (22 Rebiü'l-evvel 1180/28 Ağustos 1766).

¹¹ BOA, MAD, 9979, s. 488 (29 Zi'l-ka'ade 1169/25 Ağustos 1756); BOA, C. DRB, 984 (Tarihsiz); BOA, C. DRB, 3118 (9 Şevval 1200/5 Ağustos 1786); BOA, C. ML, 5589 (23 Zi'l-ka'ade 1203/15 Ağustos 1789).

¹² BOA, MAD, 9947, s. 235 (28 Cemaziye'l-evvel 1156/20 Temmuz 1743); BOA, MAD, 9979, s. 488 (29 Zi'l-ka'ade 1169/25 Ağustos 1756); BOA, C. DRB, 2625 (26 Rebiü'l-evvel 1180/1 Eylül 1766); BOA, C. DRB, 2005 (16 Cemaziye'l-evvel 1204/1 Şubat 1790).

¹³ BOA, MAD, 9979, s. 488 (29 Zi'l-ka'ade 1169/25 Ağustos 1756); BOA, MAD, 9994, s. 269 (23 Şevval 1178/15 Nisan 1765); BOA, C. ML, 5589 (23 Zi'l-ka'ade 1203/15 Ağustos 1789).

Tablo 1 (Devamı)

	Maden Adı	Günümüzde Bağlı Olduğu Yerleşim Yerinin Adı
3	Küreci/Gelcese	Giresun ili Şebinkarahisar ilçesi Şaplıca ve Yeşilyayla Köyleri.
4	Tamzara	Giresun ilinin Şebinkarahisar ilçesine bağlı Tamzara Mahallesi.

Belirtilen dört adet maden sahalarının her biri Karahisar-ı Şarkî'ye, dönemin şartlarına göre, 2 buçuk – 3 saat mesafededir.¹⁴ Bu madenlerin tek bir dar noktadan oluştuğu şeklinde bir düşünceye kapılmak yanlış olacaktır. Her bir madenin kendi bünyesinde yer alan birçok maden kuyusundan oluşmakta olduğunu ve böylece geniş sayılabilecek sahayı kapsadığını belirtmek gerekir. Madenler sahip oldukları isimlerini şap çıkarımının yapıldığı kuyuların ve şap işleme faaliyetlerinin yürütüldüğü yerlerin bulunduğu yerleşim birimlerinden almışlardır.

1.3. Mukataanın İdaresi ve Maden Ocaklarının İşletilmesi

Karahisar-ı Şarkî Şaphane Mukataası idari olarak, bölgede bulunan “*Bayramlı*”, “*Bazarsuyu*” ve “*Bedel-i Gilmanan-ı Raiye*” mukataaları ile bir görülmekte, belirtilen bu dört farklı perakende mukataa, “*Karahisar-ı Şarkî Şaphane ve Tevabii Mukataası*” olarak nitelenmekteydi.¹⁵ Perakende olarak bir bütün arz eden mukataaların vergi ve gelirleri de tek elde toplanmakta ve hazineye aktarılmaktaydı. Bunun yanı sıra kısa bir süreliğine de olsa yine bölge mukataalarından biri olan Tamzara Mukataası'nın idaresi de 1765 yılında 2.000 kuruş bedelle şaphane mukataasının eminine verilmişti.¹⁶ Karahisar-ı Şarkî Şaphane ve Tevabii Mukataası'na bağlı olan ve vergilerinin toplanma hakkı şaphane mukataası idarecilerinde bulunan yerleşim yerlerinden 20'si belirlenebilmiştir. Bunlar; Akşehirâbâd¹⁷, Habsamana¹⁸, Alucra, Gevezid, Mindevâl, Suşehri ve Yakacık nahiyeleri ile Bayramlı¹⁹, Emlak²⁰, Akköy, Bazarsuyu, Ebu'l-hayr, Fertik, Ordu²¹, Koyluhisar, Kırnkili, Naibli²², Milas²³, İskefsir, Şiran²⁴ kazalarıdır.

Karahisar-ı Şarkî Şaphane Mukataası, ödenen miktar hakkında herhangi bir veriye ulaşılamadıysa da, belli bir ücret karşılığında malikâne olarak “*mutasarrıf*” denen kişilerin sahipliğine verilmekteydi.²⁵ Mukataayı malikâne yoluyla üzerine alan mutasarrıflar, her türlü idari görevin yürütülmesi işini yine belli bir miktar karşılığında iltizam yoluyla “*emin*” olarak tayin

¹⁴ BOA, C. DRB, 2625 (Tarihsiz).

¹⁵ BOA, MAD, 9941, s. 153 (27 Zi'l-ka'ade 1153/13 Şubat 1741); BOA, C. DRB, 122 (Tarihsiz).

¹⁶ BOA, KK, 2356, s. 598 (4 Rebiü'l-evvel 1180/10 Ağustos 1766).

¹⁷ BOA, KK, 2502, s. 107 (23 Rebiü'l-evvel 1140/8 Kasım 1727).

¹⁸ BOA, KK, 2501, s. 56 - B (1 Şaban 1140/13 Mart 1728).

¹⁹ BOA, MAD, 9532, s. 39 (9 Şevval 1168/19 Temmuz 1755).

²⁰ BOA, MAD, 9970, s. 118 (12 Zi'l-hicce 1164/1 Kasım 1751).

²¹ BOA, D. BŞM, 41189, s. 96 - 97 (18 Şevval 1170/6 Temmuz 1757).

²² BOA, MAD, 9987, s. 278 (15 Zi'l-ka'ade 1174/18 Haziran 1761).

²³ BOA, C. DRB, 2826 (23 Cemaziye'l-evvel 1177/29 Kasım 1763).

²⁴ BOA, KK, 2356, s. 593 (24 Şevval 1178/16 Nisan 1765).

²⁵ BOA, C. ML, 2349 (7 Cemaziye'l-evvel 1210/19 Kasım 1795).

edilen şahıslara bırakmakta²⁶ ve maden ocaklarının işletimi, gelirlerin toplanması, ilgili ödemelerin yapılması, şap satışının organize edilmesi gibi hususlar, mukataa işleri için emin seçilen kişinin yetki ve sorumluluk alanına girmektedir.²⁷ Bununla birlikte mukataa idaresi ve maden ocaklarının işletimine, mutasarrıf ve emin olanların dışında herhangi birinin müdahale etmesi de kanunen yasaktı.²⁸

Mukataa idaresinde en belirgin ve ilgi çeken nizam, “*halef – selef*” kuralıdır. Bu, şaphane eminleri ile bağlantılı olan bir kuraldı. Bir mukataa emini görevinden aniden azledildiğinde veya görev süresi sona erdiğinde, kendi döneminde madenlerden üretilen şap elinde kalmaktaydı. Bu durumla bağlantılı olarak, yeni eminin görevi esnasında eski emine ait şapların satışı yasaklanmakta ve dolayısıyla mevcut şap satılmadığından dolayı eski emin gerekli kazanç sağlayamamaktaydı. Böylece eski eminin hakkının gözetilmesi ve zarar görmemesi adına elinde kalan şapların eminlik vazifesine tayin edilen yeni emine değeri ödenmesi karşılığında devredilmesi ve mevcut şap satılmadıkça yeni şap satılmaması şeklinde bir düzen uygulamaya konulmuştur.²⁹

Maden çıkarımı ve işlemesi vazifelerini yürüten madenci reaya ile mukataa idarecileri olan malikâne sahipleri ve eminleri arasındaki irtibatın sağlanması madencilerin temsilcisi konumunda bulunan “*maden kethüdaları*” vasıtasıyla sağlanmaktaydı. Şaphanede bulunan dört adet madenin her birinde farklı kethüda bulunmakta ve madencilerin haklarının korunmasında ve madencilerin yerine getirmeleri gereken yükümlülüklerin takibinde görev almaktaydılar. Üretilen şap cevheri yine bu kethüdalar aracılığıyla mukataa eminlerine teslim edilmekteydi. Eksik şap üretimi veya teslimi durumunda ise madenci reayadan ziyade, devletin muhatap aldığı kethüdalar sorumlu tutulmaktaydı.³⁰ Kethüdaların statüleri gereği, kuyulardan çıkarılarak çeşitli arıtım işlemleriyle mamul hale getirilen cevherle bizzat sorumlu olmaları, yürütülen bütün işlemlerin onların gözetiminde yerine getirilmesi, söz konusu vazifeyi oldukça değerli kılmaktaydı. Bu durum, zaman zaman bazı art niyetli kişilerin bu vazifeye göz dikmelerine sebep teşkil etmiştir. Nitekim Keylik/Killik madeninde kethüdalık görevini sürdüren Kırkor oğlu Vasil, daha fazla servet elde etme hırsına sahip bazı kişilerin zulmüne maruz kalmış, kendisinin yerine aynı görevi ifâ etmek için bir başkası geçirilmek istenmiştir.³¹

²⁶ BOA, MAD, 9931, s. 207 (21 Şevval 1145/6 Nisan 1733); BOA, KK, 2514, s. 82 (24 Zi'l-ka'ade 1151/5 Mart 1739); BOA, MAD, 10033, s. 132 (20 Cemaziye'l-evvel 1198/11 Nisan 1784).

²⁷ BOA, MAD, 9931, s. 266 (7 Zi'l-ka'ade 1145/21 Nisan 1733); BOA, MAD, 10033, s. 181 (19 Cemaziye'l-ahir 1198/10 Mayıs 1784).

²⁸ BOA, MAD, 7835, s. 27 (14 Rebiü'l-ahir 1149/22 Ağustos 1739).

²⁹ BOA, MAD, 9935, s. 166 (8 Şevval 1147/3 Mart 1735); BOA, MAD, 9941, s. 134 (7 Safer 1153/4 Mayıs 1740); BOA, MAD, 9959, s. 387 (29 Zi'l-hicce 1160/1 Ocak 1748).

³⁰ BOA, KK, 2522, s. 19 (17 Safer 1163/26 Ocak 1750); BOA, MAD, 9970, s. 213 (6 Receb 1164/31 Mayıs 1751); BOA, MAD, 10068, s. 444 (27 Şevval 1213/3 Nisan 1799).

³¹ BOA, C. DRB, 984 (Tarihsiz).

Karahisar-ı Şarkî Şaphane Mukataası, XVIII. yüzyılın son on yılı içerisinde İrâd-ı Cedîd Hazinesi³² tarafından idare olunmuştur.³³ Bu süreçte mukataa yönetimi, ilgili kişilere “*emanet*” usûlüyle teslim edilmiştir.³⁴

Tablo 2: Şaphane Mukataası'nın XVIII. Yüzyıla Ait Tespit Edilebilen İdarecileri

Yıl	Malikâne Sahipleri	Eminler
1719 ³⁵	Halil	
1720 ³⁶	Halil	
1723 ³⁷	Halil	
1725 ³⁸	Halil-Osman-Mürteza	
1727 ³⁹	Halil-Mehmed-Yusuf	
1728 ⁴⁰	Halil-Mehmed Yusuf	
1730 ⁴¹	Halil-Mehmed	Mustafa
1732 ⁴²	Mehmed	İbrahim
1733 ⁴³	Vezir Yahya Paşa-Mehmed Behzad	Mustafa-Süleyman
1734 ⁴⁴	Vezir Yahya Paşa-Mehmed Behzad	İbrahim-Osman
1735 ⁴⁵	Vezir Yahya Paşa-Mehmed Behzad	Mustafa-Osman
1736 ⁴⁶		Mustafa
1737 ⁴⁷	Vezir Yahya Paşa-Mehmed Behzad	Mustafa
1738 ⁴⁸	Vezir Yahya Paşa-Mehmed Behzad	Şabanzade Süleyman
1739 ⁴⁹		Mehmed-Osman
1740 ⁵⁰	Vezir Yahya Paşa-Mehmed Behzad	Ahmed
1741 ⁵¹	Vezir Yahya Paşa-Mehmed Behzad	
1743 ⁵²	Vezir Yahya Paşa-Mehmed Behzad	Osman

³² 1 Mart 1793 tarihinde Sultan III. Selim tarafından tesis edilen İrâd-ı Cedîd Hazinesi, savaş durumlarında ve yapılan ıslâhat faaliyetlerinde ihtiyaç duyulacak maddiyatı temin etmeye yönelik kurulmuştur. Bu hazine, işlevsel olarak malikâne ve tımar sistemlerinin ıslah edilmesinde kullanılmıştır. Bkz. Nurullah Karta, “Sultan III. Selim Döneminde Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik Durumu ve Alınan Tedbirler”, *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 2014, s. 37.

³³ BOA, C. DRB, 2847 (7 Cemaziye'l-evvel 1210/19 Kasım 1795); BOA, MAD, 10064, s. 123 (13 Zi'l-ka'ade 1210/20 Mayıs 1796).

³⁴ BOA, C. ML, 4888 (27 Receb 1214/25 Aralık 1799).

³⁵ BOA, KK, 2488, s. 61 (6 Muharrem 1132/19 Kasım 1719).

³⁶ BOA, MAD, 9906, s. 422 (11 Şaban 1132/18 Haziran 1720).

³⁷ BOA, MAD, 7860, s. 66 (11 Muharrem 1136/11 Ekim 1723).

³⁸ BOA, MAD, 9913, s. 157 (2 Cemaziye'l-evvel 1137/17 Ocak 1725).

³⁹ BOA, MAD, 9918, s. 402 (22 Şaban 1139/14 Nisan 1727).

⁴⁰ BOA, KK, 2501, s. 56 (1 Şaban 1140/13 Mart 1728).

⁴¹ BOA, MAD, 9924, s. 16 - 17 (8 Muharrem 1143/24 Temmuz 1730); BOA, KK, 2504, s. 135 (22 Şevval 1142/10 Mayıs 1730).

⁴² BOA, MAD, 9928, s. 74 (12 Şaban 1144/9 Şubat 1732).

⁴³ BOA, MAD, 9931, s. 70 (8 Şaban 1145/24 Ocak 1733); BOA, MAD, 9931, s. 202 (19 Şevval 1145/4 Nisan 1733);

BOA, MAD, 9934, s. 298 (29 Zi'l-hicce 1146/2 Haziran 1734).

⁴⁴ BOA, MAD, 9934, s. 298 (29 Zi'l-hicce 1146/2 Haziran 1734); BOA, KK, 2508, s. 30 (6 Şaban 1146/12 Ocak 1734).

⁴⁵ BOA, MAD, 9935, s. 218 (6 Zi'l-ka'ade 1147/30 Mart 1735).

⁴⁶ BOA, KK, 2515, s. 46 (19 Rebiü'l-ahir 1151/6 Ağustos 1738).

⁴⁷ BOA, MAD, 9939, s. 146 (2 Muharrem 1150/2 Mayıs 1737); BOA, KK, 2514, s. 5 (20 Cemaziye'l-evvel 1150/15 Eylül 1737).

⁴⁸ BOA, KK, 2515, s. 108 (8 Rebiü'l-evvel 1151/26 Haziran 1738).

⁴⁹ BOA, KK, 2514, s. 82 (24 Zi'l-ka'ade 1151/5 Mart 1739).

⁵⁰ BOA, MAD, 9941, s. 134 (7 Safer 1153/4 Mayıs 1740).

⁵¹ BOA, MAD, 9941, s. 153 (27 Zi'l-ka'ade 1153/13 Şubat 1741).

⁵² BOA, MAD, 9947, s. 235 (28 Cemaziye'l-evvel 1156/20 Temmuz 1743).

Tablo 2 (Devamı)

Yıl	Malikâne Sahipleri	Eminler
1744 ⁵³	Vezir Yahya Paşa-Mehmed Behzad	
1748 ⁵⁴	Vezir Yahya Paşa-Mehmed Behzad	Osman
1751 ⁵⁵	Vezir Yahya Paşa-İbrahim-Said	
1753 ⁵⁶	Vezir Yahya Paşa-İbrahim-Said	
1754 ⁵⁷		İbrahim
1755 ⁵⁸	Saliha Sultan-İbrahim Bey-Ali Bey	İbrahim
1756 ⁵⁹	Saliha Sultan-İbrahim Bey-Ali Bey	İbrahim
1757 ⁶⁰	Saliha Sultan-İbrahim Bey-Ali Bey	Ali
1758 ⁶¹	Saliha Sultan-İbrahim Bey-Ali Bey	Ali
1759 ⁶²	Saliha Sultan-İbrahim Bey-Ali Bey	Ali
1760 ⁶³	Saliha Sultan-İbrahim Bey-Ali Bey	Selim
1761 ⁶⁴	Saliha Sultan-İbrahim Bey-Ali Bey	Selim
1762 ⁶⁵	Saliha Sultan-İbrahim Bey-Ali Bey	Abdullah
1763 ⁶⁶	Saliha Sultan-İbrahim Bey-Ali Bey	Hafız Mehmed Said
1764 ⁶⁷	Saliha Sultan-İbrahim Bey-Ali Bey	Hafız Mehmed Said
1765 ⁶⁸	Saliha Sultan-İbrahim Bey-Ali Bey	Hacı Mehmed
1766 ⁶⁹	Saliha Sultan-İbrahim Bey-Ali Bey	Abdullah-Hüseyn
1767 ⁷⁰	Saliha Sultan-İbrahim Bey-Ali Bey	Hüseyn
1768 ⁷¹	Saliha Sultan-İbrahim Bey-Ali Bey	Ahmed
1769 ⁷²	Saliha Sultan-İbrahim Bey-Ali Bey	Ahmed
1774 ⁷³		Seyyid Ömer
1775 ⁷⁴		Seyyid Ömer-Ahmed
1776 ⁷⁵	Saliha Sultan-Şah Sultan-Ali Bey	Seyyid Ömer

⁵³ BOA, MAD, 9952, s. 27 (28 Muharrem 1157/13 Mart 1744).

⁵⁴ BOA, MAD, 9959, s. 387 (29 Zi'l-hicce 1160/1 Ocak 1748).

⁵⁵ BOA, MAD, 9970, s. 118 (12 Zi'l-hicce 1164/1 Kasım 1751).

⁵⁶ BOA, MAD, 9970, s. 213 (6 Receb 1164/9 Mayıs 1753).

⁵⁷ BOA, MAD, 9982, s. 90 (10 Rebiü'l-evvel 1172/11 Kasım 1758).

⁵⁸ BOA, D. BŞM, 41189, s. 96 - 97 (18 Şevval 1170/6 Temmuz 1757).

⁵⁹ BOA, MAD, 9979, s. 488 (29 Zi'l-ka'ade 1169/25 Ağustos 1756); BOA, D. BŞM, 41189, s. 96 - 97 (18 Şevval 1170/6 Temmuz 1757).

⁶⁰ BOA, D. BŞM, 41189, s. 96 - 97 (18 Şevval 1170/6 Temmuz 1757); BOA, MAD, 9983, s. 8 (4 Muharrem 1171/18 Eylül 1757).

⁶¹ BOA, MAD, 9987, s. 278 (15 Zi'l-ka'ade 1174/18 Haziran 1761).

⁶² BOA, MAD, 7839, s. 187 (4 Zi'l-ka'ade 1174/7 Haziran 1761).

⁶³ BOA, MAD, 9987, s. 278 (15 Zi'l-ka'ade 1174/18 Haziran 1761).

⁶⁴ BOA, MAD, 9987, s. 278 (15 Zi'l-ka'ade 1174/18 Haziran 1761); BOA, MAD, 9998, s. 122 - 123 (28 Muharrem 1175/29 Ağustos 1761).

⁶⁵ BOA, MAD, 9991, s. 247 (11 Zi'l-ka'ade 1177/12 Mayıs 1764).

⁶⁶ BOA, C. DRB, 2826 (23 Cemaziye'l-evvel 1177/29 Kasım 1763); BOA, MAD, 9994, s. 218 (21 Şaban 1178/13 Şubat 1765).

⁶⁷ BOA, MAD, 9991, s. 247 (11 Zi'l-ka'ade 1177/12 Mayıs 1764); BOA, MAD, 9991, s. 117 (7 Receb 1177/11 Ocak 1764).

⁶⁸ BOA, MAD, 9994, s. 218 (21 Şaban 1178/13 Şubat 1765).

⁶⁹ BOA, MAD, 9996, s. 60 (24 Safer 1180/1 Ağustos 1766); BOA, MAD, 10000, s. 47 (6 Safer 1182/22 Haziran 1768).

⁷⁰ BOA, KK, 2925, s. 241 (28 Muharrem 1182/14 Haziran 1768); BOA, MAD, 10000, s. 47 (6 Safer 1182/22 Haziran 1768).

⁷¹ BOA, MAD, 10000, s. 47 (6 Safer 1182/22 Haziran 1768).

⁷² BOA, MAD, 10000, s. 132 (29 Zi'l-ka'ade 1182/6 Nisan 1769).

⁷³ BOA, MAD, 10032, s. 306 (19 Şaban 1197/20 Temmuz 1783).

⁷⁴ BOA, MAD, 10032, s. 306 (19 Şaban 1197/20 Temmuz 1783); BOA, MAD, 10012, s. 36 (28 Muharrem 1190/19 Mart 1776).

⁷⁵ BOA, MAD, 10012, s. 9 (9 Muharrem 1190/29 Şubat 1776); BOA, MAD, 10032, s. 306 (19 Şaban 1197/20 Temmuz 1783).

Tablo 2 (Devamı)

Yıl	Malikâne Sahipleri	Eminler
1777 ⁷⁶	Saliha Sultan	
1778 ⁷⁷	Saliha Sultan	Ahmed
1779 ⁷⁸	Abdülbaki	
1780 ⁷⁹	Abdülbaki-Mehmed Burhaneddin-Ali Bey	Uzun Muhammed Ağa
1781 ⁸⁰	Abdülbaki-Mehmed Burhaneddin-Ali Bey	Mehmed Emin-Halil Ağa
1782 ⁸¹	Abdülbaki-Mehmed Burhaneddin-Ali Bey	Halil Ağa
1783 ⁸²	Abdülbaki-Mehmed Burhaneddin-Ali Bey	İsmail-Mehmed Emin
1784 ⁸³	Abdülbaki-Mehmed Burhaneddin-Ali Bey	Mehmed Emin-Osman Ağa
1785 ⁸⁴	Abdülbaki-Mehmed Burhaneddin-Ali Bey	Mehmed Emin-Osman Ağa
1786 ⁸⁵	Abdülbaki-Mehmed Burhaneddin-Ali Bey	Ahmed Bey
1787 ⁸⁶	Abdülbaki-Mehmed Burhaneddin-Ali Bey	Ahmed Bey
1788 ⁸⁷	Abdülbaki-Mehmed Burhaneddin-Ali Bey	Ahmed Bey
1790 ⁸⁸	Seyyid Numan Bey	Ahmed Bey
1791 ⁸⁹	Seyyid Numan Bey	
1792 ⁹⁰	Seyyid Numan Bey	
1793 ⁹¹	Seyyid Numan Bey	Hasan
1794 ⁹²	Seyyid Numan Bey-Muhammed Raşid-Ali Bey	Mehmed Ali
1795 ⁹³	Vezir Yusuf Ziya Paşa	
1796 ⁹⁴	Vezir Yusuf Ziya Paşa	Ahmed Bey
1797 ⁹⁵	Vezir Yusuf Ziya Paşa	
1798 ⁹⁶	Vezir Yusuf Ziya Paşa	
1799 ⁹⁷	Vezir Yusuf Ziya Paşa	

Tabloda görüldüğü üzere, malikâne sahipleri yüzyıl içerisinde çok sık değişmemiş, aynı kişiler uzun yıllar görevlerini sürdürmüşlerdir. Bu durum, malikâne sisteminin “*kayd-ı hayat*”

⁷⁶ BOA, MAD, 10018, s. 52 - 53 (9 Safer 1192/9 Mart 1778).

⁷⁷ BOA, MAD, 10018, s. 52 - 53 (9 Safer 1192/9 Mart 1778).

⁷⁸ BOA, MAD, 10022, s. 21 - 22 (18 Ramazan 1193/29 Eylül 1779).

⁷⁹ BOA, MAD, 10026, s. 204 (20 Cemaziye'l-evvel 1194/24 Mayıs 1780); BOA, C. DH, 3675 (23 Rebiü'l-evvel 1195/19 Mart 1781).

⁸⁰ BOA, C. DH, 3675 (23 Rebiü'l-evvel 1195/19 Mart 1781); BOA, MAD, 10029, s. 67 (13 Zi'l-ka'ade 1195/31 Ekim 1781); BOA, C. DRB, 3055 (26 Zi'l-ka'ade 1197/23 Ekim 1783).

⁸¹ BOA, C. ML, 22504 (26 Zi'l-ka'ade 1196/2 Kasım 1782); BOA, MAD, 10031, s. 156 (8 Cemaziye'l-ahir 1196/21 Mayıs 1782); BOA, C. DRB, 3055 (26 Zi'l-ka'ade 1197/23 Ekim 1783).

⁸² BOA, MAD, 10032, s. 47 (13 Safer 1197/18 Ocak 1783); BOA, MAD, 10032, s. 342 (19 Şubat 1197/17 Eylül 1783); BOA, MAD, 10032, s. 306 (19 Şaban 1197/20 Temmuz 1783).

⁸³ BOA, MAD, 10033, s. 181 (19 Cemaziye'l-ahir 1198/10 Mayıs 1784); BOA, MAD, 10036, s. 197 (13 Cemaziye'l-ahir 1199/23 Nisan 1785); BOA, MAD, 10038, s. 124 (29 Rebiü'l-ahir 1201/18 Şubat 1787).

⁸⁴ BOA, MAD, 10036, s. 197 (13 Cemaziye'l-ahir 1199/23 Nisan 1785); BOA, MAD, 10036, s. 228 (21 Receb 1199/30 Mayıs 1785); BOA, MAD, 10038, s. 124 (29 Rebiü'l-ahir 1201/18 Şubat 1787).

⁸⁵ BOA, MAD, 10037, s. 383 (11 Şevval 1200/7 Ağustos 1786); BOA, MAD, 10037, s. 391 (15 Şevval 1200/11 Ağustos 1786).

⁸⁶ BOA, MAD, 10038, s. 465 (19 Rebiü'l-evvel 1201/9 Ocak 1787).

⁸⁷ BOA, MAD, 10042, s. 46 (29 Şaban 1202/4 Haziran 1788).

⁸⁸ BOA, C. DRB, 1307 (6 Rebiü'l-ahir 1205/13 Aralık 1790).

⁸⁹ BOA, MAD, 10058, s. 216 (13 Ramazan 1206/5 Mayıs 1792).

⁹⁰ BOA, C. ML, 778 (22 Cemaziye'l-ahir 1210/3 Ocak 1796).

⁹¹ BOA, MAD, 9572, s. 270 (21 Zi'l-ka'ade 1206/11 Temmuz 1792); BOA, MAD, 10061, s. 13 - 14 (4 Muharrem 1208/12 Ağustos 1793).

⁹² BOA, MAD, 10060, s. 158 (7 Şaban 1208/10 Mart 1794); BOA, MAD, 10061, s. 455 (13 Şaban 1208/16 Mart 1794).

⁹³ BOA, MAD, 10064, s. 96 (24 Safer 1210/9 Eylül 1795).

⁹⁴ BOA, C. ML, 778 (22 Cemaziye'l-ahir 1210/3 Ocak 1796).

⁹⁵ BOA, C. ML, 2349 (7 Cemaziye'l-evvel 1210/19 Kasım 1795).

⁹⁶ BOA, C. ML, 2349 (7 Cemaziye'l-evvel 1210/19 Kasım 1795).

⁹⁷ BOA, C. ML, 2349 (7 Cemaziye'l-evvel 1210/19 Kasım 1795).

ilkesiyle ilişkilidir. Malikâne sahipliğini elde eden kişilerin tamamı devlet içerisinde önde gelen şahsiyetlerdi. Yaklaşık 23 yıl görevde kalan Saliha Sultan, III. Ahmed'in kızı, III. Mustafa ve I. Abdülhamid'in kız kardeşiydi. Bunun yanı sıra 20 yıl görev yapan Vezir Yahya Paşa Özi valisi, 5 yıl vazifede kalan Vezir Yusuf Paşa ise Erzurum valisiydi. Diğer idareciler ise “kapıcıbaşı” gibi sair rütbeleri bulunan insanlardı. Ayrıca malikâne sahipliğinin genel itibariyle tek kişiden değil, iki veya üç kişilik bir ortaklıktan oluştuğu görülmektedir. Mukataa idaresinin müşterek olarak yürütülmesi, Karahisar-ı Şarkî şaphanesinin ihtiva ettiği büyüklük ve önemden ya da devlete ödenecek işletim hakkı bedelinin fazla olması ihtimalinden kaynaklanıyor olabileceğini düşündürmektedir.

Malikâne sahiplerinde olduğu gibi bazı yıllar mukataa eminlerinin de tek kişiden ibaret olmadığı görülmektedir. Fakat malikâne sahiplerinin aksine, şaphane eminlerinin bir, iki veya üç yılda bir değiştiği bariz biçimde ortaya çıkmaktadır. Bazı emin değişikliklerinde, değiştirilen emin vazifeyi bırakmak istememesi ve bu doğrultuda mukataa işlerine müdahale etmesi söz konusu olmuştur. Nitekim böylesi bir olay, 1763 yılına ait bir belgede gün yüzüne çıkmaktadır. 1763 senesinde mukataa eminliği vazifesine Hafız Mehmed getirilmişti. Kendisi son derece uyumlu ve reayaperver bir şahsiyet olması vesilesiyle ahali tarafından sevilen bir kişiydi. Bunun aksine, 1762 yılında eminlik yapan Abdullah'ın dönemi, reaya açısından hoşnutsuzlukların meydana çıktığı dönemdi. Eminliği son bulmasına rağmen mukataa bölgesini terk etmeyen Abdullah, bununla da yetinmeyerek yeni emin Hafız Mehmed'in işlerine karışmış ve görevini aksatmıştır.⁹⁸ Bundan maada, malikâne sahiplerinin mukataa bölgesine bizzat gitmediklerini, bunun yerine vazifelerini yürütmek üzere bölgede bulunan kişilerden seçtikleri eminleri, vekilleri olarak tayin ettiklerini belirtmek gerekir. Bundan hareketle, mukataa eminlerinde sık sık değişiklik yapılmasının sebebi, bölge halkından olan eminlerin yörede kökleşmelerini ve mukataa işlerinde suistimallere yol açabilecek etkinliğe ulaşmalarını engelleme düşüncesiydi.

1.4. Mukataa Gelirleri ve Gelirlerin Kullanımı

Karahisar-ı Şarkî Şaphane Mukataası; Bayramlı, Bazarsuyu ve Bedel-i Gilmanan-ı Raiyye mukataaları ile birlikte tek bir mukataa şeklinde yapılandırılmış olmakla beraber, belirtilen bu üç farklı mukataanın merkezi, başka bir ifadeyle çatısı konumundaydı. Zikredilen dört farklı mukataanın her birinden elde edilen gelirler, bir bütün olarak görülmekte ve hesabı da ona göre yapılmaktaydı. Aynı ayrı toplanan fakat ortak bir havuzda birleşen gelirler, şaphane mukataasının geliri olarak nitelendirilerek hazineye aktarılmaktaydı.

Belgelere yansıyan bilgilere bakılacak olursa Karahisar-ı Şarkî Şaphane Mukataası'nın XVIII. yüzyıldaki yıllık gelirinin, küçük miktardaki değişmelere rağmen, hemen hemen aynı düzeyde seyrettiği söylenebilir. Gelirlere ait, belgelere yansıtılan bilgilere bakıldığında “38 yük 700

⁹⁸ BOA, MAD, 9989, s. 259 (22 Zi'l-hicce 1176/4 Temmuz 1763).

akçe”, yani 3.800.700 akçe, mukataa gelirleri konusunda en çok karşımıza çıkan miktardır.⁹⁹ Bunun yanı sıra karşımıza çıkan dört farklı miktar daha söz konusu olmuştur. Bunlar; belgelerdeki ifade edilmiş şekilleriyle “38 yük akçe”, “38 yük 3 bin 886 akçe”, “38 yük 4 bin 948 akçe” ve “38 yük 6 bin 10 akçe”, yani sırasıyla 3.800.000 akçe¹⁰⁰, 3.803.886 akçe¹⁰¹, 3.804.948 akçe¹⁰² ve 3.806.010 akçedir.¹⁰³ Değnilmesi gereken bir husus da bu meblağların mukataalardan elde edilen gelirlerin tamamını niteliyor olmadığıdır. Belirtilen miktarlar, mukataa sahiplerinin elde etmiş oldukları toplam gelirin içerisinde devlet hazinesine yıllık olarak teslim etmekle mükellef oldukları paralardır.

Bahsedilen bu miktarların yukarıda adları geçen dört mukataanın gelirleri toplamı olduğunu unutmamak gerekir. Her biri ayrı ayrı ele alınacak olursa, şaphane ve diğer bağlı mukataalarının belgelere yansıyan yıllık gelirleri aşağıdaki gibidir:

- a) Şaphane Mukataası: 1.386.650 akçe¹⁰⁴ ve 1.382.650 akçe.¹⁰⁵
- b) Bayramlı ve Bazarsuyu Mukataaları: 1.386.650 akçe¹⁰⁶ ve 1.382.650 akçe.¹⁰⁷
- c) Bedel-i Gilmanan-ı Raiyye Mukataası: 235.400 akçe¹⁰⁸ ve 100.000 akçe.¹⁰⁹

Bu noktada bir karşılaştırma olması gayesiyle, Anadolu’daki diğer önemli şap madeni sahası olan, Gedüs Mukataası’nın aynı yüzyıl içerisindeki yıllık gelirinin “2 yük 87 bin 360 akçe”, yani 287.360 akçe olduğunu¹¹⁰ dile getirmek faydalı olacaktır. Burada, Karahisar-i Şarkî şaphanesinin devlet hazinesine sağladığı gelirin, Gedüs Şaphanesi’nin sağladığı gelirden dört kattan daha fazla olduğu görülmektedir. Karahisar-ı Şarkî ve bağlı mukataalarından elde edilen gelirin kullanıldığı sahalar hususunda üç farklı alan mevcuttur. Bunlar; birtakım kalelerin muhafazasında görevli bulunan askerlerin ulûfelerinin ödenmesi, bazı vazife sahiplerine maaş olarak yapılan ödemeler ve devletin bazı imar faaliyetleri neticesinde yaptığı harcamaların karşılanması şeklindedir.

⁹⁹ Elimizde bu miktarın zikredildiği elliye yakın belge mevcuttur. Örnek olarak bkz. BOA, MAD, 9931, s. 270 (21 Şevval 1145/6 Nisan 1733); BOA, MAD, 9941, s. 134. (7 Safer 1153/4 Mayıs 1740); BOA, D. BŞM, 41189, s. 96 - 97 (18 Şevval 1170/6 Temmuz 1757); BOA, KK, 2925, s. 241 (28 Muharrem 1182/14 Haziran 1768); BOA, MAD, 10033, s. 181 (19 Cemaziye’l-ahir 1198/10 Mayıs 1784); BOA, MAD, 9562, s. 99 (26 Ramazan 1204/9 Haziran 1790).

¹⁰⁰ BOA, MAD, 10038, s. 446 (9 Zi’l-ka’ade 1201/23 Ağustos 1787).

¹⁰¹ BOA, MAD, 10036, s. 228 (21 Receb 1199/30 Mayıs 1785); BOA, C. DRB, 3118 (9 Şevval 1200/5 Ağustos 1786); BOA, MAD, 10037, s. 383 (11 Şevval 1200/7 Ağustos 1786); BOA, MAD, 10061, s. 455 (13 Şaban 1208/16 Mart 1794).

¹⁰² BOA, MAD, 10031, s. 156 (8 Cemaziye’l-ahir 1196/21 Mayıs 1782); BOA, MAD, 10032, s. 47 (13 Safer 1197/18 Ocak 1783).

¹⁰³ BOA, MAD, 10032, s. 306 (19 Şaban 1197/20 Temmuz 1783).

¹⁰⁴ BOA, C. DRB, 3011 (4 Muharrem 1177/15 Temmuz 1763).

¹⁰⁵ BOA, MAD, 10031, s. 263 (18 Şevval 1196/26 Eylül 1782).

¹⁰⁶ BOA, C. DRB, 3011 (4 Muharrem 1177/15 Temmuz 1763).

¹⁰⁷ BOA, MAD, 10031, s. 263 (18 Şevval 1196/26 Eylül 1782).

¹⁰⁸ BOA, MAD, 9939, s. 441 (17 Zi’l-hicce 1151/28 Mart 1739); BOA, C. DRB, 3011 (4 Muharrem 1177/15 Temmuz 1763).

¹⁰⁹ BOA, MAD, 10037, s. 101 (14 Rebiü’l-evvel 1200/15 Ocak 1786).

¹¹⁰ BOA, D. MMK, 367, 78 (22 Muharrem 1190/13 Mart 1776).

1.4.1. Kale Muhafazasındaki Askerlere Yapılan Ödemeler

İmparatorluk dâhilindeki birkaç kalenin askerleri, Karahisar-ı Şarkî şaphane mukataası gelirlerinden pay almışlardır. Kalelerin muhafazasında bulunan askerlerin ulûfelerine karşılık gelen maaşların ödenmesi için şaphane gelirleri tahsis ve tayin edilmiş olup bu işin aksatılmadan ve kusursuz bir şekilde devam ettirilmesine son derece gayret edilmiştir. Askerlerinin maaşları ödenen kalelere bakıldığında, bu kalelerin devletin sınır veya sınıra yakın bölgelerinde, oldukça stratejik konum ihtiva eden büyük kaleler olduğu görülür. Arşiv vesikalarında maaş ödemesi yapıldığına dair isimleri anılan kaleler, en başta, dönemin Çıldır Eyaleti'ne bağlı olan Ahışa/Ahıska ve Azgur kaleleri¹¹¹ olmak üzere bunun yanında, Erzurum Eyaleti'nin merkezinde bulunan Erzurum Kalesi¹¹², Trabzon Eyaleti'ne bağlı Soğucak Kalesi¹¹³ ve Rumeli Eyaleti'nde yer alan Niş Kalesi¹¹⁴ dir.

Zikredilen kalelere yönelik belirtilmesi gereken husus, XVIII. yüzyıl boyunca sadece Ahışa ve Azgur kalelerindeki askerler için sürekli biçimde neredeyse her yıl düzenli ödeme yapıldığıdır. Diğer kaleler ihtiyaca binaen bir - iki yıl için yapılmış geçici ödemelerdi. Belgelere bakıldığında, Şaphane ve tevabii mukataalarının gelirlerinin Ahışa ve Azgur kalelerinin muhafazasında yer alan “gönüllüyân-ı yemin ve yesar cemaatleri” nin 600 kişilik askerlerine “ocaklık” olarak tahsis edildiği anlaşılmaktadır.¹¹⁵ Aynı zamanda “yurtluk” anlamına da gelen ocaklık, arazi tasarruf biçimlerinden bir tanesi olarak, herhangi bir yerde mevcut olan gelirlerin yine herhangi bir kimseye bırakılması anlamına gelmektedir.¹¹⁶ Konu dâhilindeki anlamı ise bir arazi işletiminden ziyade, bölgeden elde edilen gelirlerin bir kısmının, maaş karşılığı olarak, belirtilen askerlere bırakılmasıdır. Bu uygulama, ilgili birtakım defter tutanaklarına kaydedilmek suretiyle bir kural haline gelmişti.

Karahisar-ı Şarkî Şaphane ve Tevabii Mukataası'ndan elde edilen gelirlerden Ahışa ve Azgur kalelerinde bulunan askerlere yönelik yapılan ödeme miktarı konusunda genel miktar 3 milyon kûsur akçedir. Ödenen miktar devamlı olarak bu düzeyde seyretmiştir. Belgelere yansıyan miktarlar; belge diliyle, “36 yük 65 bin 760 akçe”¹¹⁷, “36 yük 85 bin 760 akçe”¹¹⁸ ve “36 yük 95

¹¹¹ Örnek olarak bkz. BOA, MAD, 9899, s. 215 (29 Zi'l-hicce 1121/1 Mart 1710); BOA, MAD, 9906, s. 422 (11 Şaban 1132/18 Haziran 1720); BOA, KK, 2515, s. 7 (10 Şevval 1150/31 Ocak 1738); BOA, KK, 2356, s. 602 (11 Şevval 1180/12 Mart 1767); BOA, MAD, 10052, s. 9 (3 Muharrem 1205/12 Eylül 1790).

¹¹² BOA, MAD, 9983, s. 8 (4 Muharrem 1171/18 Eylül 1757); BOA, MAD, 9984, s. 187 (4 Cemaziye'l-evvel 1172/3 Ocak 1759).

¹¹³ BOA, MAD, 10007, s. 365 (3 Ramazan 1187/18 Kasım 1773).

¹¹⁴ BOA, MAD, 10037, s. 178 (13 Cemaziye'l-evvel 1200/14 Mart 1786).

¹¹⁵ BOA, MAD, 9899, s. 215 (29 Zi'l-hicce 1121/1 Mart 1710); BOA, KK, 2514, s. 16 (22 Zi'l-hicce 1150/12 Nisan 1738); BOA, MAD, 9989, s. 222 (5 Zi'l-ka'ade 1176/18 Mayıs 1763); BOA, MAD, 10052, s. 9 (3 Muharrem 1205/12 Eylül 1790).

¹¹⁶ Sertoğlu, a.g.e., s. 371.

¹¹⁷ BOA, MAD, 9931, s. 232 (27 Şevval 1145/12 Nisan 1733); BOA, MAD, 9978, s. 387 (19 Receb 1168/1 Mayıs 1755).

¹¹⁸ BOA, MAD, 9935, s. 136 (6 Ramazan 1147/30 Ocak 1735).

*bin 760 akçe*¹¹⁹, yani sırasıyla 3.665.760, 3.685.760 ve 3.695.760 akçedir. Kuruş hesabıyla ise şaphane mukataasının yıllık 23.754 kuruş gelirinun 20.785 kuruşunun kale askerlerine gittiği anlaşılmaktadır.¹²⁰ Belirtilen miktarlardaki maaş ödemelerinin toplu olarak tek seferde değil de yıl içerisinde taksitlendirilerek yapıldığına dikkat çekmek gerekir.¹²¹ Taksitlendirme yapılmasının sebebi, maaş ödemelerinin şap satışı gerçekleştikçe yapılıyor olmasıydı. Bu bağlamda, ödemeler için 9 taksit uygulaması söz konusuydu.¹²² Verilere bakıldığında ve şaphane mukataası ve bağlı olan diğer mukataaların gelirlerinin genel itibarıyla 3.800.000 akçe civarlarında olduğu göz önüne alındığında, şaphane ve tevabii mukataalarının devlet hazinesine olan katkısının neredeyse %90'ının Ahışha ve Azgur kalelerinin askerlerine verilecek maaş için harcanılmış olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nin, büyük ve fazlaca kâr getiren böylesi bir mukataanın hemen hemen bütün kazancını bu iki kaleye harcaması, kalelerin konumları özelinde arz etmiş oldukları önemle açıklanabilir. Osmanlı Devleti ile Rusya ve İran arasında adeta bir tampon saha görevi gören ve hâkimiyet mücadelesi yaşanan Kafkasya Bölgesi'nde yer alan bu kaleler, sınırda birer savunma mekanizması özelliğine sahip olmuşlardır. Nitekim XVIII. yüzyılda Rusya¹²³ ve İran¹²⁴ ile yaşanan savaşlar bu durumu açıkça anlaşılır kılmaktadır.

Yukarıda ayrıntılı izahatı yapılan maaşların ödenme ve teslim alınma şekli için söylenmesi gereken, şaphane mukataasının malikâne sahipleri veya eminlerinin, hazineye teslim edilecek paradan belirli olan maaş miktarını askerlere teslim etmesi, iki kaledeki askerlerin ise kendi içlerinden seçmiş oldukları vekillerinin mukataa bölgesine giderek maaşlarını bizzat yerinde teslim alması kuralıdır. Bazen bu kuralın dışına çıkmış, kimi zaman mukataa yetkilileri gerekli olan miktarın altında ödeme yapmış, kimi zaman da kalelerin askerleri kendi içlerinden seçtikleri kişileri vekil göndererek maaşlarını tahsil etmek yerine bu işi dışarıdan bazı kişilere havale etmişlerdir. Her iki durumda da sorunlar çıkmış ve iki taraflı çıkan bu sorunlar arz ve hüküm yazılarına aktarılmıştır.

Ahışha ve Azgur kalelerinin askerlerinin emrin dışına çıkarak maaşlarının tahsil edilmesi işini Çıldır ve Erzurum valilerine¹²⁵, Ahışha beylerine¹²⁶ ve diğer bazı gümrükçü ve valilere¹²⁷ havale ettikleri söz konusu belgelerde açıkça ifade edilmektedir. Havale işlemlerinde ortaya çıkan, kurallara aykırı durumlara karşı kaleme alınan hükümlerde, havale işinin mukataa eminlerinin taciz edilmelerine yol açtığından dolayı yapılmaması gerektiği ve maaş tahsilinin mühürlü vekâlete sahip olan asker vekilleri tarafından yerine getirilip, hariçten herhangi bir görevlinin müdahale yetkisinin

¹¹⁹ BOA, MAD, 9931, s. 203 (22 Şevval 1145/7 Nisan 1733); BOA, KK, 2514, s. 16 (22 Zi'l-hicce 1150/12 Nisan 1738); BOA, MAD, 9989, s. 222 (5 Zi'l-ka'ade 1176/18 Mayıs 1763).

¹²⁰ BOA, MAD, 9983, s. 8 (4 Muharrem 1171/18 Eylül 1757).

¹²¹ BOA, MAD, 9989, s. 222 (5 Zi'l-ka'ade 1176/18 Mayıs 1763).

¹²² BOA, MAD, 9994, s. 265 (23 Şevval 1178/15 Nisan 1765).

¹²³ 1710-1711, 1735-1739, 1768-1774 ve 1787-1792 savaşları.

¹²⁴ 1723-1727, 1730-1732, 1735-1736, 1742-1746 ve 1775-1779 savaşları.

¹²⁵ BOA, MAD, 9989, s. 172 (4 Şaban 1176/18 Şubat 1763).

¹²⁶ BOA, MAD, 9989, s. 222 (5 Zi'l-ka'ade 1176/18 Mayıs 1763).

¹²⁷ BOA, MAD, 9991, s. 306 (12 Rebiü'l-evvel 1177/20 Eylül 1763).

olmadığının kural olduğu hatırlatılarak, bu tür hareketlerin anında engellenmesi emredilmiştir.¹²⁸ Kale askerlerine, mukataa görevlilerinden kaynaklanan, gereğinden az maaş ödenmesi sorunu hakkındaysa 1738 (1150-1151) yılına ait iki hüküm belgesindeki bilgiler belirleyici olacaktır. Maaşlarını tahsil etmekle vazifeli olan asker vekilleri, 1736/1737 (1149) senesi için ödenmesi gereken maaşın bir miktarının ödenmemiş olduğunu iddia ederek, eksik kalan maaş miktarının ödenmesini malikâne mutasarrıflarından talep etmişlerdir. Yapılan incelemeler sonucunda vekillerin iddialarında haklı oldukları anlaşılmış ve eksik kalan bu paranın 1736/1737 (1149) yılının mültezimi/emini olan Mustafa'dan yeni mültezim Şabanzade Süleyman tarafından, mevcut mal, eşya ve şaplarına el konulmak suretiyle, tahsil edilmesi ve neferlere ödenmesi emredilmiştir.¹²⁹ Verilen emir doğrultusunda hareket edilmesinin ardından eski emin Mustafa'nın 15-16 keselik mal varlığına el konulmuştur. El konulan malı emir gereğince askerlere teslim etmesi gereken emin Süleyman, eksik kalan maaşı ödeme meselesinde muhalefet ederek bu parayı kendi zimmetine almıştır. Böyle bir usulsüzlüğe cesaret eden şaphane emininin alıkoyduğu paranın derhal kendisinden alınması, karşı çıktığı taktirde ise yakalanarak Erzurum kalesine kalebent edilmesi ve ödeme yapmadıkça da salıverilmemesi Erzurum valisine ferman buyurulmuştur.¹³⁰

Ahışa ve Azgur kalelerindeki askerlerin maaşlarının şaphane mukataası gelirlerinden ödenmesine ve ödemelerin aksatılmamasına yönelik kurallar yukarıda izah edildiği şekilde kesinliğe ve netliğe sahipti. Ancak, bazı yıllar ödemelerin yapılamadığı da olmuştur. Ödeme yapılamamasının iki temel sebebi vardır. Bu sebepler; askerlere düşen hisseye bölgedeki nüfuzlu kişilerin el koymaları ve şaphaneden hâsil olan şapların satılamamasıdır. Karahisar-ı Şarkî sancağına bağlı Mindeval (Çamoluk) nahiyesinin Yenice adlı karyesinden elde edilen 11.150 akçelik mukataa gelirinin 6.150 akçesinin kendi maaşlarına düşen hissede yer aldığı merkeze sundukları arzlarında dile getiren Ahışa ve Azgur kalelerinin askerleri, hakları olan bu hisseye bölgenin ileri gelen ailelerinden olan Ayyaşoğulları'na mensup Süleyman, Mehmed, Kasım, Ömer ve Hüseyin adlı şahısların uzun süredir el koyduklarını belirtmişlerdir.¹³¹ Bölgede ve etrafta var olan eşkiya taifeleri ve çalıntı veya izinsiz olarak elde edilen şap satışı yapan tüccarların varlığı madenlerden elde edilen ve depolarda muhafaza altına alınan şapların satılamamasında, önemli etkenler olmuştur. Eşkiya varlığı, tüccarların korktukları için şap satmak üzere önemli şehirlere gitmemesine, çalıntı veya gizlice şap elde eden tüccarların varlığı ise devlete ait resmi şapın azalmasına neden olmuştur. Her iki durumda da şap satışı düştüğünden dolayı elde edilen gelir azalmış ve bu durum doğrudan maaş ödemelerini etkilemiştir. Nitekim tüccar taifesinden bazıları madende çalışan işçilerden gizlice şap alarak etraftaki bazı mahallerde satış yapmış, neticesinde devlete ait şap satılamamış ve askerlere ödenmesi gereken maaşlar ödenememiştir.¹³² Diğer yandan

¹²⁸ Örnek olarak bkz. BOA, KK, 2356, s. 602 (11 Şevval 1180/12 Mart 1767).

¹²⁹ BOA, KK, 2514, s. 16 (22 Zî'l-hicce 1150/12 Nisan 1738).

¹³⁰ BOA, D. EVM, 26317, s. 12 (19 Rebiü'l-ahir 1151/6 Ağustos 1738).

¹³¹ BOA, MAD, 9899, s. 215 (29 Zî'l-hicce 1121/1 Mart 1710).

¹³² BOA, MAD, 9931, s. 202 (19 Şevval 1145/4 Nisan 1733).

depolarda mevcut yaklaşık 60-70 keselik şap satılmadığı için askerlere maaş ödenemediği¹³³ ve yine 1763 (1177) yılında “*levendad eşkıyası*”¹³⁴ nın faaliyetlerinden dolayı Halep, Şam ve Diyarbakır bölgelerine şap tüccarı gidemediğinden şap satışı olmadığı ve maaşların tedarik edilemediği anlaşılmıştır.¹³⁵

Ahışa ve Azgur kalelerinde mevcut askerlere yapılan düzenli maaş ödemeleri haricinde, ihtiyaca binaen, Erzurum, Soğucak ve Niş kalelerindeki askerlere de bir-iki yıllığına mahsus geçici maaş ödemesi yapıldığı daha önce belirtilmişti. Şaphane mukataası gelirlerinden Erzurum kalesinin muhafazasında vazifeli yeniçerilerin 1168 yılı (miladî 1754-1755) maaşları için 1860 kuruş¹³⁶, Soğucak kalesinin muhafazasında vazifeli cebecilerin 1184 yılı (miladî 1770-1771) maaşları için 2417 buçuk kuruş¹³⁷, Niş kalesinin muhafazasında vazifeli cebecilerin 1197 ve 1198 yılları (miladî 1782-1783 ve 1783-1784) maaşları için ise 5.160 kuruş¹³⁸ ödenmiştir. Bu kalelerin yanı sıra, Midilli, Avrat Adası, Kars ve Van kalelerindeki yeniçerilerin maaşları için de ödenek ayrılmıştır. 1200 (miladî 1785-1786) senesinde bir miktar şapın satış için Halep’e gönderilmesi, gönderilen şapın şehirde bulunan Hacı Musa Hanı’nda Hancı Hacı Abdullah tarafından depolanması, depolanan şapın daha sonra şehirdeki boyacı ve şapçı esnafa satılması ve satıştan elde edilen gelirin de bu kalelerin askerlerine tahsis edilmesi ayrılan ödeneği nitelemektedir.¹³⁹

1.4.2. Bazı Vazifelilere Yapılan Ödemeler

Ödeme yapılan vazifeli kişiler, “*vazifehorân*” ve “*duagûyân*”¹⁴⁰ taifesi olarak tabir edilebilir. Yani başka bir deyişle, bölgede ve mukataa işlerinde bulunan bazı vazifeliler ile cami imamı veya müezzini gibi dini görevleri bulunan kişiler. Bölgede bulunan vazifeli kişilere mukataa gelirlerinden yapılan ödeme miktarları hakkında birçok belgede bilgi bulunmaktadır. Bu bilgiler, Karahisar-ı Şarkî ve bağlı mukataalarından elde edilen yıllık 3.800.700 akçe gelirin 131.240

¹³³ BOA, MAD, 9959, s. 387 (29 Zi’l-hicce 1160/1 Ocak 1748).

¹³⁴ Levendad kelimesi, deniz askerlerini niteleyen bir ad, tembel, ayyaş, içkici, zampara, kabadayı gibi anlamlara gelen levend kelimesinin çoğuludur. Bkz. Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 29. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2012, s. 632. Başboş kalmış ve merkezi otoritenin zayıf olduğu dönemlerde toplumun düzenini bozan bu kişiler levendad eşkıyası olarak isimlendirilmişlerdir. 1757-1774 yılları arasında Osmanlı padişahı olan III. Mustafa döneminde oldukça yoğun olan bu eşkıyanın sebep olduğu huzursuzlukların önlenememesi merkezi otoritenin içerisinde bulunduğu zafiyeti göstermektedir. Bkz. Kemal Beydilli, “Mustafa III”, **DİA**, 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 280.

¹³⁵ BOA, MAD, 9991, s. 306 (12 Rebiü’l-evvel 1177/20 Eylül 1763).

¹³⁶ BOA, MAD, 9983, s. 8 (4 Muharrem 1171/18 Eylül 1757); BOA, MAD, 9984, s. 187 (4 Cemaziye’l-evvel 1172/3 Ocak 1759).

¹³⁷ BOA, MAD, 10007, s. 365 (3 Ramazan 1187-18 Kasım 1773).

¹³⁸ BOA, MAD, 10037, s. 178 (13 Cemaziye’l-evvel 1200/14 Mart 1786).

¹³⁹ BOA, C. ML, 5589 (Tarihsiz).

¹⁴⁰ Duagûyân kelimesi dua yapan, Allah’a el açıp yalvaran kişi anlamına gelen duagû kelimesinin çoğuludur. Vazifehorân kelimesi ise ücretli görevli anlamına gelmektedir. Bkz. İsmail Parlatır, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Gözden Geçirilmiş 5. Baskı, Yargı Yayınevi, Ankara, 2012, s. 363, 1785.

akçesinin¹⁴¹, 23.754 kuruş gelirin 820 kuruşunun¹⁴², 3.803.886 akçesinin 148.620 akçesinin¹⁴³ bu vazifelerdeki kişilere ödendiği şeklindedir. Bir önceki yüzyıla ait bir belgede ise yıllık 173.200 akçelik bir ödemenin yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴⁴

Yukarıda belirtilen maaşların, ödeme şekilleri ve hesaplanması ile ilgili zaman zaman ortaya çıkan sorunlar olmuştur. Meydana gelen sorunun kaynağı, devletin maaşları “*çürük akça*” hesabıyla ödemek istemesi, görevlilerin ise maaşlarını “*sağ akça*” hesabıyla almak istemeleridir.¹⁴⁵ Nitekim Şaphane mukataasının malikâne sahibi ve aynı zamanda Matbâh-ı Amire emini olan Halil, merkeze yaptığı arzında, mukataada vazifeli olan kişilerin maaşlarını sağ akça hesabıyla almak için baskı yaptıklarını, ancak bunu kanuna aykırı ve fermansız olarak yaptıklarını dile getirmiştir. Bu kalkışımın engellenmesi için gerekli emrin buyurulması kendisi tarafından talep edilmiş, talep üzerine vazifeli kişilerden ellerinde sağ akçe verilmesine dair fermanı olanlar sağ akçe, olmayanlara ise çürük akçe verilmesi hususunda şaphane mukataasına bağlı bütün yerleşim yerlerinin kadıları bilgilendirilmiştir.¹⁴⁶ Ancak, söz konusu kurala uyulmadığı, bazı vazife ashabının emirlere kanaat etmeyerek sağ akçe hesabıyla maaş almak için inat ettikleri ve yeri geldiğinde de tacizlerde buldukları ilerleyen yıllarda tekrar görülmüştür. Emirlerine itaat etmeyerek karşı çıkan vazifeliler, “...eskiden beri sağ akçe hesabıyla ücret aldık...” demek suretiyle sağ akçe taleplerinde ısrar etmişlerdir. Baş muhasebe ve Anadolu muhasebesindeki ilgili kayıtların incelenmesi sonucunda 73 nefer vazifehorânın 375 buçuk kuruşluk yevmiye ile sağ akçe hakkına sahip oldukları, bunlar haricindekilerin mukataa vazifelerinde kaydı bulunmadığı ortaya konmuştur.¹⁴⁷

Duagûyân vazifesinde bulunanlara ücret ödenmesiyle ilgili olarak, 1733 yılında kayda alınmış ve bir vazifeliliye Berat-ı Şerif verilmesiyle alakalı olan belge oldukça açıklayıcıdır. Belgeye göre, Karahisar-ı Şarkî sancağının Zağri karyesinde bulunan cami-i şerifte hatiplik görevinde olan Molla Hüseyin’e vazifesine karşılık şaphane mukataası gelirinden günlük 3 akçe maaş verilmekteydi. Kendisi bazı işlerini görmek üzere Erzurum’a gitmiş, orada uzun süre ikamet etmiş olmasından dolayı yürüttüğü hizmeti aksamıştır. Bunun üzerine yürüttüğü hatiplik görevi, Hasan Halife adlı kişiye verilmiştir. Karahisar-ı Şarkî kadısı Mehmed Hamdi Efendi’nin isteği üzerine kendisine görev için Berat verilmesi uygun görülmüştür.¹⁴⁸

¹⁴¹ BOA, MAD, 9931, s. 203 (19 Şevval 1145/4 Nisan 1733); BOA, MAD, 9995, s. 136 (6 Ramazan 1147/30 Ocak 1735); BOA, MAD, 9978, s. 387 (19 Receb 1168/1 Mayıs 1755).

¹⁴² BOA, MAD, 9984, s. 187 (4 Cemaziye’l-evvel 1172/3 Ocak 1759).

¹⁴³ BOA, C. DRB, 3118 (9 Şevval 1200/5 Ağustos 1786).

¹⁴⁴ BOA, MAD, 7528, s. 41 (24 Safer 1056/11 Nisan 1646).

¹⁴⁵ Çürük Akça: Düşük değere sahip para. Sağ Akça: Tedavülde olan, yüksek değere sahip para. Bkz. Parlatur, a.g.e., s. 306, 1439.

¹⁴⁶ BOA, KK, 2488, s. 61 (6 Muharrem 1132/19 Kasım 1719).

¹⁴⁷ BOA, MAD, 7839, s. 187 (4 Zi’l-ka’ade 1174/7 Haziran 1761).

¹⁴⁸ BOA, MAD, 9931, s. 363 (17 Zi’l-hicce 1145/31 Mayıs 1733).

1.4.3. İmar Faaliyetleri İçin Yapılan Ödemeler

Devlete ait imar faaliyetlerine yönelik ortaya çıkan masraflarda Karahisar-ı Şarkî Şaphane Mukataası gelirlerinin kullanılmış olduğuna dair, mevcut olan iki belge kanıt niteliği taşımaktadır. Bahse konu olan vesikalar 1759 ve 1760 yıllarına ait olup, bizzat devlet tarafından inşa edilmekte olan bir binaya sarf olunmak üzere, şaphane mukataasının gelirlerinden yine devlet adına talep edilen paraya son derece güzel bir örnektir.

İnşasına yönelik 1757-1758 (hicrî 1171 yılı) yıllarında emir buyurulan bu bina, belgede “*Saray-ı Cedid-i Amire*” olarak bahsedilen Topkapı Sarayı için yapılması istenen “*Gülhane*” binasıdır.¹⁴⁹ Binanın yapımı dönemin mimarbaşı olan Ahmed Ağa tarafından yürütülmekteydi. Bina masrafı için gerekli olan paranın bir kısmının şaphane mukataasının gelirlerinden karşılanması istenmiş, miktar konusunda Bosnalı Süleyman Ağa adlı kişi ile şaphane emini olan Ali Ağa mahkeme önünde görüşmüşlerdir. Nihayetinde 1757-1758 (hicrî 1171) ve 1758-1759 (hicrî 1172) yılları için mukataa malından “5 yük 4 bin akçe” nin yani 504.000 akçenin bina masrafı için tahsis edilmesi sağlanmıştır. Mukataa gelirinden söz konusu miktarda paranın aktarıldığı, Hazine-i Amire’deki ilgili defterlerde kayıt altına alınmıştır.¹⁵⁰

Gülhane binasının inşası haricinde, Şaphane Mukataasının gelirleriyle bağlantılı imar faaliyetlerine dair başka bir örneğe rastlanılmamıştır. Lakin mukataa bölgesinde ihtiyaca binaen, zaman zaman yapılan yol ve su kanalları gibi birtakım inşa çalışmalarının masrafları için de mukataadan faydalanılmış olduğunu kestirmek zor olmasa gerektir. Ancak bu gibi masrafların mukataadan devlet hazinesine aktarılan paradan değil, bizzat mukataa sınırları dâhilinde yaşayan reayaya yüklenen vergiler sayesinde karşılandığı belgelerce sabittir.¹⁵¹

1.5. Mukataaya Yönelik Güvenlik ve Asayiş Sorunları

XVI ve XVIII. yüzyıl arası dönemde devlet dâhilinde meydana gelen çalkantılar, Anadolu’da yaşanan saldırı olaylarının maden ocakları çevresinde gelişmesine sebebiyet vermiştir. Bu vaziyet, Anadolu’daki bütün maden sahalarının ciddi hasarlar almasına, üretim faaliyetlerinin yavaşlama veya sonlanmasına, madencilerin gasp edilmelerine ve hatta öldürülmelerine ya da firar etmelerine neden olmuştur.¹⁵²

¹⁴⁹ Bu binanın yeri tam olarak belirtilmemekle birlikte iki olası tahmin yapılabilir. Birincisi, bu yapının Topkapı Sarayı’nda bulunan Gülhane Parkı üzerinde inşa edilmiş herhangi bir bina olabileceğidir. İkincisi ise, bu yapının padişahlara özel olarak Dolmabahçe’nin mesirelik alanında 1755 senesinde yapılmış olan Gülhane-i nev Köşkü olma ihtimalidir. Bu köşk için bkz. Mehmet Ali Ünal, **Osmanlı Tarih Sözlüğü**, 1. Baskı, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 277.

¹⁵⁰ BOA, C. DRB, 2943 (14 Safer 1173/7 Ekim 1759); BOA, C. DRB, 2943 (20 Cemaziye’l-evvel 1173/9 Ocak 1760).

¹⁵¹ Bkz. BOA, MAD, 10061, s. 438 - 439 (17 Receb 1208/18 Şubat 1794).

¹⁵² Mustafâ Altunbay, “Klasik Dönemde Osmanlı’da Madencilik”, **Türkler**, 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 792.

Karahisar-ı Şarkî Şaphane ve Tevabii Mukataası'na karşı vuku bulan güvenlik ve asayiş sorunları tamamen mukataa ve yakın bölgesinde gelişen olaylardan kaynaklanmaktaydı. Devletin diğer yörelerinden türeyen ve şaphane mukataasını doğrudan etkileyen herhangi bir güvenlik ve asayiş sorunuyla karşılaşılmamıştır. XVIII. yüzyılda mukataaya yönelik meydana gelen sorunlarla alakalı olarak incelenen arşiv belgeleri doğrultusunda, yaşanan tüm sorunların ana hatlarıyla dört temel başlıklandırmaya tabii tutulabileceği anlaşılmıştır. Bu başlıklar; Sınır meselesinden kaynaklanan sorunlar, eşkiya gruplarından kaynaklanan sorunlar, hırsızlık olaylarından kaynaklanan sorunlar ve ayan, derebeyi, mütegalibe ve nüfuzlu ailelerden kaynaklanan sorunlar şeklindedir.

1.5.1. Sınır Meselesinden Kaynaklanan Sorunlar

Sınır meselesiyle ilgili bütün sorunlar, adından da anlaşılabilirliği üzere, şaphane mukataasının sınırları ve hâkimiyeti altında bulunan yerlerle ilgili sahiplik veya idare etme hakkı temelinde yaşanan birtakım anlaşmazlıklar ya da iddialardan kaynaklanan sorunlardı. Bu anlaşmazlıklar özellikle şaphane mukataası ile şaphane mukataasının etrafında teşkil edilmiş olan Tamzara Mukataası ve Nefs-i Karahisar-ı Şarkî Mukataası adlı iki farklı mukataa arasında zuhur etmekteydi. Bunun yanı sıra bölgede yaşam bulmuş, bazı zaviyelerin zaviyedarları, hariç köylerin ahalipleri ve tımar topraklarının tımar sahipleri taraflarından yapılan iddialar da söz konusu olmaktadır.

Şaphane mukataasıyla Tamzara ve Nefs-i Karahisar-ı Şarkî mukataaları özelinde yaşanan tartışma şaphane mukataasına bağlı olan Bedel-i Gılmanan-ı Raiyye mukataasıyla bağlantılıydı. Bazı zamanlar gerek Tamzara gerekse Nefs-i Karahisar-ı Şarkî mukataalarının idarecileri Bedel-i Gılmanan-ı Raiyye mukataasının idaresi ve gelirlerinin toplanması işinin kendilerine ait olduğunu iddia etmekteydiler. Şaphane mukataasının idaresini 1733-1735 yılları arasında iltizam yoluyla üç yıllığına elde eden Mustafa ve Osman adlı kişiler, merkeze yapmış oldukları arzlarında, Raiyye mukataasının şaphaneye ait olduğunu, idaresine hariçten hiç kimsenin karışmaması gerekirken Tamzara mukataası idarecilerinin Raiyye mukataasının kendi mukataalarına bağlı bulunduğunu öne sürerek müdahalelerinin söz konusu olduğunu dile getirmişlerdir. Tamzara mukataasının idaresini elde bulunduran kişilerin daha önceden de bu tür iddialar öne sürmüş oldukları ve bu iddiaların doğru olmadığı kendilerine emr-i şerifle bildirilmiş olmasına rağmen, bu kişilerin yeterli özeni göstermeyerek tekrar emrin ve kuralın dışına çıktıkları haber verilmiştir.¹⁵³ Gelişen bu olay sonrası ilgili kişilere gönderilen hükümde, Raiyye mukataasının 100 seneden fazla bir süredir şaphane mukataasına bağlı olduğu izah edilmiş, dolayısıyla idaresine ve gelirlerinin toplanmasına Tamzara mukataasından her hangi bir müdahaleye izin verilmemesi emredilmiştir.¹⁵⁴ Diğer yandan, Raiyye mukataasının tabiiyeti konusunda Nefs-i Karahisar-ı Şarkî Mukataası'yla yaşanan sınır meselesi de

¹⁵³ BOA, MAD, 9931, s. 207 (21 Şevval 1145/6 Nisan 1733); BOA, MAD, 9935, s. 185 (19 Şevval 1147/14 Mart 1735).

¹⁵⁴ BOA, MAD, 9938, s. 192 (25 Cemaziye'l-evvel 1148/13 Ekim 1735).

Tamzara mukataasıyla yaşanan sorunla benzerlik göstermektedir. Karahisar-ı Şarkî kazasında yer alan 7 adet köy ahalisine düşen Bedel-ı Gılmanan-ı Raiyye vergisinin hangi mukataaya teslim edileceği hususu tartışma konusu olmuştu. Burada da yine Raiyye mukataasının şaphane mukataasına bağlılığı ve vergisinin de şaphane eminleri tarafından toplanması gerektiği tekrarlanmıştır.¹⁵⁵

Şaphane mukataası sınırlarıyla ilgili yaşanan sınır sorunlarından biri de Gevezid nahiyesine tabii Saraycık karyesinde bulunan Bafra Baba zaviyesi zaviyedarlarının iddiaları neticesinde oluşmuştu. Sorunun temelinde yatan neden bölgede bulunan Sorkun ve Elmageriş mezralarının aidiyeti meselesidir. Bu soruna yönelik ilk izlere 1778 yılına ait bir arşiv vesikasında rastlanılmaktadır.¹⁵⁶ Mukataanın eminlik vazifesini yürüten Ahmed'in merkeze sunmuş olduğu arz, yaşanan sorun hakkında ayrıntılı bilgi elde edilmesini sağlamaktadır. Şaphane madenlerinden Keylik madeni ahalilerinin Sorkun ve Elmageriş mezralarında eski dönemlerden beri ziraat ve ekincilik yaptıkları ve bu mezraların şaphane mukataası arazilerinden olup dışarıdan müdahale edilmesinin yasaklandığı emin Ahmed tarafından dile getirilmiştir. Ancak, Gevezid nahiyesine bağlı Saraycık karyesindeki Bafra Baba zaviyesi zaviyedarları olan Kandaz Ömer ve arkadaşlarının bu mezraların kendi zaviyelerine ait arazilerden olduğu iddiasıyla ortaya atıldıkları yine kendisi tarafından haber verilmiştir.¹⁵⁷ Merkeze ulaşan bu malumat üzerine her iki tarafında katılımıyla mahkeme önünde yapılan görüşme sonrası zaviyedarların iddiaları yalanlanmış ve isimleri zikredilen söz konusu iki arazinin maden tarafından kullanılmasına yönelik hüccet-i şer'iyeye verilmiştir. Ayrıca yapılan veya yapılacak müdahalelerin engellenmesi de Erzurum valisi ve Karahisar-ı Şarkî kadısına emredilmiştir.¹⁵⁸

Çorak madenine bağlı köylerden olan Çardak Köyü'ne ait arazilere hariçten bir köy ahalisi tarafından yapılan müdahale sınır sorunları açısından bir diğer örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Çardak köyüne yakın bir konumda bulunan Ziberi (günümüzde Akbudak Mahallesi) karyesinin ahalileri Çardak köyüne ait arazilerin bazılarının kendi köylerine ait olduğunu öne sürmüşler ve müdahalede bulunmuşlardı. Yaptıkları müdahaleyi önlemek adına kendilerine Çardak Köyü'nün sınırlarını gösteren bir hüccet verilmiş ve müdahaleleri engellenmiştir.¹⁵⁹

Sınır meselesiyle ilgili yaşanan son sorun Karahisar-ı Şarkî Kalesi'nin dizdarı Yusuf ile şaphane mukataası idarecileri arasında meydana gelen Atik karyesi üzerinedir. Atik karyesi şap madenine bağlı köylerden biri olmasına rağmen, kale dizdarı vazifesinde bulunan Yusuf, "...*Atik karyesi benim tumarım dâhilindedir...*" demek suretiyle köy reayasından birtakım vergi talebinde

¹⁵⁵ BOA, MAD, 10037, s. 101 (14 Rebiü'l-evvel 1200/15 Ocak 1786); BOA, MAD, 10038, s. 446 (9 Zi'l-ka'ade 1201/23 Ağustos 1787). Bedel-i Gılmanan-ı Raiyye mukataasının şaphane sınırları dâhilinde olduğu ve gelirlerinin de şaphane tarafından toplandığına dair ayrıca bkz. BOA, MAD, 10031, s. 263 (18 Şevval 1196/26 Eylül 1782).

¹⁵⁶ BOA, MAD, 10018, s. 52 - 53 (9 Safer 1192/9 Mart 1778).

¹⁵⁷ BOA, MAD, 10037, s. 390 - 391 (17 Şevval 1200/13 Ağustos 1786).

¹⁵⁸ BOA, C. DRB, 3118 (Tarihsiz).

¹⁵⁹ BOA, MAD, 9970, s. 118 (12 Zi'l-hicce 1164/1 Kasım 1751).

bulunmuştur. Yaşanan olay üzerine Hazine-i Amire'deki ilgili defterler incelenmiş ve Atik karyesinin tamamen şaphane dâhilinde olduğu vurgulanmıştır. Nihayetinde kale dizdarının müdahalesinin men edilmesi için ferman buyurulmuştur.¹⁶⁰

1.5.2. Eşkiya Gruplarından Kaynaklanan Sorunlar

Madenlerden elde edilen cevherler ve bu cevherlerin arz ettikleri maddi değer Osmanlı Devleti sınırları içerisinde var olan eşkiya gruplarının ilgisini madenlere yöneltmesini kaçınılmaz kılmıştır. XVIII. Yüzyılda merkezi otoritenin taşrada fazlaca zafiyet göstermesi ve ekonomik darlıklar sebebiyle başıboş güruhların zuhur etmesi, eşkiya gruplarının özellikle İstanbul'a uzak kalan bölgelerde yuvalanmalarına ve haydutluk faaliyetlerine girişmelerine zemin hazırlamıştır. Bu dönemde Trabzon Eyaleti genelinde ve bilhassa Giresun yöresinde eşkiyalık hareketleri yoğun olarak görülmekteydi. Giresun ve iç bölgelere doğru Karahisar-ı Şarkî ve Gümüşhane coğrafyasında madeni tesislerin ve getirilerinin bolluğu ve üretilen cevherlerin naklinde engebeli ve baskına müsait dar vadilerin kullanılmak zorunda kalınması, eşkiyalık hareketlerinin bu coğrafyada yoğunluk kazanmasında etkili olmuştur. Nitekim böylesi hareketler Karahisar-ı Şarkî Şaphanesi'ne de sirayet etmiş ve sıklıkla vuku bulmuştur.

Eşkiya gruplarının Şaphane mukataasına vermiş oldukları zararlardan ilki şapların depolandığı mahzenlere baskın yaparak şap çalmalarıydı. Örneğin, bölgede bulunan Kara Kethüda, Nikola Keşiş ve Keşişoğlu Murad adlı eşkiyalar, Tamzara'da bulunan şap deposuna girerek 75 kantar¹⁶¹ şapı gasp etmişlerdi. Şaphane emini olan Abdullah'ın talebi üzerine konu hakkında soruşturma başlatılmıştı. Bu yüzden maden veznedarı, İbrahim bin Abdullah, Seyyid Feyzullah Çelebi ve Emin Musa adlı kişiler ile maden işçilerinden olan Totos veled-i Paskal, Orib veled-i İshak, İstordos veled-i Sava ve Simon veled-i Beraşkeve adlı zimmiler kadı meclisine gelerek ifade vermişlerdir. Mahkemedeki ifadelerinde, isimleri belirtilen eşkiyalar ile eskiden arkadaş olduklarını ve şapın onlar tarafından çalınmış olduğunu dile getirmişlerdir. Alınan ifadenin ardından eşkiyaların yakalanarak hak ettikleri biçimde cezalandırılmaları ve 75 kantar şapın karşılık geldiği maddi kıymetin de kendilerinden tahsil edilmesi ferman buyurulmuştur.¹⁶² Diğer bir gasp olayı da Kürtün eşkiyası tarafından gerçekleştirilmiştir. Kürtün eşkiyası Küreci ve Çorak madenlerinde çalışan bazı madencilerin yardımı sayesinde gece vakti gelerek depoların mühürlerini bozup, kilitlerini kırmak suretiyle 31 kantar şap çalmışlardır. Yapılan araştırma sonrasında çaldıkları şapın bir miktarının Küreci madeninde görevli bir madencinin evinde saklandığı ortaya çıkarılmış, söz konusu madenciye kalan şapın nerede olduğu sorulduğundaysa bilmediğini, ayrıca Kürtün

¹⁶⁰ BOA, MAD, 10023, s. 41 (5 Safer 1193/22 Şubat 1779).

¹⁶¹ 1 kantar: (Osmanlı standart) =100 lodra =17600 dirhem = 44 okka = 56.449 kilogram, (Anadolu, 19. yüzyıl) =180 okka =230.922 kilogram, (Halep, 19. yüzyıl) = 250 okka = 320.725 kilogram. Bkz. Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300 – 1600**, 1, (Çev. Halil Berktaş), 3. Baskı, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 443.

¹⁶² BOA, MAD, 9989, s. 171 (4 Şaban 1176-18 Şubat 1763).

eşkiyasının da Giresun tarafına kaçtığını belirtmiştir. Bunun üzerine Kürtün eşkiyasından olup, gasp olayını gerçekleştirenlerin kim olduklarının acilen belirlenmesi ve cezalandırılması emredilmiştir.¹⁶³

Eşkiya hareketlerinin maden üretimini sekteye uğrattığı şüphesizdir. Nitekim bölge eşkiyasından olan Kadioğlu lakaplı şakinin 1765 yılında Karahisar-ı Şarkî ve kısmen maden sahalarını istila etme girişimi olmuş, bu girişim neticesinde de bir süre şap üretimi yapılamamıştır. Üretimin yapılamaması mukataa idarecilerini zarara uğrattığı gibi yapılması gereken ödemelerin yapılamamasını dolayısıyla da tüm nizamın bozulmasını tetiklemiştir.¹⁶⁴

Eşkiya gruplarının bölgeye saldıkları korku ve dehşet bölgedeki vali ve diğer bazı yetkilileri sindirmiş olmalıdır. Konuyu açıklığa kavuşturacak bazı güçlü kanıtlara ulaşılmıştır. Nitekim bazı eşkiya gruplarının, zaman zaman vali ve diğer üst düzey yetkilileri yönlendirmeye muktedir oldukları, 1786 tarihli bir vesikaya yansıyan bilgilerden anlaşılmaktadır. Vesikaya göre bazı kudretli eşkiya grupları şaphane reayasını çeşitli bahanelerle vali ve yetkililere cezalandırmışlardır.¹⁶⁵ Yukarıda bahsi geçen olayda valilerin sindirilmişliği kanısına kesin olarak varılamaz olur ise bu kez vali ve yetkililerin bazı eşkiyalarla işbirliği yaptıkları kanısı ileri sürülebilir. Nitekim daha eski tarihe ait başka bir vesika da idarecilerin eşkiyayla ortaklaşa hareket ettiklerine kesin surette işaret etmektedir.¹⁶⁶

Mukataaya yönelik eşkiya saldırılarının görülmesinde, şaphane eminlerinin eşkiyayı engellemede yetersiz kalışları da etkiliydi. Şaphane eminliğine 1780-1781 (hicrî 1194) yılında tayin olunan Uzun Muhammed Ağa'nın tavrı bu duruma iyi bir örnektir. Kazanç sağlama hırsına kapılan Uzun Muhammed Ağa, şaphane mukataasının ahalisine birtakım zorlamalar yapmıştır. Şaphane ahalişi merkeze sundukları arzlarında bu kişinin bölge eşkiyasının zararlarını engelleyebilecek güçte olmadığını ve yetersizliğinden dolayı bunu fırsat bilen eşkiyaların maden reayasının mal ve eşyalarını gaspa yöneldiklerini bildirmişlerdir. Şaphane reayası adı geçen eminin derhal görevden azledilmesini talep etmiş ve aksi takdirde aileleriyle beraber bölgeyi terk edeceklerini dile getirmişlerdir.¹⁶⁷

Yukarıda izah edilen eşkiyalık hareketleri mukataa bölgesinde kargaşa havasının hâkim olmasına ve dolayısıyla güven yoksunluğunun oluşmasına sebebiyet verdi. Gerek yol güzergâhları ve gerekse ticaret merkezlerinin çevresinde her an bir baskına ve gaspa uğrama endişesi hisseden

¹⁶³ BOA, C. DRB, 2625 (26 Rebiü'l-evvel 1180/1 Eylül 1766).

¹⁶⁴ BOA, MAD, 9994, s. 218 (21 Şaban 1178/13 Şubat 1765).

¹⁶⁵ BOA, MAD, 10038, s. 12 (13 Muharrem 1201/4 Kasım 1786).

¹⁶⁶ Karahisar-ı Şarki voyvodası olan Abdullah adlı kişi voyvodalığı yanında şaphane mukataasını da iltizam yoluyla elinde tutmaktadır. Bu şahıs Gürcistan seferi için Karahisar'dan istenen yük taşıyıcı mekkâri hayvanlarını tedarik etmeyerek gecikmesine sebebiyet vermiştir. Ayrıca yanına birçok eşkiya toplayarak reayayı baskı altına almıştır. Bkz. BOA, MAD, 9996, s. 60 (24 Safer 1180/1 Ağustos 1766).

¹⁶⁷ BOA, C. DH, 3675 (23 Rebiü'l-evvel 1195/19 Mart 1781).

şap tüccarları korkuya kapılarak, ne mukataa bölgesine şap alımına gelebildiler ne de önemli ticaret merkezlerine şap satışına gidebildiler. Nitekim 1762-1763 (hicrî 1176) yılında şaphane emini olan Hafız Mehmed'in Karahisar-ı Şarkî mahkemesine bildirdiği maruzatı, belirtilen durumu açıkça ifade etmektedir. Şaphane emini Hafız Mehmed, bölgede mevcut olan başıboş eşkıyanın yaklaşık bir yıldır rahatsız edici hareketleri olduğunu, bu hareketlere maruz kalan Halep, Şam, Beyrut gibi önemli ticari merkezlerdeki şap tüccarının durumdan etkilenecek mukataa bölgesine gelemediğini ve bu yüzden de mukataa şapının satışının imkânsızlaştığını bildirmiştir.¹⁶⁸ Hafız Mehmed'in emelik vazifesinde bulunduğu 1762-1763'lü yıllar, eşkıyalık kargaşasının mukataaya oldukça fazla yansıdığı yıllardı. Göreve tayin edildiğinde Karahisar-ı Şarkî'nin merkez ve nahiyelerinde bir karışıklık ve ayaklanma söz konusuydu. Öyle ki ayaklanmanın büyüklüğü mukataa işlerini idare etmesine mani olabilecek boyuta ulaşmıştı.¹⁶⁹

1.5.3. Hırsızlık Olaylarından Kaynaklanan Sorunlar

Karahisar-ı Şarkî Şaphanesi'nde üretilen şap, gerek madenlerde ve mahzenlerde gerekse nakil esnasındayken birtakım hırsızlık olayları meydana gelmiştir. Bu olaylara karışanlar madenci reaya, bölgede yaşayan halk veya tüccarlar arasından çıkmışlardır. XVIII. yüzyılda şaphane mukataasında yaşanan hırsızlık olaylarına dair farklı yıllara ait erişilebilen dört veri mevcuttur. Rastlanılan bu veriler 1734, 1763, 1769 ve 1795 yıllarına mahsustur.

İlk şap hırsızlığı olayı madenlerden elde edilen şapın tartılıp depolanmasıyla görevlendirilen Fürekoğlu Ali, Abdullah ve Veznedar Musa tarafından gerçekleştirilmiştir. Süleyman ve Bey Mustafa adlı kişiler şaphane mukataasının mültezimlik vazifesinde bulunmaktaydılar. Süleyman Divan-ı Hümayun'a gönderdiği arzında Fürekoğlu Ali, Abdullah ve Veznedar Musa'nın şapların tartım ve depolama işini yaparlarken 7.000 kuruş değerindeki şapı çaldıklarını, bu şap kendilerinden istendiğinde ise “...biz şapları Bey Mustafa'ya verdik...” yalanını ortaya attıklarını bildirmiştir. Bu kişilerin yakalanması, belirtilen değer kendilerinden alınması ve karşı gelecek olurlarsa Tokat kalesine hapsedilmeleri mültezim Süleyman tarafından talep edilmiştir. Yapılan talep kabul görmüş ve bu doğrultuda ferman buyurulmuştur.¹⁷⁰

Şaphane mukataası emini tarafından kaleme alınan bir arzla, tüccar taifesinden bazı kişilerin şap madenlerinden çalınmış olan şaplara sahip oldukları ve ellerindeki bu çalıntı şapları Gümüşhane taraflarında el altından sattıkları payitahta ihbar edilmiştir. Alınan ihbarı değerlendiren merkezî yetkililer, madenlerden şap çalınmasında maden işçileri ve devecilerinin ön planda olduğunu belirlemiştir. Bu hususta başlıca tedbir olarak, şaphane emini tarafından şap satışı için

¹⁶⁸ BOA, MAD, 9991, s. 117 (7 Receb 1177/11 Ocak 1764).

¹⁶⁹ BOA, KK, 2356, s. 593 (24 Şevval 1178/16 Nisan 1765).

¹⁷⁰ BOA, MAD, 9934, s. 298 (29 Zi'l-hicce 1146/2 Haziran 1734).

verilen izin belgesi bulunmayan her kim varsa sahip olduğu şapa el konulması yolunu tercih etmişlerdir.¹⁷¹

Hırsızlık ya da çalıntı şap hususunda haddin ne kadar fazla aşılabileceğini gösteren en önemli bilgi, 1769 tarihli belgeyle gün yüzüne çıkmaktadır. Çünkü burada bir insanın katledilmesine kadar varan durum söz konusudur. Şaphanenin Küreci madeninden çıkartılıp mahzene depolanan şap cevheri, mahzenin bir tarafı kırılmak suretiyle çalınmıştır. Olay sonrası kadı ve madenci reaya tarafından olayın yaşandığı mahzene gidilmiş, geride kalan şap tartılmış ve 30 kantar şapın çalınmış olduğu anlaşılmıştır. Hırsızlık olayının iç yüzü araştırıldığında, şapların maden bölgesinde yaşayan Bölükbaşı Hüseyin, yeğeni Mehmed ve Kayamustafaoğlu Süleyman adlı kişiler ile madenci reayadan olan Todorioğlu Elya ve Asdori adlı zimmilerin ortaklığı neticesinde çalındığı belirlenmiştir. Mahzeni muhafaza etmekle görevli, güvenilir ve itimat edilen birisi olan Ahmed adlı kişiyi de hırsızlık esnasında öldürmüşlerdir. İşledikleri suç akabinde çaldıkları şapları satış için Gümüşhane taraflarına sevk eden bu şahıslar, ardından gizlice Giresun'a firar etmişlerdir.¹⁷²

Bir diğer hırsızlık olayı ise Karahisar-ı Şarkî şapının İstanbul'a sevkiyatı esnasında meydana gelmiştir. Olayın seyrine göre öncelikle şap madenlerinden üretilen 835 İstanbulî kantar şap, Giresun iskelesine nakledilmek üzere, kiralanmış bulunan mekkâri bargirlerine yüklenerek gönderilmiştir. Karahisar-ı Şarkî - Giresun yolu takip edilerek yol üzerinde bulunan Giresun kazasına bağlı Kavrulmuş, Döğürlü, Çamurlu, Yağmurca, Zamdere, Kuşdoğanlı, Uzakdere ve Akyum köylerinden konaklama usulüyle geçilmiştir. Konaklama esnasında mevcut şap bir süreliğine bu köylerin ahaliilerine emanet edilerek muhafazaya alınmıştır. Ardından Giresun iskelesine ulaşıldığında yapılan vezn işlemi neticesinde 150 İstanbulî kantar şapın eksik olduğu belirlenmiştir. Bu durum şapın korunmasında ismi zikredilen köy ahaliilerinin ihmallerinin olduğunu ve hırsızlık olayının da bu köylerde yaşandığını aşikâr bir hale getirmiştir.¹⁷³

1.5.4. Yerel Güç Sahipleri veya Nüfuzlu Ailelerden Kaynaklanan Sorunlar

Osmanlı Devleti'nde XVI. ve XVII. yüzyıllarda cereyan eden Celâlî İsyanları ve devlet işleyişinde görülmeye başlanan aksamalar ile varlığını iyice hissettiren kargaşa ortamı, XVIII. ve XIX. yüzyıllara gelindiğinde taşrada Âdem-i Merkeziyetçi bir yapıya evrilmiştir.¹⁷⁴ Merkezi devlet otoritesinin zayıflaması ülkenin birçok bölgesinde ayan, derebeyi, mütegalibe şeklinde isimlendirilen şahsiyetlerin ve bazı nüfuzlu ailelerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Varlıklarını hatırı sayılır şekilde hissettiren bu kişiler, bazı zamanlar devlete fayda sağlamış olsalar

¹⁷¹ BOA, MAD, 9989, s. 226 (7 Zi'l-ka'ade 1176/20 Mayıs 1763).

¹⁷² BOA, MAD, 9999, s. 42 (17 Safer 1183/22 Haziran 1769).

¹⁷³ BOA, MAD, 10064, s. 240 (7 Cemaziye'l-ahir 1210/19 Aralık 1795).

¹⁷⁴ Celâlî isyanları için bkz. Mustafa Akdağ, **Türk Halkının Dirlilik ve Düzenlik Kavgası Celâlî İsyanları**, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017. Ayrıca Âdem-i Merkeziyetçilik için bkz. Şerif Mardin, "Âdem-i Merkeziyet", **DİA**, 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, ss. 364-367.

da genel itibariyle değerlendirildiğinde sahip oldukları insan, silah ve para gücü nedeniyle devlete ciddi problemler doğurmuşlardır.¹⁷⁵ Trabzon Eyaleti'nin, üzerinde kurulmuş olduğu Doğu Karadeniz Bölgesi de bu tür ayan, derebeyi, mütegalibe gibi oluşumların yoğun yaşam alanı buldukları yer konumundaydı.¹⁷⁶ Bölgenin, yerel güç sahipleri ekseninde arz ettiği yoğunluk Karahisar-i Şarkî Şaphane ve tabii mukataaları üzerinde de bir takım etkilere neden olmuştur.

Karahisar-ı Şarkî Şaphanesi'nin bulunduğu bölge ve çevresinde varlık gösteren yerel güç sahiplerinin mukataaya yönelik zararları vergi ödememe, zorla vergi toplama, şaphane eminine teslim edilmesi gereken vergilere el koyma ve kısmen mukataa idaresini ele geçirme girişimleri çerçevesinde tezahür etmekteydi.

Vergi ödememe girişimleri konusunda iki örnekle karşılaşılmıştır. Şaphane mukataasına bağlı yerlerin adet-i ağnam vergisi malikâne mutasarrıfları tarafından toplanmaktaydı. 1723 yılında malikâne mutasarrıfı olan Halil, bu verginin toplanması işini kendi mahiyetinde bulunan bir adamına havale etmişti. Vazifelendirilen adamı Aybastı kazasının adet-i ağnamını tahsil etmek için bölgeye gittiğinde yöre halkından olan Bayraktar Ahmed kendine düşen vergiyi ödemediği gibi ahalinin vermesi gereken vergiyi de ödetmedi. Emrindeki atlı ve tüfekli adamları kullanarak taşkınlık yaptı.¹⁷⁷ Şaphane mukataasına bağlı yerlerden toplanan diğer bir vergi vilayet masrafları için yıllık olarak tahsil edilen salyane ve menzillerdi. 1780 yılına ait bu vergiler toplanırken mukataa dâhilindeki bazı kaza ve nahiyelerin derebeyi ve mütegalibeden olan ahali reayayı da tahrik ederek 8.939 kuruşluk ödemeyi yapmaktan kaçınmışlardır.¹⁷⁸

Zorla vergi toplama hususunda yaşanan sorunlar, vergi toplama görevini mukataanın malikâne sahiplerinden elde eden vilayet ayanlarından kaynaklıydı. Yanlarına topladıkları kalabalık ve silahlı adamlar sayesinde sağlamış oldukları güçlerine güvenen ayanlar, kendi zimmetlerine para aktarma düşüncesiyle reayaya bir takım usulsüz ve kanunsuz vergi yüklemişler ve ardından da zorla tahsil yolunu tutmuşlardır. Vergi toplamaya memur edilen vilayet ayanları ve sair yerel güç sahiplerinin sebep oldukları bu tür olaya dair ulaşılan ilk veri 1733 yıllı bir hüküm belgesidir.¹⁷⁹ Diğer veriler ise 1752 ve 1763 yıllarına ait vesikalarda görülmektedir. Bu vesikalardan

¹⁷⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yücel Özkaya, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayânlık**, 1. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.

¹⁷⁶ Bölgedeki ayanlık hakkında bkz. Abdullah Bay, **Trabzon Eyâletinde Mütegalibe Hareketleri ve Âyanlık (1750-1850)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2007; Melek Öksüz, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon'da Âyan, Eşkiya ve Göç Sorunları", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (5), 2010, ss. 169-186.

¹⁷⁷ BOA, MAD, 7860, s. 66 (11 Muharrem 1136/11 Ekim 1723).

¹⁷⁸ BOA, KK, 2370, s. 32 (29 Rebiü'l-evvel 1196/14 Mart 1782); BOA, MAD, 10031, s. 72 (29 Zi'l-ka'ade 1196/5 Kasım 1782).

¹⁷⁹ Bu belgede 585 kişilik maden işçilerinin bütün vergilerden muaf olmalarına rağmen cizye toplanmasına memur edilen vilayet ayanlarının madencilere zorla cizye toplamaya kalkıştıkları ve neticesinde maden reayasının yerlerini terk edecek duruma geldikleri vurgulanmaktadır. Bkz. BOA, MAD, 9931, s. 232 (27 Şevval 1145/12 Nisan 1733). Aynı vurgu daha ileriki bir tarihe ait olan başka bir belgede de yapılmıştır. Bkz. BOA, D. BŞM, 3317-A, s. 6 - 7 (5 Ramazan 1168/15 Haziran 1755). Belirtilen ayanların maden reayasından zorla topladıkları vergi miktarı yıllık 1500-2000 kuruştur. Bkz. BOA, MAD, 9931, s. 266 (7 Zi'l-ka'ade 1145/21 Nisan 1733).

anlaşıldığına göre madenci reayadan kanunsuz bir şekilde, zor kullanarak, yıllık 800 bin akçe toplanmış¹⁸⁰ ve reayaya yılda üç dört kez 30-40'ar kese akçeden oluşan salyane yüklenmiştir.¹⁸¹

Vergi toplama işinin, mukataayı malikâne olarak elinde tutan kişiler tarafından ayanlara havale ediliyor olduğu yukarıda belirtilmişti. Ayanların toplanan vergilere el koyma girişimleri tam da bu noktada meydana gelmekteydi. Normal şartlar altında, ayanlar topladıkları vergileri şaphane eminlerine teslim etmeleri gerekirken, bazı zamanlar bu kurala riayet etmemişlerdir. Nitekim 1760 senesinde Milas kazasının aşar vergisini toplama görevini üstlenen Milas ayanlarından Şirikoğlu Memiş, topladığı paranın 351 kuruşunu ve yine Şiran ayanlarından Musa Ağa ve Kelkitoğulları topladıkları paranın 1280 kuruşunu mukataa sahiplerine ödemek istememişlerdir.¹⁸² Diğer bir el koyma olayına da Suşehri ayanlarından Sahitoğulları, Alucra nahiyesi ayanı Mahmud Bölükbaşı ve Canik ayanlarından olan Kör Ali neden olmuştur. Bu kişiler toplanan vergilerden sırasıyla 600 kuruş, 337 kuruş ve 230 kuruşu kendi zimmetlerine almışlardır.¹⁸³ İsmi zikredilen ayanların haricinde, el koydukları miktar belirtilmemiş olsa da, Canik ayanlarından Çadıroğlu Hasan ve Milas ayanı Salih'in de bu tür girişimlerde buldukları anlaşılmaktadır.¹⁸⁴

Yerel güç sahiplerinin sebep oldukları sorunların sonuncusu maden köylerini veya şaphane mukataasının idaresini ele geçirme istekleridir. Büyücuoğlu İbrahim adlı bir yerel güç sahibi, Tamzara madeninin köylerinden olan Gevezid, Atir ve Armudlu köylerini ele geçirmek suretiyle bir miktar şapı gasp etmiş ve madenci reayanın mal ve eşyalarını da alıkoymuştur.¹⁸⁵ Verilen bu örnek madene bağlı köylerin ele geçirilme girişimidir. Mukataanın tamamını ele geçirme girişimiye 1790 yılında vuku bulmuştur. Belge diliyle "*sancağ sahipliği iddiası*" güden Baltacı İsmail, mukataanın ferman ile kendisine verilmiş olduğunu öne sürmüş ve malikânenin asıl sahibi olan Numan Bey'i zor durumda bırakmıştır.¹⁸⁶

XVIII. Yüzyıl'da Giresun ve doğal olarak Karahisar-ı Şarkî Şaphane Mukataası çevresinde varlık gösteren nüfuzlu ailelerin içerisinde Gediklioğulları ve Dizdaroğulları'nın şaphane mukataasına yönelik müdahalelerinin söz konusu olduğu bilinmektedir. Belirtilen ailelerden etkili ve önemli olanıysa Dizdaroğulları'ydı. Bu ailelerin şaphane mukataasına yönelik sebep oldukları sorunlar; mukataa sınırları içerisinde haydutluk yapmak, vergi ödememek ve ayrıca ödetmemek ve bölgede bulunan şaplara el koymak şeklindeydi. Bundan maada, Dizdaroğulları'nın mukataaya bağlı bazı bölgelerde vergi tahsildârlığı imtiyazını elde etme gücüne ulaşmış olduğunu

¹⁸⁰ BOA, MAD, 9973, s. 71 (17 Zi'l-hicce 1165/26 Ekim 1752).

¹⁸¹ BOA, MAD, 9989, s. 228 - 229 (9 Zi'l-ka'ade 1176/22 Mayıs 1763).

¹⁸² BOA, MAD, 7839, s. 171 (2 Zi'l-ka'ade 1174/5 Haziran 1761).

¹⁸³ BOA, MAD, 9996, s. 48 (10 Zi'l-ka'ade 1180/9 Nisan 1767).

¹⁸⁴ BOA, KK, 2370, s. 272 (29 Şevval 1196/7 Ekim 1782).

¹⁸⁵ BOA, MAD, 10032, s. 380 - 381 (19 Zi'l-ka'ade 1197/16 Ekim 1783).

¹⁸⁶ BOA, MAD, 9562, s. 99 (26 Ramazan 1204/9 Haziran 1790).

da belirtmek gerekir.¹⁸⁷ Aynı şekilde Gedikalioğlu ailesinden Osman, Karahisar-ı Şarkî Voyvodası vasfına erişerek Karahisar-ı Şarkî’de vergi toplama hakkı elde etmişti.¹⁸⁸

Giresunlu Dizdaroğulları Ali ve Abdi ile Gedikalioğlu Memiş 3demeleri gereken bazı vergileri 3demedikleri gibi Bayramlu, Ebu’l-hayr, Bazarsuyu, Akk3y3 ve Fertik kazalarının ahalilerinin de y3k3ml3 olduğu 3eşitli vergileri 3dememelerine sebebiyet vermişlerdir. Karahisar-ı Şarkî Şaphane Mukataası’nın eminlik g3revini elinde tutan İbrahim’in vermiş olduğu bilgilere g3re isimleri verilen bu şahışlar, etraflarına rezil ve namussuz birtakım şahışları toplamışlar ve b3lgede silahlı 3atışmaların yaşanması ka3ınılmaz bir hale gelmiştir. Yaşanan olay 3zerine Karahisar-ı Şarkî kadısı, voyvodası ve şaphane emini İbrahim’e emir g3nderilmiş, g3nderilen emirle Dizdaroğulları ve Gedikalioğulları’nın hareketlerinin engellenmesi ve gereken vergileri 3dediklerine dair ellerinde belge bulunmayan her kim varsa sahip oldukları mallara el konulması istenmiştir.¹⁸⁹

Dizdaroğulları ailesinin b3lgede vergi tahsild3rliği elde edebilecek g3ce ulaştıkgı yukarıda belirtilmişti. Trabzon Ahk3m Defteri’nde bulunan 1762 yılına ait bir kayıt, hem bu hususa hem de şaplara el koyuluşuna ve dolayısıyla merkez3 otoriteye aile tarafından boyun eğilmediğine dair g3zel bir 3rnektir. 1759-1760 (hicr3 1173) ve 1760-1761 (hicr3 1174) yıllarında şaphane eminliği yapan Selim, kendi d3neminde Dizdaroğlu Ali ve Abdi’nin Canik kazalarının vergi tahsild3rliğini yaptıklarını, tahsil ettikleri gelirin 762 bu3uk kuruşunu kendi zimmetlerine ge3irdiklerini merkeze bildirmiştir. Ayrıca İstanbul’a nakledilmek 3zere Giresun iskelesine g3nderilen 500 İstanbuli kantar şapa el koymak suretiyle etraf b3lgelerde sattıkları ve belirtilen miktar şap kendilerinden istendiğinde şap miktarı “...500 değil 100 İstanbuli kantardır...” dedikleri de yine Selim tarafından haber verilmiştir. Alınan haber sonrası Dizdaroğlu Ali ve Abdi’nin yakalanarak zorla Trabzon mahkemesine g3t3r3lmesi ve el koydukgı şap ve vergilerin kendilerinden geri alınmasına y3nelik evvelce emir verilmiş olup emir gereği 3zerlerine Trabzon valisi tarafından m3bařir¹⁹⁰ ve adamlar g3nderilmişti. Emri uygulamak i3in Ali ve Abdi’nin yanına gidildiğinde bu n3fuzlu aile fertleri m3başirin elindeki fermana el koymuşlar ve g3nderilen adamların tamamını da hapsedmişlerdir. Yaşanan b3yle bir isyan girişimi, bizzat Trabzon valisinin Dizdaroğulları 3zerine g3nderilmesini gerekli kılmıştır.¹⁹¹

Aile liderliğini babadan oğula aktararak g33lerini Giresun b3lgesindeki neredeyse t3m kesimlere hissettiren Dizdaroğulları, XVIII. ve hatta XIX. y3zyıllarda Giresun y3resinin birinci

¹⁸⁷ BOA, MAD, 9987, s. 278 (15 Zi’l-ka’ade 1174/18 Haziran 1761). Bu d3nemde şaphane emini olan Ali, merkeze sunduğu arzında, Canik’e bağlı bulunan bazı kaza ahalilerinin 1172 (miladi 1758-1759) yılına ait 3demeleri gereken vergileri 3demediklerini belirtmiş ve vergilerin toplanabilmesi i3in tahsild3rl3k vazifesinin Giresunlu Dizdarizade Abdullah’a verilmesini talep etmiştir.

¹⁸⁸ BOA, MAD, 9532, s. 39 (9 Şevval 1168/19 Temmuz 1755).

¹⁸⁹ BOA, MAD, 9982, s. 90 (10 Rebi3’l-evvel 1172/11 Kasım 1758).

¹⁹⁰ Osmanlı Devleti’nde m3başirlerin vazifeleri i3in bkz. Ali Aslan, “Osmanlı İmparatorluğu Maden Teşkilatında Serbestiyet Sistemi (II)”, **Belgelerle T3rk Tarihi Dergisi**, (47), 1989, s. 66.

¹⁹¹ BOA, A. DVNS. AHK. TZ. d, 2, s. 44 (1 - 10 Cemaziye’l-ahir 1176/18 - 27 Aralık 1762).

sırada gelen nüfuzlu ailesi olmuşlardır. Osmanlı Devleti, bölge halkını ve ekonomik getirileri kurtarmak adına Seyyid Numan Paşa önderliğindeki bazı Trabzon beyleri ve Canik Muhassılı olan Hacı Ali Bey'i Dizdaroğulları'nı ortadan kaldırmak üzere Giresun'a gönderdi. Vaziyeti bir şekilde haber almayı başaran Dizdaroğlu ailesinin önde gelen Arif, Ali ve Abdullah adlı üyeleri 1000 kadar adamlarıyla birlikte 1764 yılında Giresun Kalesi'ni işgal ederek kaleye çekildiler. Numan Paşa kale önlerine geldiğinde kaleyi top ateşine tuttu. Karşısındaki güçle baş edemeyeceklerini anlayan Dizdaroğulları, Trabzon derebeylerinden Kuğu İbrahim, Ömer Ağa ve İsmail Ağa'nın destekleri sayesinde bir gece vakti kaleyi terk etmeye muvaffak oldu. Nihayetinde bir süre sonra Giresun Kalesi ele geçirilmiş oldu.¹⁹² Dizdaroğulları'nın Giresun Kalesi'ne yerleşmeden evvel Giresun kadısını rehlin aldıkları ve kalede kendisine zulüm ettiklerini de belirtmek gerekir.¹⁹³ Dizdaroğulları'nın Giresun kalesini işgal etmesi ve Osmanlı Devleti'nin de bu ailenin haline karar vermiş olmasının 1764 tarihinde vuku bulması, yukarıda izah edilmiş olan 1762 yılında şaphane mukataası ekseninde sebep oldukları kargaşa ile bağlantılı olsa gerektir. İsyan fitilinin ateşlenmeye başladığı en önemli noktanın bu olay olduğu söylenebilir.

---

¹⁹² Necmettin Aygün, **Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret**, 1. Baskı, Serander Yayınevi, Trabzon, 2005, s. 38-39.

¹⁹³ İbrahim Güler, "XVIII. Yüzyılda Giresun'da Bazı Sosyal ve Ekonomik Meseleler", **Giresun Kültür Sempozyumu (30 – 31 Mayıs 1998)**, Hüseyin Mümtaz Bayazıtöğlu ve Ayhan Yüksel (Haz), Giresun Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 1998, s. 50.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MADENCİ REAYA VE İSTİHDÂM

Bu bölüm tamamen maden işçilerine ayrılmış olmakla beraber, hangi köylerin madenci köyü olarak belirlendiği, madenci reayanın sayısı, etnik-dini mensubiyeti ve çalışma koşulları ile devletin sağladığı haklar ve bu hakların istismarı neticesinde vuku bulan gelişmeler ayrıntılı bir biçimde ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.1. Şap Madencileri ve Dini Mensubiyetleri

Karahisar-ı Şarkî Şaphane Mukataası'nın ocaklarında çalışmak üzere maden işçisi olarak istihdam edilen kişiler, genelde maden sahalarının bulunduğu yerlerin etrafındaki köylerde yaşayan reyalardı. Madencilerin maden kaynaklarına mümkün olduğu kadar yakın alanlardan seçiliyor olması, Osmanlı Devleti'nde değişmez bir ilkeydi. Bir maden işçisinin, geçmiş dönemlerin imkânları düşünüldüğünde, ikamet ettiği evinden çıkarak vazifeli olduğu madene çalışmaya gidebilmesi, sonrasında da tekrar evine dönebilmesi için yakınlık ilkesi kaçınılmaz olmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin sınırları dâhilindeki tüm madenlerde istihdam edilmiş olan madenciler, her bir madenin yakınında meskûn köylerden tayin ve tahsis edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde ocaklarda istihdam edilecek madencilerin seçiminde aranan şartlar, eskiden beri bu işle uğraşıyor olmaları ve işe yatkın olmalarıydı. Seçilen madencilerin, görevlerini irsen kendi evlatlarına devretmeleri devlet tarafından tercih edilen bir uygulamaydı. İşçilerin Müslüman veya Gayrimüslim olması devlet açısından bir önem arz etmemiş, yükümlülüğün yerine getirilmesi en büyük beklenti sayılmıştır.¹⁹⁴

XVIII. Yüzyıl boyunca Karahisar-ı Şarkî Şaphanesi'nin hizmetinde olan madenci reaya sayısı 585 kişiden ibaretti.¹⁹⁵ Madencilerin tamamı şaphaneye bağlı olan Karahisar-ı Şarkî köylerinde yaşayan, kökenleri “*Ermeni*” veya “*Rum*”, dinî mensubiyetleri ise “*Hristiyan*” olan kişilerden seçilmiştir. Osmanlı tebaasından Gayrimüslim reaya haricinde herhangi bir Müslümanın şap madenlerinde istihdam edildiği ve madenci taifesi statüsüne sahip olduğu kaydına rast

¹⁹⁴ Altunbay, “Klasik Dönemde”, s. 793.

¹⁹⁵ BOA, MAD, 9931, s. 266 (7 Zi'l-ka'ade 1145/21 Nisan 1733); BOA, MAD, 9936, s. 22 (8 Zi'l-ka'ade 1147/1 Nisan 1735); BOA, MAD, 8497, s. 78 (6 Rebiü'l-ahir 1150/3 Ağustos 1737); BOA, MAD, 8497, s. 223 (8 Zi'l-ka'ade 1153/25 Ocak 1741); BOA, MAD, 9973, s. 71 (17 Zi'l-hicce 1165/26 Ekim 1752); BOA, MAD, 9988, s. 24 (25 Muharrem 1175/26 Ağustos 1761); BOA, MAD, 10000, s. 350 (27 Şevval 1182/6 Mart 1769); BOA, MAD, 10026, s. 77 (21 Safer 1194/27 Şubat 1780); BOA, MAD, 10036, s. 228 (21 Receb 1199/30 Mayıs 1785).

gelmemiştir. Şaphaneye ait 4 adet şap madenlerinde madencilik hizmeti gören 585 kişinin tamamının gayrimüslim olduğu, belgelerde kullanılan “...585 nefer ehl-i zimmet reaya...” ifadesinden anlaşılmaktadır.¹⁹⁶ Ayrıca belgelerde zikredilen ve madenci oldukları anlaşılan Avenis¹⁹⁷, Kirkor oğlu Vasil¹⁹⁸, Agna veled-i Fis, Serkis veled-i Mardiros ve Arakil veled-i Andrea¹⁹⁹ gibi gayrimüslim kişi isimlerinin varlığı da bu hususa örnektir.

Belirtilmiş olan 585 sayısının şaphane mukataasının madenlerinde işçi olarak istihdam edilenlerin tamamını nitelemediğini, 585 sayısının aslında 585 aile olabileceğini belirtmek gerekir. Çünkü madencilerin vergi muafiyetleri ile alakalı olan belgelerde muafiyetin 585 kişilik madenci grubunun aile fertlerini de kapsıyor olması varılan bu yargıyı güçlendirmektedir. Bu mevzuya ilerleyen bölümlerin ilgili kısımlarında değinilecektir.

2.1.1. Madene Bağlı Köyler

Karahisar-ı Şarkî Şaphane Mukataası'nın Çorak/Çakrak, Keylik/Killik, Küreci/Gelcese ve Tamzara adlı dört adet şap madeni sahalarına bağlı olan köy sayısı, zamana göre değişiklik arz etmiş olmalıdır. Madenlerdeki üretim miktarı, iş yoğunluğu ve ülkedeki şap talebi gibi koşullara bağlı olarak, madenci sayısında azaltma veya çoğaltmaya ihtiyaç duyulmuş olabileceği düşünülmektedir. Böylesi bir işçi sayısı azaltma veya çoğaltma durumunda da madencilik için gerekli olan köy adedi doğal olarak değişmiş olacaktır. Ancak, XVIII. yüzyıla ait incelenmeye tabi tutulan belgelerde, madenlere bağlı olan köy sayısı 23 olarak belirtilmiştir.²⁰⁰ Osmanlı madenciliğinde, çoğunlukla, gerek maden işçilerinin ihtiyaçları ve gerekse maden işlenmesi için ihtiyaç duyulan maddelerin temini için de ayrıca başka köyler belirlenirdi.²⁰¹ Fakat Karahisar-ı Şarkî şap madenlerine bağlı köylerde böylesi bir durumla karşılaşılmamıştır. Bu 23 köyün her biri, belirtilen maden sahalarından bir tanesine ait olmakla birlikte, maden bölgelerinin etrafında bulunan yakın köylerdi. Köylerde ikamet eden reaya her türlü maden işlerini görmek, şap üretimi yapmak ve üretilen şapı devlet adına mukataa eminine teslim etmekle vazifelendirilmişti.

¹⁹⁶ BOA, MAD, 9931, s. 232 (27 Şevval 1145/12 Nisan 1733); BOA, MAD, 9941, s. 153 (27 Zi'l-ka'ade 1153/13 Şubat 1741); BOA, MAD, 9978, s. 387 (19 Receb 1168/1 Mayıs 1755); BOA, C. DRB, 122 (28 Cemaziye'l-ahir 1175/24 Ocak 1762); BOA, MAD, 9989, s. 178 (11 Şaban 1176/25 Şubat 1763).

¹⁹⁷ BOA, KK, 2509, s. 20 (24 Ramazan 1146/28 Şubat 1734).

¹⁹⁸ Kirkor oğlu Vasil Killik madeninde vazifeli madenci reayaların kethüdası olan kişidir. BOA, C. DRB, 984 (Tarihsiz).

¹⁹⁹ Bu kişiler Tamzara karyesine mensupturlar. BOA, MAD, 10033, s. 79 (23 Rebiü'l-evvel 1198/15 Şubat 1784).

²⁰⁰ BOA, MAD, 9934, s. 261 (13 Zi'l-hicce 1146/17 Mayıs 1734); BOA, MAD, 9947, s. 235 (6 Receb 1156/26 Ağustos 1743); BOA, C. DRB, 122 (Tarihsiz); BOA, MAD, 9988, s. 241 - 242 (23 Zi'l-ka'ade 1175/20 Aralık 1761).

²⁰¹ M. Bülent Varlık, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Madenlerde Çalışma Koşulları Üzerine Bir Derleme/Deneme”, *Ekonomik Yaklaşım*, 2, (1), 1981, s. 193.

İncelenen farklı vesikalarda şaphane madenlerine bağlı olduklarına dair tespit edilebilen köyler; Karye-i Çardak²⁰², Karye-i Gelcese, Karye-i Eksî²⁰³, Karye-i Tamzara²⁰⁴, Karye-i Atik²⁰⁵, Karye-i Alikayacı²⁰⁶, Karye-i Gevezid, Karye-i Atir, Karye-i Armudlu²⁰⁷, Karye-i Ovacık²⁰⁸, Karye-i Havazana²⁰⁹, Karye-i Alâmanik/Alâmeyik, Karye-i Eskisaz, Karye-i Ortaköy, Karye-i Ağvânis, Karye-i Sis, Karye-i Görđi/Gördü, Karye-i Sirâne/Seyrane, Karye-i Panlu/Patlu, Karye-i Çengeriş, Karye-i Yenice, Karye-i Uzak²¹⁰, Karye-i Ezbîder-i Bâlâ ve Ezbîder-i Zîr²¹¹ şeklinde zikredilen köylerdir.

Tablo 3: XVIII. Yüzyıl Özelinde Tespit Edilebilen Maden Köylerinin Eski-Yeni İsimleri ve Günümüzde Bağlı Oldukları Yerleşim Yerleri

	Eski Adı	Yeni Adı	Günümüzde Bağlı Olduğu Yerleşim Yeri
1	Ağvânis	Gölova	Sivas ilinin bir ilçesi.
2	Alâmanik /Alâmeyik	Yağlıçayır	Sivas ili Akıncılar ilçesinin bir köyü.
3	Alikayacı	-	-
4	Armudlu	Armutlu	Giresun ili Alucra ilçesinin bir köyü
5	Atik	-	-
6	Atir	-	-
7	Çardak/Çırdak	Tekkaya köyü yakınlarında	Giresun ili Şebinkarahisar ilçesinin bir köyüdür. Günümüzde mevcut değildir.
8	Çengeriş	Kılıçtutan	Giresun ili Çamoluk ilçesinin bir köyü.
9	Eksî	Sugözü	Sivas ili Koyulhisar ilçesinin bir köyü.
10	Eskisaz	-	-
11	Ezbîder-i Bâlâ ve Zîr	Akıncılar	Sivas ilinin bir ilçesi.
12	Gelcese	Yeşilyayla/Şaplıca	Giresun ili Şebinkarahisar ilçesinin köyü.
13	Gevezid	Toplukonak	Giresun ili Şebinkarahisar ilçesinin köyü.
14	Görđi/Gördü	-	-
15	Havazana	Toplukonak	Giresun ili Şebinkarahisar ilçesinin köyü.
16	Ortaköy	Ortaköy	Bölgede birkaç tane Ortaköy mevcuttur.
17	Ovacık	Ovacık	Giresun ili Şebinkarahisar ilçesinin köyü.
18	Panlu/Patlu	Akyapı	Giresun ili Çamoluk ilçesinin bir köyü.
19	Sirane/Seyrane	-	-
20	Sis	Çataloluk	Sivas ili Suşehri ilçesinin bir köyüdür.
21	Tamzara	Tamzara	Giresun ili Şebinkarahisar ilçesi mahallesi
22	Uzak	-	Mindeval/Çamoluk'un bir köyü. Bugün mevcut değildir.
23	Yenice	Yenice	Giresun ili Çamoluk İlçesinin bir köyü.

²⁰² BOA, MAD, 9970, s. 118 (12 Zi'l-hicce 1164/1 Kasım 1751).

²⁰³ BOA, MAD, 9970, s. 213 (6 Receb 1164/9 Mayıs 1753).

²⁰⁴ BOA, KK, 2925, s. 252 (6 Safer 1182/22 Haziran 1768).

²⁰⁵ BOA, MAD, 10023, s. 41 (5 Safer 1193/22 Şubat 1779).

²⁰⁶ BOA, MAD, 10026, s. 77 (21 Safer 1194/27 Şubat 1780).

²⁰⁷ BOA, MAD, 10032, s. 380 - 381 (19 Zi'l-ka'ade 1197/16 Ekim 1783).

²⁰⁸ BOA, MAD, 10036, s. 228 (21 Receb 1199/30 Mayıs 1785).

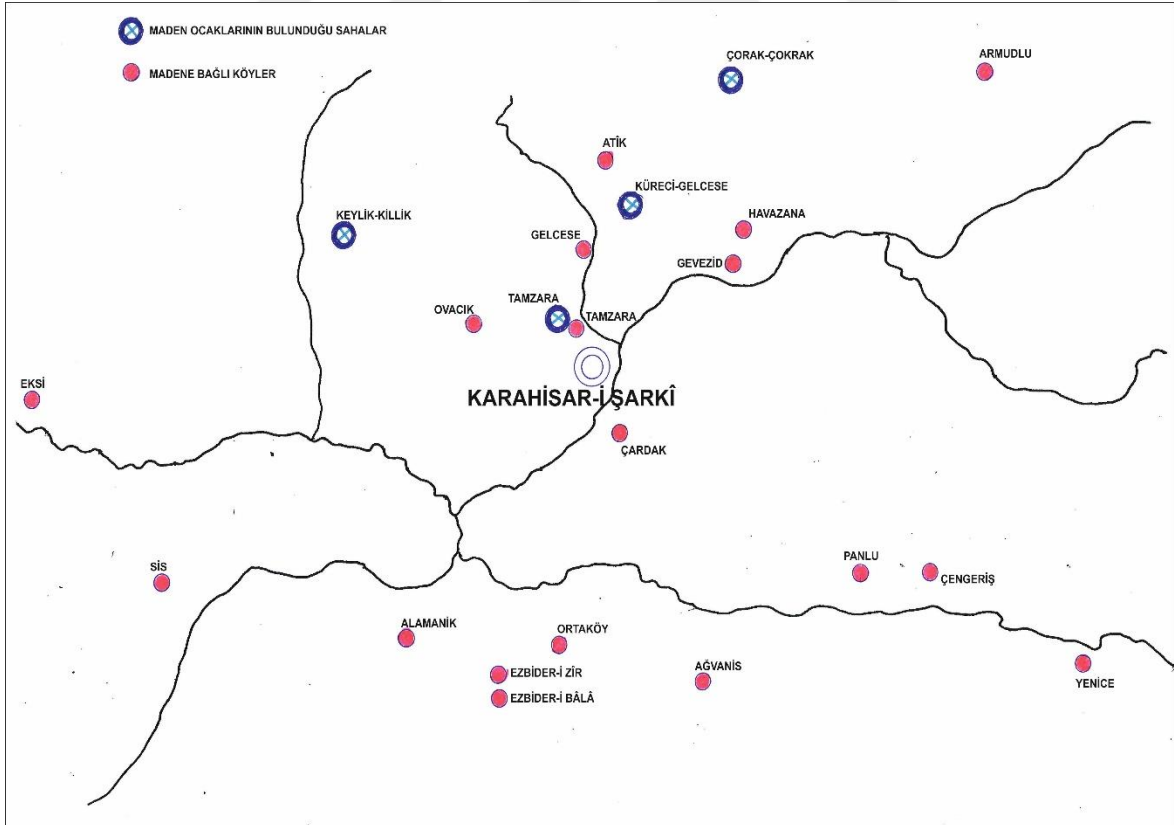
²⁰⁹ BOA, C. DRB, 2005 (16 Cemaziye'l-evvel 1204/1 Şubat 1790).

²¹⁰ BOA, MAD, 10051, s. 238 (17 Muharrem 1205/26 Eylül 1790).

²¹¹ BOA, MAD, 10493, s. 60 (24 Zi'l-ka'ade 1189/16 Ocak 1776); BOA, MAD, 10061, s. 438 - 439 (17 Receb 1208/18 Şubat 1794).

Belirtilen maden köylerinin hangi maden sahasına bağlı pozisyonda oldukları tam olarak belirlenememiştir. Bu konuda, belki, sadece köyler ile madenlerin konumları ve birbirlerine olan uzaklık-yakınlık dereceleri göz önüne alınarak kesin olmayan çıkarımlar yapılabilir. İncelenen belgelerde, sadece, altı adet köyün hangi madene ait olduğuna dair net bir sonuca ulaşılabilmektedir. Bunlar; Çardak, Atik, Gevezid, Atir, Armudlu ve Havazana karyeleridir. Çardak karyesi Çorak/Çakrak madenine²¹², Atik karyesi Küreci/Gelcese madenine²¹³, Gevezid, Atir, Armudlu karyeleri Tamzara madenine²¹⁴ ve Havazana karyesi ise yine Küreci/Gelcese madenine²¹⁵ aittir. Bunun yanında, Gelcese karyesinin Küreci/Gelcese madeninin merkezi, Tamzara karyesinin de Tamzara madeninin merkezi konumunda bulunuyor olması, Gelcese karyesinin Küreci/Gelcese madenine, Tamzara karyesinin de Tamzara madenine bağlı olduğunu gösterir. Ancak, Tamzara karyesinin diğer karyelerin hepsinden ayrı bir statüye sahip olduğunu da belirtmek gerekir. Bu statü, Tamzara karyesindeki madenci reayaların diğer maden köylerindeki madenci reayalar gibi tek bir madene bağlı değil, mevcut dört madene de bağlı olmalarından kaynaklıdır. Bunun sebebi, daha sonraki bölümde ayrıntısıyla değinileceği üzere, Tamzara karyesi ahalsinin bütün madenlerdeki kazgancılık vazifesini yürütüyor olmasıdır.

Harita 1: Karahisar-ı Şarkî Şap Madeni Sahaları ve Madene Bağlı Köyler

²¹² BOA, MAD, 9970, s. 118 (12 Zi'l-hicce 1164/1 Kasım 1751).

²¹³ BOA, MAD, 10023, s. 41 (5 Safer 1193/22 Şubat 1779).

²¹⁴ BOA, MAD, 10032, s. 380 - 381 (19 Zi'l-ka'ade 1197/16 Ekim 1783).

²¹⁵ BOA, C. DRB, 2005 (16 Cemaziye'l-evvel 1204/1 Şubat 1790).

Maden köyleri için belirtilmesi gereken bir husus da bu köylerde yaşayan ahalinin tamamının madenci olmadığıdır. 1782 yılına ait bir hükümde; maden köylerinden olan Tamzara ve Ezbider köyleri ahhalilerinin yükümlü oldukları vergilerin hepsini ödedikleri, ödeme yapmış olmalarına rağmen kendilerinden 200'er kuruş ek vergi alındığı yönünde bir veri bulunmaktadır.²¹⁶ Bu veri, madencilerin vergilerden tümüyle muaf oldukları düşünüldüğünde, maden köylerindeki ahalinin tamamının madenci olmadığını destekler niteliktedir.

2.1.2. Kazgancılık ve Kazgancı Taifesi

Genel bir ifadeyle; büyük miktarlardaki yemekleri, suyu ve sair maddeleri kaynatmaya yarayan büyük tencere anlamına gelen “kazgan” kelimesi, günümüzde kullandığımız “kazan” sözcüğüyle birebir aynı manayı ifade etmektedir.²¹⁷ Günümüz yaşantısında yine kaynatma işlevi gören, demir, bakır veya diğer metallerden imal edilmiş, kazanlar, Osmanlı Devleti zamanında kazgan olarak adlandırılmaktaydı. Bu kazanları yapan sanatkârlara veya kazanları kurup idaresini üstlenen görevlilere “kazgancı/kazancı”, yapılan faaliyete ise “kazgancılık/kazancılık” ismi verilmiştir. Madencilik faaliyetlerinde maden işleme sürecinin temel ayaklarından biri olan kaynatma-pişirme işlemi aşamasında ana unsur kazanların kullanılmasıdır. Osmanlı Devleti'nin sınırları dâhilindeki maden sahalarında yürütülen madencilik işlemlerinde madene has kazanlar kullanılmaktadır. Dolayısıyla kazgancılık faaliyetleri, bu maden sahalarından bir tanesi olma durumunda bulunan, Karahisar-ı Şarkî şap madenlerinde de var olan bir uygulamaydı.

Karahisar-ı Şarkî Şaphane Mukataası dâhilinde bulunan dört adet madendeki şap kazanlarının yapım, tamir, bakım ve onarım gibi her türlü sorumluluğu madene bağlı bir köy olan Tamzara karyesi ahhalileri tarafından yürütülmekteydi.²¹⁸ Belirtilen tüm bu görevlerin yerine getirilmesi için karyede ikamet eden 18 kişilik gayr-i müslim reaya “kazgancı taifesi” adı altında vazifelendirilmişti.²¹⁹ Vazifeye memur edilecek kişilerin belirlenmesi görevi, Tamzara mukataasının voyvodalarına aitti.²²⁰ Belirlenen kazgancı reaya, maden kazanlarının tamiri adına, yılda bir kez maden bölgelerine gönderilmekteydi. Kazan bakımlarının senede bir kez yapılacağına dair, şaphane mukataası emini Abdülbaki'nin vekili Muhammed, Tamzara mukataası idarecileri olan Osman ve Ahmed ile Tamzara reayalarından Agna veled-i Fis, Serkis veled-i Mardiros, Arakil veled-i Andrea arasında bir anlaşma yapılmıştır.²²¹ Kazgancılara, kazanların bakımı sonrası herhangi bir ödeme yapılıp yapılmadığı hakkında konu dâhilindeki XVIII. yüzyıla ait bir veri mevcut değilse de, daha önceki dönemlerde kazgancılık vazifesi için her ameleye günlük 35 akçe

²¹⁶ BOA, MAD, 10031, s. 24 (4 Safer 1196/19 Ocak 1782).

²¹⁷ Sami, a.g.e., s. 828.

²¹⁸ Nitekim tamir işleri için yapılan harcamaların Tamzara karyesi ahalisine yüklenmesi hususundaki muameleler için bkz. BOA, KK, 2501, s. 56 (2 Receb 1140/13 Şubat 1728).

²¹⁹ BOA, MAD, 10029, s. 67 (13 Zi'l-ka'ade 1195/31 Ekim 1781).

²²⁰ BOA, KK, 2370, s. 58 (16 Rebiü'l-ahir 1196/31 Mart 1782).

²²¹ BOA, MAD, 10033, s. 79 (23 Rebiü'l-evvel 1198/15 Şubat 1784).

ödüdüğü ilgili bir belgede sabittir.²²² Bu veri, kazgan işçilerine yevmiye ödenmesinin XVIII. yüzyılda da devam etmiş olabileceğini düşündürmektedir. Belirtilmesi gereken bir diğer husus da kazgancılık görevinde bulunan 18 kişilik reayanın her birinin vazifeleri karşılığında birtakım vergilerden muaf tutulduğudur.²²³ Muafiyete konu olan ve belgelerde zikrine rastlanılan vergiler avarız²²⁴ ve haraç²²⁵ vergileridir. Yukarıda açıklanan tüm malumat ve usuller genel kaideleri ifade etmekte olsalar da zaman zaman gerek reaya ve gerek idarecilerden kaynaklı bir takım aykırılıklar meydana gelmiştir.

Ortaya çıkan aykırılıklar konusunda ilk sıraya vergi muafiyeti meselesinde yaşanan olaylar yerleştirilebilir. Bölgede ve mukataalarda görevli olan bazı güçler, otorite yoksunluğunun oldukça fazla olduğu bu dönemde, kanun haline gelmiş, “*vergilerden serbestiyet*” konusunda kural tanımaz tavırlar takınma cesareti göstermişlerdir. Kazgancı taifesine gereksiz ve haksız yere vergiler koyulması bu tavırlar dâhilindedir. Konuyla bağlantılı olarak, Karahisar-ı Şarkî kadısı ve Şaphane eminine gönderilen bir hükümde; Tamzara mukataasının malikâne mutasarrıfları olan Zatelizade Ali Bey ve Abdullah Bey ile birlikte diğer ortaklarının Tamzara mukataasını her yıl derebeyleri ve sair ehl-i örf taifelerine iltizama verdikleri ve bu kişilerden kaynaklı sorunların meydana geldiğinden bahsedilmektedir. Tamzara mukataasını iltizam yoluyla elde eden bu güçlerin, ahalden zorla 300-500 kuruş aldıkları, bu durum karşısında zor duruma düşen çoğu ahalinin yerlerini terk ettikleri dile getirilmiştir. Hal böyleyken, kazgan tamiri gibi ilave işlerin görülemeyeceği ve maden işlerinin aksayacağına kanaat getirilerek, yaşanan bu nizamsızlığın giderilmesi emredilmiştir.²²⁶ Diğer bir örnek ise şaphane emininin neden olduğu bir olaydır. Şaphane emini olan şahıs, Tamzara mukataası reayasına “...sizler şaphaneye bağlısınız...” diyerek kendilerinden kazgancılık vazifelerinin dışında yüklü miktarlarda maddî taleplerde bulunmuştur.²²⁷

Kazgancılık hizmetleri sebebiyle kazgancı taifesine verilen muafiyet, bölgede yaşayan diğer reayaların da iştahlarını kabartmış olsa gerektir. Çünkü kazgancılıkla alakası olmayan kişilerin, kendilerini kazgancıymış gibi göstermek suretiyle vergi vermekten kaçmaya çalıştıkları görülmüştür. Mesela Tamzara reayalarından olan Kirim, Artin ve Simavuk adlı zimmiler ödemeleri gereken vergileri ödememişler, mukataa voyvodasına gönderdikleri elçi aracılığıyla kendilerinin şaphane kazgancıları olduklarını ve dolayısıyla vergi muafiyetine sahip olduklarını iddia etmişlerdir.²²⁸ Benzer bir iddia daha önceki döneme ait bir vesikada da karşımıza çıkmaktadır. Karyede bulunan 20 kişilik bir zimmi grubu merkeze sundukları arzlarında kazgancı olduklarını ancak şaphane emininin kendilerini cizye defterlerine kaydederek vergi ödemelerini istediklerinden şikayet etmektedir. Ancak, gerekli kayıtlar incelendiğinde kazgancı olduklarını

²²² BOA, MAD, 2475, s. 73 (21 Rebiü'l-ahir 1054/30 Haziran 1644).

²²³ BOA, MAD, 10031, s. 83 - 84 (5 Zi'l-hicce 1196/11 Kasım 1782).

²²⁴ BOA, KK, 2501, s. 56 (2 Receb 1140/13 Şubat 1728).

²²⁵ BOA, MAD, 10029, s. 67 (13 Zi'l-ka'ade 1195/31 Ekim 1781).

²²⁶ BOA, KK, 2356, s. 598 (4 Rebiü'l-evvel 1180/10 Ağustos 1766).

²²⁷ BOA, MAD, 10007, s. 593 (19 Şevval 1188/23 Aralık 1774).

²²⁸ BOA, MAD, 10031, s. 250 (9 Ramazan 1196/18 Ağustos 1782).

iddia edenlerin şaphane mukataasına bağlı kazgancılar olduklarına dair herhangi bir veriye rastlanılmamıştır.²²⁹ Belirtildiği şekilde sahte kazgancıların ortaya çıkması, bu konuda geçerli olacak kuralın merkezden gönderilen fermanlarda keskin bir şekilde ortaya konmasına sebebiyet vermiştir. Mevkufat defterlerinde yer alan ilgili kayıtlar delil gösterilerek, Tamzara'daki kazgancıların beş adet avarız hanesine tekabül ettiği, bunların dışında kalanların katiyen bu görevde olmadıkları ve hariçteki herkesten lazım gelen tekâlifin toplanması gerektiği vurgulanmıştır.²³⁰ Reayadan kaynaklı olarak verilen bu iki örneğin yanı sıra, şaphane eminlerinin yöredeki bazı önde gelenleri korumak ve vergiden muaf olmalarını sağlamak adına, söz konusu saygın aileleri, kazgancı olarak gösterme çabasına giriştikleri de olmuştur. Karahisar-ı Şarkî naibi ve şaphane emini olan kişiler servet elde etme hırsına kapılarak, Tamzara'daki önde gelen zengin kişileri kazgancılık hizmetinde istihdam ettirdiler. Böylelikle bu kişiler “...bizler muaf ve müsellemler olduk...” diyerek vergi ödemelerinden bir süreliğine kaçmış oldular.²³¹ Yine aynı şekilde Karahisar-ı Şarkî naibi ve şaphane emini kendi aralarında birlik ederek, emr-i şeriflerle belirtilmiş olan 18 neferin, aslında 18 hane halkı olduğunu öne sürmek suretiyle kanun dışına çıkmışlardır.²³²

Kazgancıların sayısı ve kimlerin kazgancı olduğu yönünde sorunların yaşanması, daha önceden belirtildiği üzere, kazgancıların belirlenmesinde Tamzara mukataası voyvodalarının yetkili ve etkili olduklarının vurgulanmasına neden olmuştur. Gönderilen emirlerde, Tamzara mukataasına ve voyvodasının belirlediği kazgancılara şaphane eminlerinin müdahale etmemeleri gerektiği ifade edilmiştir.²³³

Meydana gelen diğer bir aykırılık ise kazgancı reayaların kazgan tamiri görevini yürütürken sergiledikleri isteksizlik ve rehavetlerinden ortaya çıkan ihmallerdir. Örneğin, Şaphane mukataası kazganlarının bakım, onarım ve tamir işlerini yürüten Tamzara reayalarının 1774 yılındaki bakım işini yapmak istemeyip zafiyet gösterdikleri haberi, şaphane mukataasının malikâne sahibi olan Saliha Sultan'ın kethüdası Ali Bey tarafından merkeze iletilmiştir. İletilen bu haber üzerine yazılan emirde kazganların bakımı işinin, eski zamanlardan beri olduğu şekilde, ilgili kişilere derhal yaptırılmasına hükmedilmiştir.²³⁴

2.2. Madenci Reayanın Yükümlülükleri

Karahisar-ı Şarkî Şaphane Mukataası'nda mevcut olan dört adet şap madenlerinde istihdam olunan 585 kişilik madenci reaya, madencilik işleri sürecinde birtakım vazifeleri yerine getirmekle yükümlü tutulmuşlardı. Bu vazifelerin en başında, şap madenlerinden çıkartılıp işlenerek,

²²⁹ BOA, MAD, 7590, s. 55 (2 Zi'l-hicce 1055/19 Ocak 1646).

²³⁰ BOA, KK, 2501, s. 56 (2 Receb 1140/13 Şubat 1728).

²³¹ BOA, KK, 2370, s. 58 (16 Rebiü'l-ahir 1196/31 Mart 1782).

²³² BOA, MAD, 10031, s. 250 (9 Ramazan 1196/18 Ağustos 1782).

²³³ BOA, KK, 2370, s. 58 (16 Rebiü'l-ahir 1196/31 Mart 1782); BOA, MAD, 10031, s. 250 (9 Ramazan 1196/18 Ağustos 1782); BOA, MAD, 10031, s. 83 - 84 (5 Zi'l-hicce 1196/11 Kasım 1782).

²³⁴ BOA, MAD, 10007, s. 606 (4 Zi'l-ka'ade 1188/6 Ocak 1775).

mukataanın ilgili yetkililerine teslim edilmesi gereken şap madeni gelmekteydi. Teslim edilecek yıllık şap miktarı, madencileri temsilen madenci reayaların kethüdarları ile devlet adına mukataa görevlileri arasında belirlenmekteydi. Belirlenen şap miktarının her yıl değiştirilmesi gibi bir durumun olmadığını da söylemek gerekir. Belirlenen miktar, mukataa dâhilindeki madencilik faaliyetlerinin işleyişinde çok büyük bir değişiklik ve aksama olmadığı sürece aynı kalmıştır. Bu bağlamda madenci reyanın ödeyeceği şap miktarının XVIII. yüzyıl boyunca çok sık değişmediğini söylemek mümkündür.

Mevcut olan 4 madenin her bir madeni için, genel itibariyle, her 15 günde bir 1 kuyu hesabıyla yılda 24 kuyu olmak üzere toplam 96 kuyu şap mukataa yetkililerine teslim edilmekteydi.²³⁵ Sadece iki yıllık bir dönem zarfında 2 yeni madenin daha eklenmesiyle, her bir maden yine 24 kuyu olmak üzere, toplam kuyu sayısı 144'e ulaşmıştı. Yeni eklenen bu 2 madenin iptal edilmesi ödenmesi icap eden kuyu sayısını tekrar 96'ya düşürmüştür.²³⁶ Madenci reaya tarafından şaphane eminlerine ödenmesi gereken şap miktarı belirtilen kuyulara eşit miktarda dağıtılmıştır. İşlenen şaptan hangi yıllar arasında ne kadarının şaphane eminlerine teslim edilmiş olduğunu tam olarak belirleyememiş olsak da her bir kuyu için teslim edilme yükümlülüğü bulunan şap miktarları açısından karşımıza çıkan miktarlar şu şekildedir: 19'ar-20'şer çeki²³⁷, 21'er çeki²³⁸, 35'er çeki.²³⁹ Tüm madenlerden ve kuyulardan nihai olarak yıllık teslim edilmesi gereken şap ağırlığının, batman olarak bakıldığında her bir maden için 10'ar bin batmandan toplam 40.000 batman²⁴⁰, kantar olarak bakıldığında ise toplam 1440 Halebî kantar olduğu görülmüştür.²⁴¹

Şap üretimi ve teslimi haricinde madenci reaya düşen diğer bir vazife de birtakım önemli eyalet harcamalarından kaynaklıydı. Eyalet için bir proje veya iş yapılacağı veya yapıldığı zaman ortaya çıkan masraf vilayet genelindeki reaya bölüştürülmekteydi. Bu bölüştürme neticesinde Karahisar-ı Şarkî sancağına isabet eden ödemenin bir kısmının şaphane reayasına düştüğü görülmektedir. Bu konuda 1794 yılına ait bir belgede, masraflar için madenci reaya üzerine düşen ödemeler hususunda “*suyolları*” ifadesinin geçmesi dikkate değerdir.²⁴²

²³⁵ BOA, MAD, 9994, s. 269 (23 Şevval 1178/15 Nisan 1765); BOA, MAD, 10037, s. 383 (11 Şevval 1200/7 Ağustos 1786); BOA, MAD, 10049, s. 353 (28 Şevval 1204/11 Temmuz 1790); BOA, MAD, 10058, s. 216 (13 Ramazan 1206/5 Mayıs 1792).

²³⁶ BOA, MAD, 9989, s. 178 (11 Şaban 1176/25 Şubat 1763); BOA, C. DRB, 122 (Tarihsiz).

²³⁷ BOA, MAD, 9939, s. 146 (2 Muharrem 1150/2 Mayıs 1737); BOA, MAD, 9532, s. 4 (4 Ramazan 1168/14 Haziran 1755). 1 çeki: (standart) = 4 kantar = 225.798 kilogram. Bkz. İncalcık, a.g.e., s. 441.

²³⁸ BOA, MAD, 9979, s. 488 (29 Zî'l-ka'ade 1169/25 Ağustos 1756); BOA, MAD, 10031, s. 156 (8 Cemaziye'l-ahir 1196/21 Mayıs 1782); BOA, MAD, 10032, s. 122 (14 Rebiü'l-ahir 1197/19 Mart 1783).

²³⁹ BOA, MAD, 2522, s. 19 (17 Safer 1163/26 Ocak 1750).

²⁴⁰ BOA, MAD, 9952, s. 27 (28 Muharrem 1157/13 Mart 1744); BOA, MAD, 9959, s. 342 (19 Zî'l-ka'ade 1160/22 Kasım 1747); BOA, KK, 2522, s. 19 (17 Safer 1163/26 Ocak 1750); BOA, MAD, 9970, s. 213 (6 Receb 1164/9 Mayıs 1753). 1 batman: (standart) = 7200 dirhem = 23.094 kilogram, (Anadolu, 19. yüzyıl) = 7.694 kilogram. Bkz. İncalcık, a.g.e., s. 441.

²⁴¹ BOA, MAD, 9994, s. 269 (23 Şevval 1178/15 Nisan 1765).

²⁴² BOA, MAD, 10061, s. 438 - 439 (17 Receb 1208/18 Şubat 1794).

2.2.1. Yükümlülükler Konusunda Yaşanan İhlâller

Madenci reayanın çıkarıp teslim etmekle yükümlü oldukları şap madeni konusunda hem madenci reayanın hem de şaphane mukataasının idarecilerinin sebep oldukları ihlâller söz konusu olmuştur. Bazen madenci reaya teslim etmesi gereken şap miktarını ödemedeki eksiklik etmiş, bazen de mukataa idaresini elinde bulunduran kişiler olması gerekenden fazla şap alma teşebbüsünde bulunmuşlardır. Her iki durumda da ya madenci reaya ya da şaphane idarecileri zor duruma düşmüştür. İki yönlü yaşanan bu ihlâller neticesinde şaphane mukataasının işleyişi aksamış ve şap satışından elde edilecek olan gelir zarara uğramıştır. Meydana gelen ihlâller hakkında belgelere yansıyan birkaç olay aşağıda örnek olarak verilecektir.

1737 yılına ait bir belgeye göre, bir süredir şaphane mukataasına iltizam yoluyla mültezim olanlar kendi çıkar ve menfaatleri için madenci reayanın her bir maden kuyusu için teslim ettikleri 21'er çeki şapa kanaat etmeyerek her bir kuyu için 29-30'ar çeki şap talep etmişler ve bunun yanında da her madenden 15'er kantar saman ve 15'er yük odun toplamışlardır.²⁴³ 1755 yılına ait diğer bir belgeye göre, madencilik vazifesini yerine getiren kişilerin üretip teslim etmekle yükümlü oldukları şapları ödemekte kusurları olmamasına rağmen mukataanın voyvodası daha fazla şap ödemelerini talep etmiştir.²⁴⁴ 1756 yıllı belgede ise her bir kuyudan 21'er çeki şap verilirken mukataa eminlerinin her bir kuyudan 35'er çeki şap talep ettikleri anlaşılmaktadır.²⁴⁵ Yine aynı doğrultuda olarak her bir kuyu için 21'er çeki şap teslim etme yükümlülükleri bulunmasına rağmen şaphane eminleri servet hırsına düşerek madenci reayadan her bir kuyu için 40'ar çeki şap talep etmiş ve zorla tahsil etmişlerdir.²⁴⁶ Son olarak madenci reaya 21'er çeki şap teslim etmekle yükümlüken kendilerinden daha fazla şap istendiği yolundaki bilgi 1783 tarihli belgede de mevcuttur.²⁴⁷

Yukarıda örneklendirilen ihlâller şaphane idarecilerinin daha fazla şap toplama isteklerinden kaynaklanmaktadır. Örneklere yansıyan bu bilgilerin neredeyse tamamı bizzat madenci reayanın merkeze sundukları arzların ihtiva ettikleri bilgilerdir. Bunun yanında ürettikleri şapa kendilerinin sahip olması adına madenci reayanın sebep olduğu ihlâller de bu sefer mukataa idarecilerinin yine merkeze sundukları arzlardan anlaşılmaktadır.

Emirler ve kanun gereği yıllık olarak 40.000 batman şapı mukataa eminlerine teslim etme zorunlulukları bulunan şap madencilerinin bu kurala ve emre uymadıkları, ödemekte inat ettikleri

²⁴³ BOA, MAD, 9939, s. 146 (2 Muharrem 1150/2 Mayıs 1737).

²⁴⁴ BOA, MAD, 9532, s. 4 (4 Ramazan 1168/14 Haziran 1755).

²⁴⁵ BOA, MAD, 9979, s. 488 (29 Zi'l-ka'ade 1169/25 Ağustos 1756).

²⁴⁶ BOA, MAD, 10031, s. 156 (8 Cemaziye'l-ahir 1196/21 Mayıs 1782).

²⁴⁷ BOA, MAD, 10032, s. 122 (14 Rebiü'l-ahir 1197/19 Mart 1783).

ve belirtilen miktarın altında şap vermeye çalıştıkları olmuştur.²⁴⁸ 1750 tarihini içeren bir belgede, her bir kuyu için 35'er çeki ödemekle yükümlü olan madenci reaya belirtilen miktarın altında şap teslim etmiştir. Ertesi yıl eksik gelen şap, madenci kethüdalarından istendiğinde kethüdalar kaçmışlardır. Bunun üzerine eksik olan şap madenci reayadan istendiğinde ise kethüdalarının ortada olmadığını, ilgili defterlerin kethüda da olduğunu ve dolayısıyla hesaplarının görülemeyeceğini öne sürmüşlerdir.²⁴⁹ İlgi çeken bir husus da madenci reayanın bölgedeki yerel güç sahibi olan mütegalibelerle işbirliği etmesi sonucu şap tesliminde eksiklik etmiş olmasıdır. Madenci reayanın kethüdaları ve önde gelenleri bölgelerindeki mütegalibelere dayanmak suretiyle hileye başvurmuşlardır. Madenlerden çıkardıkları şapları, şap işlemek için kullanılan kazanlara eksik olarak koymuşlardır. Bunun yanı sıra Çorak madeninin madenci reayaları yıllık 24 kuyu şap teslim etmeleri gerekirken 20 kuyu şaptan fazlasını vermeyeceklerini söyleyerek muhalefet etmişlerdir.²⁵⁰ Çıkarttıkları şapların bir kısmına el koyma meselesi sadece Çorak madeninin reayaları ile sınırlı kalmamış, aynı durum Tamzara ve Küreci madenlerinin madencilerinde de görülmüştür. Bu iki madenin reayaları 7 kuyu şapa el koymuşlardır.²⁵¹

Birtakım arzlarla merkeze bildirilen bu olaylar karşısında gerekli kayıtların incelenmesi sonrası merkez tarafından ilgili kişilere hükümler gönderilmiştir. İdarecilerin neden oldukları sorunlara karşı, belirlenen miktarın üzerinde şap istenmemesi; reayanın neden oldukları sorunlara karşı da, belirlenen miktarın altında şap teslim edilmemesine yönelik emirler verilmiştir. Madenci reayanın eksik şap teslim etmesi durumunda eksikliğin giderilmesi adına gerçekleştirilen bir uygulamaya XVIII. yüzyılın sonlarında yazılan bir hüküm belgesinde rastlanmaktadır. Hicri 1208 ve 1209 yıllarındaki yıllık şap tesliminde eksiklik yapan madenci reyalara eksiklerini gidermeleri için gelecek yıl için de müsaade edilmiş ancak müsaade edilen yılda da eksik şapı teslim etmemişlerdir. Bunun üzerine eksik şapın karşılığı olan bedelin para olarak kendilerinden tahsil edilmesi, eğer karşı çıkarlarsa mal ve eşyalarına el konulmasına yönelik emir gönderilmiştir. Bu iş için harekete geçildiğinde madencilerin bazıları firar etmesi nedeniyle tahsilat gerçekleştirilememiştir.²⁵²

2.3. Madencilerin Vergi Muafiyetleri

Osmanlı Devleti'nde madenlerde çalışan madenci reaya, yapmış oldukları önemli vazife ve ağır işe binaen devlet tarafından son derece değer görmekteydi. Madenlerden elde edilen ürünler devletin ekonomisine doğrudan etki etme gücüne sahip olduğu için, devletin hâkim olduğu madenlerin işleyişinin aksamadan devam etmesi oldukça önemliydi. Bu işleyişi sağlayan temel

²⁴⁸ BOA, MAD, 9952, s. 27 (28 Muharrem 1157/13 Mart 1744); BOA, MAD, 9959, s. 342 (19 Zi'l-ka'ade 1160/22 Kasım 1747); BOA, MAD, 9970, s. 213 (6 Receb 1164/9 Mayıs 1753).

²⁴⁹ BOA, KK, 2522, s. 19 (17 Safer 1163/26 Ocak 1750).

²⁵⁰ BOA, C. DRB, 122 (28 Cemaziye'l-ahir 1175/24 Ocak 1762); BOA, MAD, 9989, s. 178 (11 Şaban 1176/25 Şubat 1763).

²⁵¹ BOA, MAD, 9994, s. 269 (23 Şevval 1178/15 Nisan 1765).

²⁵² BOA, C. ML, 4888 (27 Receb 1214/25 Aralık 1799).

unsurun bizzat maden çıkarma işini yürüten kişiler oluşu şüphesiz madenci reayaya sıradan reayadan ziyade özel bir statü kazandırmıştır.²⁵³ Bu noktada madenci taifesinin normal reayadan farklı bir konumda olduğunu söylemek mümkündür. Madencilerin maden faaliyetlerini rahatça ve gerektiği gibi yürütebilmesi adına koruma altına alınmaları, devamlılıklarının sağlanması ve teşvik edilmeleri olmazsa olmaz bir unsur olmuştur. Bu bağlamda madenci reayaya verilen muafiyetler söz konusu olmaktadır. Muafiyetlerin en önemlisi ve öne çıkanı mevcut vergilerden muafiyettir.

Karahisar-ı Şarkî Şaphane Mukataası'nın dört adet şap madenlerinde çalışan 585 nefer “*ehl-i zimmet*” reaya yapmış oldukları madencilik faaliyetleri karşılığında bütün “*tekâlif-i örfiyye ve şakka*” ile “*rüsûmât*”dan muafırlar. Bu noktada belirtilmesi gereken bir husus da madenci reayanın kardeşleri, oğulları ve pirifâni ihtiyarları ile birlikte tüm aile fertlerini içeren bir muafiyet hakkına sahip oluşudur. Bu kural, şaphane hakkında bilgi içeren arşiv belgelerinin pek çoğunda mevcuttur.²⁵⁴ Cizye, imdâd-ı menzil, hazeriyye, seferiyye, nal ve kaftan baha, öşür (aşar), resm-i ispençe, bâc-ı ubur²⁵⁵, hane-i avarız²⁵⁶, acemi oğlanı, kürekçi²⁵⁷ ve salariye²⁵⁸ gibi vergiler muafiyetleri konusunda sıklıkla bahsi geçen vergilerdir.²⁵⁹

Vergi muafiyetiyle ilgili mevzularda ilgi çekici olan bir nokta, “*mefrûzü'l-kalem ve maktu'ü'l-kadem min külli'l-vücûh serbestiyyet*”²⁶⁰ üzere olan madenci reaya için Gümüşhane madenlerinin örnek olarak gösterilmesidir. Osmanlı madenciliğinde Gümüşhane yöresinde maden sektörünün ve maden ustalarının gelişmiş olması, bu madenin diğer bölge madenleri için bir öncül ve örnek oluşunu anlaşılır kılmaktadır.²⁶¹ Şap madencileriyle alakalı olarak belgelere yansıyan muafiyet kaynaklı sorunlarda belirleyici olarak “*Gümüşhane madenleri misillü*”²⁶² ifadesi kullanılmaktadır. Bu ifadeden anlaşılması gereken mana, Gümüşhane madeninde olduğu gibi hareket edilmesidir.

Unutulmaması gereken temel nokta; bu muafiyetlerin, hizmet vazifesi kusursuz bir şekilde devam ettiği sürece geçerli olduğudur. Şap madenlerinde şap çıkarma ve işleme işi yapılmadığı

²⁵³ Altunbay, “Klasik Dönemde”, s. 794.

²⁵⁴ Örnek olarak bkz. BOA, MAD, 9941, s. 153 (27 Zi'l-ka'ade 1153/13 Şubat 1741); BOA, MAD, 9978, s. 387 (19 Receb 1168/1 Mayıs 1755).

²⁵⁵ BOA, MAD, 9931, s. 232 (27 Şevval 1145/12 Nisan 1733).

²⁵⁶ BOA, MAD, 9936, s. 22 (8 Zi'l-ka'ade 1147/1 Nisan 1735).

²⁵⁷ BOA, MAD, 9988, s. 24 (25 Muharrem 1175/26 Ağustos 1761).

²⁵⁸ BOA, MAD, 10049, s. 353 (28 Şevval 1204/11 Temmuz 1790).

²⁵⁹ Osmanlı'da vergi sistemi için bkz. Ziya Kazıcı, **Osmanlı'da Vergi Sistemi**, 1. Baskı, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2014.

²⁶⁰ BOA, MAD, 10049, s. 353 (28 Şevval 1204-11 Temmuz 1790).

²⁶¹ Gümüşhane bölgesi madenciliği için bkz. Mustafa Altunbay, “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Gümüşhane ve Yöresinde Madencilik Faaliyetleri”, **Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım 1998)**, Kemal Çiçek vd. (Haz.), Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, ss. 379-393. Madencilerin devletten beklentileri hakkında ayrıca bkz. Mustafa Altunbay, “1780'de Merkeze Gönderilen Bir Belgeye Göre Gümüşhane Yöresi Madenlerinin Durumu ve Madencilerin Devletten Beklentileri”, **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)**, 1, Mithat Kerim Arslan ve Hikmet Öksüz (Haz.), Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 2001, ss. 279-288.

²⁶² BOA, MAD, 10000, s. 132 (29 Zi'l-ka'ade 1182/6 Nisan 1769).

zamanlarda madenci reayanın muafiyeti kaldırılmış ve her biri vergi sistemine dâhil edilmiştir. Nitekim Karahisar-ı Şarkî Şaphanesi madenlerinde şap işlenmediği zamanlar olmuştur. Bu doğrultuda hicri 1789 – 1790 (hicrî 1204), 1790 – 1791 (hicrî 1205) ve 1792 – 1793 (hicrî 1207) tarihleri örnek olarak verilebilir. Mukataa nizamının bozulması ve şaphanede üretimi yapılan şapın bir süredir satılmaması sebebiyle 1789 – 1790 (hicrî 1204) ve 1790 – 1791 (hicrî 1205) yıllarını kapsayan iki yıllık sürede şap çıkarılmaması, şap çıkarılmayacağı için de madenci taifesinden “*esnâf-ı selâse*”²⁶³ ye göre vergi alınması emredilmiştir. Esnâf-ı selâseye göre â'lâsından 11 kuruş, evsâtından 5 buçuk kuruş ve ednâsından da 110 pare cizye alınması uygun görülmüştür. Ayrıca ziraattan elde edecekleri ürünler için de aşar, salariye, resm-i ispençe ve ilgili olan vergilerin mukataa eminleri tarafından toplanmasına yönelik mukataanın malikâne sahibi olan Numan Bey’e hüküm verilmiştir.²⁶⁴ Aynı husus 1792 tarihli bir hüküm belgesinde de görülmektedir. Şaphane mukataasının düzeninin bozulduğu ve işleyemez hale geldiği, 1789 – 1790 (hicrî 1204) ve 1790 – 1791 (hicrî 1205) tarihlerinde şap çıkarılmamasına rağmen mevcut şapın yine de satılmadığı belirtilmiştir. Hâl böyleyken 1792 – 1793 (hicrî 1207) senesinde de şap üretimi yapılmaması, madenci reayanın muafiyetinin kaldırılması Karahisar-ı Şarkî, Tamzara, Canik kadılarına, Canik muhassılına ve şaphane eminine emredilmiştir.²⁶⁵

Madencilerin muaf oluşlarını ortadan kaldıran diğer bir husus da madencilik işinin kısa bir süreliğine madenci reayadan alınarak ücret karşılığında ırgatlara yaptırılması şeklindeki bir uygulamaya geçilmesidir. Madenlerin ırgatlarla işletilmesi iki yılı aşkın bir süre devam etmiş, bu süre içerisinde şaphaneye bağlı köylerin madenci ahalisinin muafiyetleri kalkmış ve gereken vergileri vermeleri icap etmiştir. İki yılı aşkın devam eden bu uygulama Erzurum mukataalarının nazırları, Erzurum kadısı Muslihiddin ve bölgenin ileri gelenlerinin merkeze yapmış oldukları arzlardaki itirazları sebebiyle uygulamadan kaldırılmıştır. Şaphane köylerinin sengistan (dağlık-taşlık) oluşunun tarım faaliyetlerini zor kılması vesilesiyle madenci reayanın üzerlerine düşen vergileri karşılayabilecek gelir gücüne sahip olmadıkları ve ücretle çalıştırılan ırgatların da madencilik işine yeterince vakıf olmadıklarının anlaşılması bu uygulamanın kaldırılışının altında yatan temel sebeplerdir.²⁶⁶ Şap madenciliği işinin madenci reayadan alınarak ırgatlara devredilmesi gibi bir uygulama XVIII. yüzyıla has, ilk kez karşılaşılan bir durum değildi. Nitekim 1560’lı yıllarda da böylesi bir girişim gerçekleşmiş, fakat çok geçmeden eski sistemin hem devlet hem de reaya için daha olumlu olacağı anlaşıldığından hicrî 976 (miladî 1568-1569) yılında tekrar eski sisteme dönülmüştü.²⁶⁷

²⁶³ Cizye mükellefiyeti bulunan reayadan alınacak cizyeyi gelir durumlarına göre ifade eden kavram. 3 ayrı gurup söz konusudur: â'lâ (yüksek gelire sahip), evsât (orta gelire sahip) ve ednâ (düşük gelire sahip). Bkz. Zülfiye Koçak, “1691 Tarihli Cizye Defterine Göre Pertek, Mazgirt, Çemişgezek ve Sağman Kazaları”, **OTAM**, (41), 2017, s. 195.

²⁶⁴ BOA, MAD, 10049, s. 353 (28 Şevval 1204/11 Temmuz 1790).

²⁶⁵ BOA, MAD, 10058, s. 214 (13 Ramazan 1206/5 Mayıs 1792).

²⁶⁶ BOA, MAD, 9988, s. 241- 242 (23 Zi'l-ka'ade 1175/20 Aralık 1761); BOA, MAD, 9989, s. 24 - 25 (25 Muharrem 1175/26 Ağustos 1761); BOA, C. DRB, 122 (Tarihsiz).

²⁶⁷ Ali Aslan, “Osmanlı İmparatorluğu Maden Teşkilatında Serbestiyet Sistemi”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, (43), 1988, s. 58.

2.3.1. Vergi Muafiyeti Konusunda Yaşanan Usulsüzlükler

Şap madenlerinde çalışan madenci reaya yukarıda belirtildiği şekilde vergi muafiyetine sahipti. Sahip oldukları muafiyetleri Defterhane-i Amire'deki ilgili defterlerde kayıt altına alınmak suretiyle kural haline gelmiş durumdaydı. Muafiyetlerinin aleyhinde her türlü girişim devlet tarafından verilen emirler gereğince yasaklanmıştır. Fakat meydana gelen gelişmeler, bu kuralın dışına çıkılarak bir takım usulsüzlüklerin yaşandığını göstermektedir. Gerek merkeze sunulan arzlarda gerekse merkezden gönderilen hükümlerde kimler tarafından ne şekilde bir usulsüzlük yapıldığı, bunun sonucunda reayanın ne gibi zor şartlara maruz kaldığı ve Karahisar-ı Şarkî Şaphanesi'ndeki nizâmın nasıl bozulduğu açıkça görülmektedir. Tüm bu hususlar arşiv belgeleri ışığında aşağıda örneklendirilerek meydana çıkartılmaya çalışılacaktır.

Toplam 585 kişiden oluşan “*ehl-i zimmet*” madenci reaya 4 madende maden işçileri oldukları için vergilerden muaf olmaları hasebiyle “*ehl-i örf taifesi*” tarafından herhangi bir şekilde müdahaleye uğramaları yasaktır. Bazı senelerde, özellikle vilayet ayanları başta olmak üzere, cizye toplamaya memur olan kişiler bazı baskı ve zorlamalara kalkışmışlardır. Madencilerin aile fertlerine varıncaya kadar cizye almak istemişler ve birtakım zulümler söz konusu olmuştur. Yaşanan bu olay madenci reayanın kadıya başvurması sonucu kadı tarafından Divan-ı Hümayun'a bildirilmiştir.²⁶⁸ Söz konusu vilayet ayanları kanun dışına çıkarak madencilerden her yıl zorla 1500-2000 kuruş almışlardır.²⁶⁹ Cizyedârların mal elde etme hırsına kapılmaları “*kesim akçesi*” adı altında bir vergi toplamalarına sebep olmuştur. Bu bahane ile madenci reayadan 500-600 kuruş gereksiz yere tahsil edilmiştir.²⁷⁰ Yine cizyedarlık görevi üstlenen vilayet ayanlarının kendilerinden ve ailelerinden haksız yere 800.000 kuruş topladıklarını şaphane reayaları merkeze gönderdikleri arzlarında dile getirmektedirler.²⁷¹ Voyvoda ve derebeyleri gibi bir takım yerel güç sahipleri “*...vilayet işleri için şu kadar para harcadık...*” gibi uydurmalarla kendi çıkarları doğrultusunda yılda 3-4 kez 30'ar 40'ar kese akçeden oluşan vergileri halka yüklemişlerdir. Yükledikleri vergiyi de zorla toplamışlardır.²⁷²

Şaphane köylerinden biri olan Atik adlı karyenin ahalileri Divan'a sundukları arzda, Karahisar-ı Şarkî Kalesi dizdarı olan Yusuf adlı kişinin Atik karyesinin kendi tımarı dâhilinde olduğunu iddia ederek kendilerinden vergi talebinde bulunduğunu bildirmektedirler.²⁷³ Aynı şekilde yine şaphane köylerinden olan Alikayacı köyü ahalileri sundukları arzlarında şaphane emininin kendilerinden öşür talebinde bulunduğunu belirtmişlerdir.²⁷⁴ 1785 tarihli diğer bir belge de madenci reayanın muafiyet hakkının çiğnendiğini göstermektedir. Nitekim maden köylerinden

²⁶⁸ BOA, MAD, 9931, s. 232 (27 Şevval 1145/12 Nisan 1733).

²⁶⁹ BOA, MAD, 9931, s. 266 (7 Zi'l-ka'ade 1145/21 Nisan 1733).

²⁷⁰ BOA, MAD, 9929, s. 148 (28 Cemaziye'l-ahir 1146/6 Aralık 1733).

²⁷¹ BOA, MAD, 9973, s. 71 (17 Zi'l-hicce 1165/26 Ekim 1752).

²⁷² BOA, MAD, 9989, s. 228 - 229 (9 Zi'l-ka'ade 1176/22 Mayıs 1763).

²⁷³ BOA, MAD, 10023, s. 41 (5 Safer 1193/22 Şubat 1779).

²⁷⁴ BOA, MAD, 10026, s. 77 (21 Safer 1194/27 Şubat 1780).

Ovacık köyü sakini olan Yani oğlu Trandafil adlı kişi yapmış olduğu arzında kendisinin madenci reayadan biri olduğunu, muafiyetlerine rağmen emin ve cizyedarların buna uygun hareket etmediklerini bildirmiş ve emir gönderilmesini talep etmiştir. Talep üzerine 585 kişiden oluşan madenci reayanın cizyeden muaf oldukları belirtilmiş ve bu kurala itaat edilmesi, Karahisar-ı Şarkî kadısına yazılan bu hükümle emredilmiştir.²⁷⁵

Yukarıda yapılan örneklendirmeler, idari kadronun neden olduğu usulsüzlükleri işaret etmektedir. Bunun yanında bir de reayadan kaynaklanan usulsüzlükler söz konusudur. Bunlardan en göz alıcı olanlardan biri; madenci olmayan reayanın kendisini madenci gibi göstererek muafiyet elde etme veya madenci olmayan reayanın madenci reaya tarafından kendi ailesindenmiş gibi gösterilerek vergilerden muaf olmasına yardımcı olma girişimidir.

Daha önceki kısımlarda madenci reayanın muafiyet hakkının aile fertlerini de kapsadığını belirtmiştik. Bu durum birtakım suistimalleri de beraberinde getirmiştir. Karahisar-ı Şarkî cizyedârı, şaphane madencilerinin dışında kalan reayanın gelirlerine göre üzerlerine düşen cizyelerini toplamak istemiştir. Fakat madenciler 2000'den fazla kişinin madenci olduğunu iddia ederek korumaya çalışmışlardır. Tayin ve kayıt edilmiş olan madencilerin haricinde kalan kişilerden cizye toplanması Erzurum Valisi, Karahisar Mutasarrıfı ve Şaphane Emîni'ne hitaben yazılan hükümde emredilmiştir.²⁷⁶ Benzer ifadeler 1741 tarihine ait başka bir hüküm belgesinde de görülmektedir. 1741 yılında Erzurum ve bağlı yerlerin cizyesini toplama görevini elinde bulunduran Erzurum gümrüğü emîni İsmail adlı kişi merkeze sunduğu arzında, madenci reayanın haricinde kalan kişilerden cizye toplamaya kalkıştığını, ancak cizye mükellefiyeti bulunan 2000 kişinin madenci reaya tarafından "...oğlumuz, kardeşimiz veya torunumuzdur..." şeklinde ifade edilerek korunduğunu ve dolayısıyla cizyelerin toplanamadığını bildirmiştir. Her ne kadar hariç reaya varsa her birinden gereken verginin toplanması adına Karahisar-ı Şarkî mutasarrıfına ve kadısına emir verilmiştir.²⁷⁷

Reayaların sebep olduğu usulsüzlükler konusunda ilgi çekici bir bilgiye de 1743 yılına ait Karahisar-ı Şarkî kadısı ve voyvodasına hitaben yazılan bir hükümde rastlanmaktadır. Bu hükme göre; madenci reaya birtakım arazileri tarım faaliyeti amaçlı kullanabilmekte ve elde ettikleri mahsullerin karşılığı olan öşür vergisinden de şapçılık hizmetlerinden dolayı muafırlar. Ancak bazı madenci reaya, tarlalarını madenci olmayan hariç reayaya satmışlardır. Bu durum bazı karışıklıkları meydana getirmiştir. Bu hariç reayadan öşür karşılığı olarak şap istendiğinde, "...bizler şap reayasını değiliz şap vermeyiz..."; öşürleri talep olduğunda ise "...bizim tarlalarımız şaphane dâhilinde

²⁷⁵ BOA, MAD, 10036, s. 228 (21 Receb 1199/30 Mayıs 1785).

²⁷⁶ BOA, MAD, 8497, s. 78 (6 Rebiü'l-ahir 1150/3 Ağustos 1737).

²⁷⁷ BOA, MAD, 8497, s. 223 (8 Zi'l-ka'ade 1153/25 Ocak 1741).

olduğu için öşürden muafız... ” şeklindeki açıklamalarla muhalefet etmişlerdir. Bu kişilerden elde ettikleri ürünler için mültezim aracılığıyla öşür toplanması ferman buyurulmuştur.²⁷⁸

Belirtilen tüm bu haksız vergi yüklemeleri ve yapılan baskılar, madenci reayanın zor duruma düşmesine sebep olması vesilesiyle, maden işlerinin aksamasına, mukataa düzeninin bozulup gelirlerin azalmasına ve en önemlisi de madenci reayanın yurtlarını terk ederek başka bölgelere kaçmasına neden olmuştur.

2.3.1.1. Usulsüzlükler Nedeniyle Hizmetten Kaçan Madencilerin Durumu

Şaphane madencileri şaphanede bulunan 4 adet madene bağlı köylerde yerleşik bulunmaktaydılar. Madencilik faaliyetlerinin aksamadan yürütülebilmesi için belirtilen madenci reayanın devamlı olarak yerleşik buldukları yerlerde bulunmaları oldukça önemliydi. Bu kişilerin yerlerini bırakıp gitmeleri devlet tarafından hiçbir zaman kabul edilmemiş ve engellenmeye çalışılmıştır. Fakat XVIII. yüzyıl boyunca dönem dönem yurtlarını terk eden madenciler olmuştur. Bunun en büyük sebebi yukarıda da belirtildiği üzere muafiyet haklarına aykırı hareketlere girişilmiş olmasıydı. Kendilerine yüklenen haksız ve ağır vergiler ile bu vergilerin tahsili için yapılan zulüm ve zorlamalar karşısında oldukça zor duruma düşmeleri, vatanlarını ve madencilik hizmetlerini bırakarak kaçmayı son çare olarak görmelerine neden olmuştur.

Haksız yere vergi toplanmasından kaynaklanan firar olaylarına yönelik birkaç örnek karşımıza çıkmaktadır. 1735 yılında Karahisar-ı Şarkî'ye isabet eden vergilerden madenci reayaya da hisse yüklenmesi çoğu madencinin perişan bir vaziyette etrafa dağılmasına sebebiyet vermiştir.²⁷⁹ 1755 yılına gelindiğinde ise, cizyedârların bir süredir baskı ve zorlama ile haksız yere madenci reayadan 800 bin kuruş akçe topladıkları, bu zulme dayanamayan madencilerin de toplu halde firar ederek yerlerini terk ettikleri ve dolayısıyla madenlerin harabeye dönüştüğüne dair bilgilerin Karahisar-ı Şarkî Kadısı'nın arzıyla bildirilmiş olduğu anlaşılmaktadır.²⁸⁰ Aynı mevzu 1763 senesinde de gündeme gelmiş ve muafiyet ve yerlerin terki hususlarında bazı hatırlatmalar ve uyarılar yapılmıştır.²⁸¹ Kayda değer bir bilgi de 1790 yılına ait bir hükümde karşımıza çıkmaktadır. Küreci madenine bağlı olan 2 adet şap kuyusu için görevlendirilmiş olan Havzana köyü ahalileri bir bahane ile Bafra kazasında bulunan Beniban (?) adlı yerin dağlık kısımlarına iskân edilmişlerdir. Bu durumda belirtilen 2 adet şap kuyusunun tamamen terkedilmiş hale geleceği ve şaphane mukataası ve bağlantılı olarak devlet hazinesinin zarara uğrayacağı bildirilmiştir.²⁸²

²⁷⁸ BOA, MAD, 9947, s. 253 (6 Receb 1156/26 Ağustos 1743).

²⁷⁹ BOA, MAD, 9936, s. 22 (8 Zi'l-ka'ade 1147/1 Nisan 1735).

²⁸⁰ BOA, MAD, 9978, s. 387 (19 Receb 1168/1 Mayıs 1755).

²⁸¹ BOA, MAD, 9991, s. 105 (21 Cemaziye'l-ahir 1177/27 Aralık 1763).

²⁸² BOA, C. DRB, 2005 (16 Cemaziye'l-evvel 1204/1 Şubat 1790).

Yerlerini terk eden madencilerin gidip yerleştikleri sahalar olarak genellikle etraftaki yakın bölgelerin tercih edildiği görülmüştür. Bu doğrultuda Canik, Merzifon, Amasya ve Tokat tarafları ön plana çıkmaktadır.²⁸³ Firar nedeniyle aksayan maden işlerini ve azalan şap üretimini arttırmak adına firar eden madencilerin eski yerlerine geri döndürülmeleri gerek şaphane mukataasının ilgili yetkilileri ve gerek devlet yöneticileri taraflarından istenmiş ve emredilmiştir. Bu doğrultuda kayıtlara geçen ve kanun haline gelen bir kuralın varlığı dikkat çekicidir. Bu kural; yerlerini terk edenlerin gittikleri yerlerdeki bulunuşları 10 yılı geçmemiş ve gidilen bölgenin avarız hanesine kayıtları yapılmamış ise geri döndürülmeleridir.²⁸⁴ Eğer gidişleri 10 yılı aşmış ve avarız hanesine kayıtları yapılmışsa eski yerlerine gönderilmeyerek üzerlerine düşen vergileri ödemeleri gerekmektedir.²⁸⁵

---

²⁸³ BOA, C. DRB, 2847 (13 Rebiü'l-evvel 1200/27 Eylül 1795); BOA, MAD, 10064, s. 123 (13 Zi'l-ka'ade 1210/20 Mayıs 1796).

²⁸⁴ BOA, MAD, 9989, s. 30 (29 Muharrem 1176/20 Ağustos 1762).

²⁸⁵ BOA, MAD, 10037, s. 270 (16 Receb 1200/15 Mayıs 1786).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ŞAP'IN ÜRETİM, TÜKETİM ve TİCARETİ

Bu bölümde hedeflenen amaç; üretilen şapın, ticaret yoluyla, ekonomik getiriye nasıl dönüştürüldüğü konusuna açıklık getirmektir. Bu doğrultuda, şap cevherinin madensel özellikleri, tarih boyunca kullanıldığı alanlar, ülke içerisinde dağıtım ve satışının nasıl sağlandığı ile satış alanını belirleyen örü kavramı ve ilgili meseleleri ele alınacaktır.

3.1. Şap Madeninin Özellikleri ve Kullanım Alanları

Belirli kayalardan elde edilen şap cevheri, saf haldeyken, genellikle beyaz ya da renksizdir.²⁸⁶ Bunun yanı sıra gri, sarı ve kırmızımtırak renkte de bulunabilmektedir.²⁸⁷ Görüntüsü itibariyle kristalimsi bir özellik barındırır.²⁸⁸ Ağız buruşturucu ve tuzlu bir tada sahip olan şap, suda çok kolay bir şekilde erime özelliğine sahip olmakla birlikte doğada “*kaya şapı*” ve “*toz şap*” olarak iki şekilde bulunmaktadır.²⁸⁹ En kaliteli ve maliyetli olan tür ise kaya şapıydı. Üretim aşamasında şap kazanlarının kenarlarında sıkışan şap, yüksek kaliteli olan, kaya şapı; kazanların dibinde kalan şap ise, düşük kaliteli olan, toz şaptı. Bu iki tür şapın karışımından oluşan şap da mevcuttu.²⁹⁰

Şap madeni pembemsi beyaz ve kırmızımsı kayalarda bulunur.²⁹¹ Karahisar-ı Şarkî şapı için Şebinkarahisar-Giresun yolunun batı tarafında yer alan kısımlar, pembe renkli bu kayalara örnektir. Bölge şapı eski çağlardan itibaren en kaliteli şap olma özelliğine sahipti.²⁹² Şapın kalitesi üretildiği bölgeye göre değişiklik gösterse de, en iyi şapın büyük, az taneli, beyaz, parlak, pürüzsüz ve temiz kayalardan ve kumlu topraktan imal edilen şaplar olduğu söylenebilir.²⁹³ Kayalardan üretim yapılırken doğrudan saf şapa ulaşılmazdı. Kaya parçaları ve birtakım bileşenlerle iç içe geçme durumu söz konusuydu. Dolayısıyla bazı arıtmaların yapılması gerekmektedir. Martin Levey'e

²⁸⁶ Martin Levey, “Alum İn Ancient Mesopotomian Technology”, *Isis*, vol. 49, no. 2, The University of Chicago Press, Chicago, 1958, s. 166.

²⁸⁷ Mehmet Ergan, “XIII-XIV. Yüzyıllarda Şap Ticareti ve Şebinkarahisar”, **Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu (30 Haziran-1 Temmuz 2000)**, Ali Çelik (Haz.), Şebinkarahisar Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 55.

²⁸⁸ Kate Fleet, **Erken Osmanlı Döneminde Türk-Ceneviz Ticareti**, (Çev. Özkan Akpınar), 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 81.

²⁸⁹ Ergan, a.g.m., s. 55.

²⁹⁰ Fleet, a.g.e., s. 81.

²⁹¹ Hagop A. Karajian, **Mineral Resources of Armenia And Anatolia**, First Edition, Armen Technical Book, New York, 1920, s. 133.

²⁹² Fatma Acun, “Şebinkarahisar”, **DİA**, 38, İstanbul, 2010, s. 393.

²⁹³ Fleet, a.g.e., s. 81-82. Yazar bu bilgiyi 14. yüzyılda yaşamış olan ve şapla ilgili bilgiler ihtiva eden bir esere sahip olan Pegolotti'ye dayandırmaktadır.

göre; şapın arıtımı son derece kolay olup, 20°C'deki sıcak suda kolayca çözülme sağlanabilmekteydi.²⁹⁴

Şapın üretim süreci kaynatma, ıslatma ve kurutma işlemlerinden oluşmakta ve bir hayli zaman almaktaydı.²⁹⁵ Bu süreç için yöntem olarak erişebildiğimiz iki anlatım söz konusudur. Elde edilmiş olan cevherli kaya ilk olarak maden fırınında pişirilmekte, bu pişirme esnasında kayanın içerisinde bulunan bir dizi kimyasal elementler yandığından dolayı kaya parçası küçük parçalar halinde ufalanmaktaydı. Ufalanmış kayalar, ıslatma-yıkama işlemi için çukurlara yerleştirilir ve bir süreliğine yağmur ve suya maruz bırakılarak yıkanır.²⁹⁶ Bahsi geçen diğer yöntem ilkiyle benzerlik göstermekle birlikte işlemlerin süresini de vermesi nedeniyle fark yaratmaktadır. Buna göre; şap çıkartıldıktan sonra özel bir maden fırınına koyularak yakılmakta, bu yakılma işlemi 8-12 saat kadar sürmekteydi. Yakılma işleminden sonra kayalara 14 gün su püskürtülür, yere serilirler ve 3 hafta ile 40 gün arasında suda bırakılırlardı. Yakma işlemi sonrası sıkışıklıklarını kaybeden kayalar parçalanır ve su kazanlarına girdiklerinde toz haline gelirlerdi. Su ve şap karışımı 10-12 saat kaynatılır ve çözülebilen şap cevherleri çözülemeyen diğer maddelerden ayrılırdı. Çözülen şap çözültisi bir kanal içerisinde ahşap fiçilere koyularak kristalleşmeye bırakılır, ardından kristalleşme gerçekleştiikten sonra arda kalan su çıkartılır ve şap madeni ticari bir ürün olarak kullanıma hazır hale gelmiş olurdu.²⁹⁷

Tarihi süreç içerisinde şap madeninin kullanımına bakıldığında genel olarak tıp-eczacılık²⁹⁸, tekstil endüstrisi²⁹⁹, dericilik³⁰⁰ ve kuyumculuk³⁰¹ gibi alanlar ön plana çıkmaktadır. Bunların yanı sıra gemilerde safra işlevi görme³⁰², sahte para yapımı³⁰³, gümüş kolye ve tesbih boncuğu yapımı³⁰⁴, cam yapımı, bakır lehimlemek için bir eritici madde olarak kullanılma, ateşe dayanıklı ahşap yapımı³⁰⁵ ve leke sökücü-temizleyici³⁰⁶ gibi diğer birtakım kullanım alanları da söz konusuydu. Belirtilen kullanımların içeriğiyle ilgili bir kısmı hakkında malumata sahip olmakla birlikte, bazıları hakkında herhangi bir bilgi edinilememiştir.

²⁹⁴ Levey, a.g.m., s. 166.

²⁹⁵ Fleet, a.g.e., s. 81.

²⁹⁶ Karajian, a.g.e., s.134.

²⁹⁷ Ricardo Cordoba de la Llave, "Making and Using Alum in Hispanic Craft Recipe Books from the Fifteenth and Sixteenth Centuries", *Icon*, vol. 21, Hamburg, 2015, s. 53.

²⁹⁸ Fatma Acun, **Karahisar-ı Şarkî Ve Koyluhisar Kazaları Örneğinde Osmanlı Taşra İdaresi (1485-1569)**, 1. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s. 93.

²⁹⁹ Fatma Acun, "Osmanlı İdari Öncelikleri: Karahisar-ı Şarki Sancağı'nda Gelir Artırımı Örneği", **Uluslararası Kuruluşunun 700.Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi (7-9 Nisan 1999)**, Alaaddin Aköz vd. (Haz.), Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 2000, s. 680.

³⁰⁰ A. A. M. Bryer, "The Question Of Byzantine Mines In The Pontos: Chaldian Silver, Koloneian Alum And The Mummy Of Cheriana" **Anatolian Studies**, vol. 32, Ankara, 1982, s. 146.

³⁰¹ Suraiya Faroqhi, "Alum Production And Alum Trade In The Ottoman Empire (About 1560-1830)", **Wiener Zeitschrift Für Die Kunde Des Morgenlandes**, vol. 71, Vienna, 1979, s. 155.

³⁰² Fleet, a.g.e., s. 81.

³⁰³ Faroqhi, a.g.m., s. 155.

³⁰⁴ Karajian, a.g.e., s. 134.

³⁰⁵ Levey, a.g.m., s. 167.

³⁰⁶ Llave, a.g.m., s. 59.

Tıp ve eczacılık alanında şap, çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılmak üzere ilaç imal etmek³⁰⁷ ve yaralanmamalar sebebiyle oluşan kanamaları durdurmak³⁰⁸ için kullanılmıştır. Şapın, tedavisinde kullanıldığı hastalıklar için kulak ağrısı, baş kaşıntısı, sarılık ve göz rahatsızlığı örnek olarak verilebilir. Kulak ağrılarında şap ezilmek suretiyle ufalanarak toz haline getirildikten sonra kulaklara üflenirdi. Baş kaşıntıları için bal içerisinde şap, sumak ve çörekotu karışımı başın üzerine sürülürdü. Sarılık içinse şap madeni beş farklı bitki ile karıştırılmak suretiyle hastalığın tedavisinde kullanılmaktaydı. Bu bitkilerden bir tanesi ilgin ağacı tohumuydu. Yine aynı şekilde bir takım karışımlarla kullanılan şap göz rahatsızlıklarının tedavisinde kullanılmaktaydı. Diğer yandan şap, gülsuyu ve saf yağ ile harmanlandığında bir merhem olma özelliğine sahip olmakta ve kullanılmaktaydı.³⁰⁹

Tekstil endüstrisi alanında şapın kullanımı kumaşların ve ipliklerin boyanması ve kumaş liflerinin temizlenmesiyle alakalıdır.³¹⁰ Bir kumaşa şap uygulandığında o kumaşın güneşe, yıpranma ve tepelenmeye karşı olan dayanıklılığı, yani “*haslık derecesi*” artar ve üzerinde kullanılacak rengin tutması kolaylaşır.³¹¹ XIV. yüzyılda Karahisar-ı Şarkî şapının 5’te 2’si yünlü kumaşların boyanmasında ve 5’te 3’ü de kumaş dokunacak iplerin yapımında kullanılmıştır.³¹² Kumaş boyamada renklere parlaklık ve canlılık vermek için kullanılan şap cevheri saç boya maddesi olarak da faydalanılmaktaydı. Şapın sedir ağacı yağı ve köpek papatyası ile birlikte karıştırılmasıyla saç boyamada kullanılmak üzere sarımsı bir renk elde edilmekteydi.³¹³

Şapın dericilikteki kullanımı hakkında pek bir bilgiye sahip olmamakla birlikte deri hazırlama sürecinde kullanılan maddelerden birinin şap olduğunu kesin bir şekilde ifade etmek gerekir. “...*Genç bir keçi derisini yumuşatmak için keçi sütü ve unla birlikte suya koyacaksınız. Saf-temiz bir ineğin yağını süreceksin. Şapı eriteceksin ve eriyen şapı derinin yüzeyine dolduracaksın...*” ifadeleri bu doğrultuda kayda değerdir.³¹⁴ Kuyumculuk alanındaysa şapın kullanımıyla ilgili mevcut veriler altın ve gümüşün parlatılmasına yöneliktir.³¹⁵ Bunların yanı sıra ilgi çekici bir kullanım da temizlikle ilgilidir. Şap madeni karbonat ve nitratlarla beraber ağız temizlemek için kullanılmıştır.³¹⁶

Yukarıda yapılan açıklamalar ve verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere şap madeni tarih boyunca çok yönlü kullanım alanı bulmuştur. Günümüzden bakıldığında yukarıda belirtilen kullanımlar bugün için çok fazla önem arz etmese de, geçmişe yönelik düşünüldüğünde şap

³⁰⁷ Acun, “Şebinkarahisar”, s. 393 ; Levey, a.g.m., s. 167.

³⁰⁸ Bryer, a.g.m., s. 146.

³⁰⁹ Levey, a.g.m., s. 167.

³¹⁰ Fleet, a.g.e., s. 81.

³¹¹ Ersan, a.g.m., s. 55.

³¹² Ersan, a.g.m., s. 57. Yazar bu bilgiyi belirtilen dönemde yaşamış olan Pegolotti’nin eserinden nakletmektedir.

³¹³ Levey, a.g.m., s. 169.

³¹⁴ Levey, a.g.m., s. 168.

³¹⁵ Bryer, a.g.m., s. 146.

³¹⁶ Levey, a.g.m., s. 168.

madeninin son derece önemli ve temel alanlarda varlık gösterdiği anlaşılmaktadır. Her ne kadar geçmiş kullanımla günümüz kullanım ve yöntemleri değişmiş olsa da şap madeni varlığını ve etkisini bugün hala devam ettirmektedir. Her berber salonunda, tıraş esnasında yaşanan kesiklere sürülmek yöntemiyle, kanamayı durdurmak için kullanılan beyaz madde şap madenin ta kendisidir.

3.2. Şap Nakliyatı ve Satışı

Osmanlı madencilğinde taşımacılık faaliyetlerinde mümkün olduğunca deniz yolu tercih edilmekteydi. Deniz yolunun kara yoluna nazaran daha güvenilir ve ekonomik oluşu bu tercihin altında yatan sebepti. Dolayısıyla, Anadolu'daki kara yolu istikâmetlerinin ağırlıklı olarak iskelelere yöneldiği görülmektedir. En temel iskele güzergâhları; Van-Erzurum-Gümüşhan-Trabzon, Keban-Sivas-Tokat-Amasya-Samsun veya Tokat-Merzifon-Osmancık-Çankırı-Bolu-İzmit, Bereketli-Toros Dağları-Tarsus, Bereketli-Aksaray-Ankara-Bolu-İzmit, Gediz-Manisa-İzmir³¹⁷ ve Şebinkarahisar-Giresun şeklindeydi.

Madenlerden çıkartılıp, madenlerin yakınlığında bulunan şaphane tesislerinde birtakım işlemlerden geçtikten sonra satışa hazır bir ticarî ürün haline dönüşen şap cevheri, görevli veznedarlar vasıtasıyla tartılıp kaydı tutulduktan sonra, maden kethüdaları tarafından ilk olarak kapalı ve mühürlü mahzenlerde depolanmakta, ardından da yine kethüdalar tarafından mukataa eminlerine teslim edilmekteydi. Bu andan itibaren, ihtiyaca ve talebe binaen, mevcut şapın satış süreci başlamakta, nakliyat ve satışla ilgili tüm ayarlamalar eminlerin sorumluluk ve yönetiminde gerçekleştirilmekteydi.

Üretilen şapın, imparatorluk sınırları içerisinde Karahisar-ı Şarkî Şaphanesi'nin örsü dâhilinde kalan yerleşim yerlerine ve ticari merkezlere olan nakliyesi, hem kara hem de deniz yoluyla yapılmaktaydı. Nakliyat yapılacak bölge denizden uzak iç sahalarda bulunuyorsa kara, deniz kenarında sahil kentiye deniz yolu kullanılmaktaydı. Kullanılacak yolu belirleyen unsur, nakliyat yapılacak bölgenin Karahisar-ı Şarkî'ye göre sahip olduğu konumdu. Karahisar-ı Şarkî'nin deniz kenarında değil de iç tarafta bulunuyor olması, Karahisar-ı Şarkî'den gönderilen şapın her halükarda ilk olarak karayoluyla taşınmasını gerektirmekteydi. Şapın karayolundan taşınmasında, dönemin ulaşım ve yük taşıma aracı olan, "*mekkâri bârgirleri*", yani atlar kullanılmaktaydı. Nitekim 1726 yılına ait bir hükümde, Ergani madeninden çıkartılan tizab (kezzap) için gerek duyulan şap madenin nakliyesi adına, yeterli miktardaki mekkâri bârgirinin tedarik edilmesi, şap yüklerinin bu bârgirlere yüklenmesi ve Ergani madenine gönderilmesi işine özen göstermesi

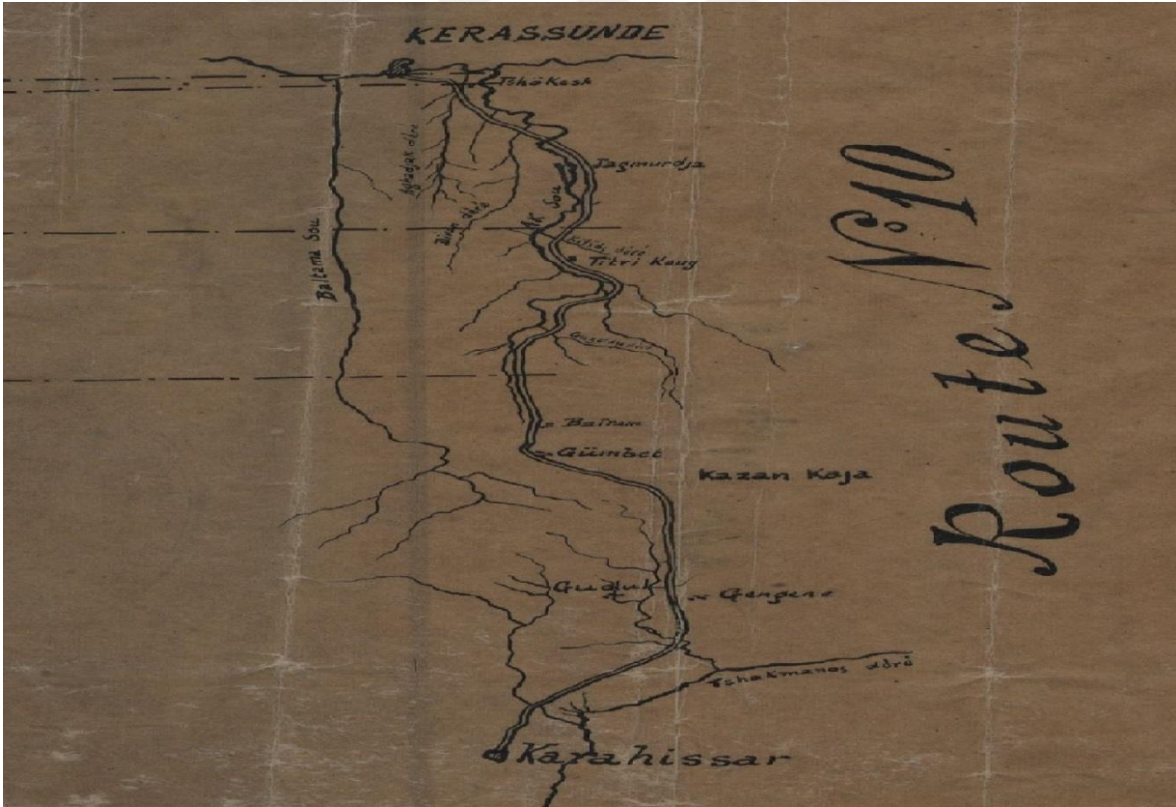
---

³¹⁷ Altunbay, "Klasik Dönemde", s. 798-799.

şaphane eminine emredilmiştir.³¹⁸ Bu durum, şap nakliyatında at arabalarının kullanıldığını gösteren iyi bir örnektir.

XVIII. yüzyılda şap ticaretinde ön plana çıkan en önemli ticaret merkezleri Diyarbakır, Erzurum, Giresun, Halep, Şam ve Tokat şehirleriydi. Belirtilen şehirler, şap cevherinin dağıtım ve aktarımında birer üs bölgesi görevi üstlenmişlerdir. Bu durum, Giresun'un madenlere en yakın limanı ihtiva etmesi, Diyarbakır, Erzurum, Halep, Şam ve Tokat'ın da XVIII. yüzyılda ticari yol güzergâhlarının üzerinde yer alan en etkili şehirler olmasından kaynaklanmaktaydı. Bu merkezler arasında Karahisar-ı Şarkî'ye en yakın konuma sahip olanı Tokat'tır. Tokat şehri, üretim çeşitliliği, kalitesi, büyüklüğü ve canlılığı sayesinde XVIII. yüzyılda uluslararası popülaritesi bulunan önemli bir merkezdir.³¹⁹ Belirtilen yüzyıl içerisinde Anadolu'nun en aktif "kervan yolu"nun, Erzurum'dan başlayıp Tokat üzerinden İzmir'e ulaşan yol olduğu görülmektedir.³²⁰ Bu noktada şap nakliyesi açısından en çok kullanılan yolun Karahisar-ı Şarkî – Giresun ve Karahisar-ı Şarkî – Tokat yolları olduğu söylenebilir.

Harita 2: 1923 Yılına Ait Karahisar-ı Şarkî – Giresun Yolu

Kaynak: BOA, HRT. H, 2160 (29 Zi'l-hicce 1341/12 Ağustos 1923).

³¹⁸ BOA, C. DRB, 2225 (9 Zi'l-ka'ade 1138/9 Temmuz 1726).

³¹⁹ Mehmet Genç, "17.-19. Yüzyıllarda Sanayi ve Ticaret Merkezi Olarak Tokat", **Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986)**, Süleyman Hayri Bolay (Haz.), Gelişim Matbaası, Ankara, 1987, s. 145.

³²⁰ Özer Ergenç, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler", **Belleten**, 52, (203), 1988, s. 513.

Bilindiği üzere, Osmanlı Devleti'nde her türlü ziraî ve sınaî ürün ya da eşya açısından ihtiyaç duyulan iâşenin sağlanması en öncül hedeflerden bir tanesiydi. Halkın, günlük yaşantısında herhangi bir eksiklik çekmemesine son derece dikkat edilmekteydi. Şüphesiz en fazla özen, sarayın ve de başkent İstanbul'un iâşesini temin etmek için gösterilmekteydi.³²¹ Bu bağlamda İstanbul'un ihtiyaç duyduğu şap için Karahisar-ı Şarkî Şaphanesi'nden dönem dönem şap talep edilmiştir. Nitekim 1762 yılına ait bir belgeden anlaşıldığına göre, Karahisar-ı Şarkî bölgesinden İstanbul'a nakledilmek üzere 500 İstanbulî kantar şap Giresun iskelesine gönderilmiştir.³²² Ayrıca 1795 yılı içerisinde de 835 İstanbulî kantar Karahisar-ı Şarkî şapı, Giresun'dan gemilere doldurularak Karadeniz üzerinden İstanbul'a gönderilmesi adına, kiralanan mekkâri bârgirlerine yüklenerek Giresun İskelesi'ne nakledilmiştir.³²³

Nakliyat hususunda belirtilmesi gereken bir husus da taşıma işinin yapıldığı süreç boyunca şap taşıyan kafilenden herhangi bir vergi talebinde bulunulmasının yasak olduğudur. Diyarbakır bölgesine yapılan bir nakliyat için nakliye işini yerine getirenlerden bâc-ı ubur ve sair vergilerin istenmemesi adına yol güzergâhındaki bölgelerin kadı, mütesellim, mukataa eminleri ve vilayet ayanlarına emr-i şerif gönderilmiş olması bu duruma açıklık getirmektedir.³²⁴

Karahisar-ı Şarkî madenlerinden üretilen şapların satışı, hem dış bölgelerden Karahisar-ı Şarkî'ye gelen tüccarlar, hem de Karahisar-ı Şarkî'den dış bölgelere gönderilen şapın dağıtıldığı esnaf üzerinden yapılmaktaydı. Bu esnaf gruplarının başlıcaları boyacılar, dokumacılar kassabcılar ve debbâğcılardı. Karahisar-ı Şarkî'nin civarlarında bulunan eşkıyaların sebep oldukları haydutluklar nedeniyle Halep, Şam ve Beyrut gibi önemli ticari merkezlerde bulunan tüccarların Karahisar-ı Şarkî'ye gelemediği yönündeki bir ifade 1764 yıllı bir vesikaya yansımaktadır.³²⁵ Böylesi bir ifade, dış bölgelerden maden bölgesine sürekli olarak birçok tüccarın gelip gittiğini ortaya koyar. Şüphesiz eşkıyaların haydutlukları, mukataa nizamının bozulmasına, madenlerin işleyememesine ve dolayısıyla şap satışının da yapılamamasına sebebiyet vermektedir.³²⁶ Karahisar-ı Şarkî'den satış için gönderilen şaplar, emin tarafından seçilen bir görevli tarafından götürülmekte, bölgeye ulaşıldığında bu şaplar şehir hanlarında depolanmakta³²⁷ ve ardından da

³²¹ İstanbul'un iâşe meselesi ve önemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Döneminde İstanbul'un İâşesi", **II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu (27-29 Mayıs 2014)**, Feridun M. Emecen vd. (Haz.), 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 99-168.

³²² BOA, A. DVNS. AHK. TZ. D, 2, s. 44 (1 - 10 Cemaziye'l-ahir 1176/18 - 27 Aralık 1762).

³²³ BOA, MAD, 10064, s. 240 (7 Cemaziye'l-ahir 1210/19 Aralık 1795). Yine bu belgeden, Karahisar-ı Şarkî – Giresun yolu üzerinden yapılan nakliyatlarda kullanılmak için yol üzerinde birtakım durak veya mola yerlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu çıkarım, Giresun kazasının bazı köylerine geldiğinde durulduğu ve taşınan şapın bu yerlerde muhafaza altına alındığı yönündeki veriye dayandırılmaktadır.

³²⁴ BOA, C. DRB, 2225 (9 Zi'l-ka'ade 1138/9 Temmuz 1726).

³²⁵ BOA, MAD, 9991, s. 117 (7 Receb 1177/11 Ocak 1764).

³²⁶ BOA, MAD, 10058, s. 216 (13 Ramazan 1206/5 Mayıs 1792).

³²⁷ Nitekim 1786 yılında bir miktar şap satış için Halep'e gönderildiğinde, şapın satışı için Mehmed adlı kişi görevlendirilmiş ve Halep'e ulaşıldığında da şapın depolanması Hacı Musa Hanı'nda yapılmıştır. Bkz. BOA, C. ML, 5589 (Tarihsiz).

ilgili esnaflara satılmaktaydılar³²⁸. Mukataa bölgesine en yakın önemli merkezlerden biri de Trabzon'du. XVIII. yüzyılda Trabzon'a giden toplam 81 tüccarın 8 tanesi Karahisar-ı Şarkî ve çevresindendi. Bu 8 tüccarın 2'si Müslüman, 6'sı ise Gayrimüslim vatandaşı.³²⁹ Tüccarlardan bir tanesi Tamzara'dan gelen Kırkor adlı kişiydi. Kırkor'un Trabzon'a satışa götürdüğü eşyalar arasında 32 kg. şap bulunmaktaydı.³³⁰

Şap satışı her zaman para ile yapılmamaktaydı. Bazı zamanlar bunun yerine takas usulünün kullanıldığı da olmuştur. Şaphane madenlerine bağlı köylerden biri olan Tamzara'da kassarcı esnafı bulunmaktaydı. Bu kişiler işleri gereği kraker taşına ihtiyaç duymaktaydılar. Bu taşın temini, bölgeye gelen esnafların elinde bulunan kraker taşıyla, şaphane şaplarının değiş – tokuş edilmesi neticesinde sağlanıyordu.³³¹

Satış konusunda uygulamaya koyulan iki önemli kural vardır. Bunların ilki, mukataa idarecileri arasındaki “*halef – selef ilişkisi*” olarak tabir edilmekteydi. Bu kurala göre, herhangi bir idareci görevden azledildiğinde veya görev süresi sona erdiğinde, döneminden kalan şaplar satılmadıkça yeni idareci döneminde üretilecek şapların satışı yasaktı. Öncelikle eski şapların tamamen satılması, ardından da yeni şapların satışına başlanması uygun görülmekteydi.³³² Örneğin, Halil adlı kişi merkeze sunduğu arzında, mukataa idaresinin 1719 senesinde kendisine ait olduğunu, 1720 senesinde idarenin el değiştirdiğini, kendi dönemine ait şapların 3'te 1'inin henüz satılmamış olduğunu ve yeni idarecilerin şapları satılacak olursa kendi şapının satılamayacağını bildirmiştir. Bunun üzerine merkezden yazılan ferman ile idareciler arasında mevcut olan halef – selef kuralının varlığı vurgulanarak bu kurala riayet edilmesi emredilmiştir.³³³ İkinci kural ise şap satışlarının sadece ve sadece eminler tarafından verilen “*mühürlü izin belgesi*”yle yapılabileceğidir. Elinde belge bulunmayan tüccar, esnaf ve sair şahısların şap satışı kesinlikle yasaklanmış, belgesi bulunmayıp şap satışı yapanların şapları çalıntı olarak nitelenmiştir. Nitekim 1733 yılında tüccar taifesinden bazıları maden işçilerinden gizlice şap alarak etraftaki bölgelerde satışa sunmuşlardır.³³⁴ Yine, 1763 yılında şaphaneden çalınmış olan bir miktar şap, Gümüşhane taraflarında el altından satılmak istenmiştir.³³⁵ Yaşanan bu iki farklı olayın aktarıldığı belgelerde, tüccarlar veya başkalarının şaphane eminden “*satış tezkeresi*” almaksızın şap satışı yapamayacaklarının kadimden beri bir kural olduğu vurgulanmış ve şap satışı yapanların ellerinde

³²⁸ 1780 yılında Halep'e gönderilen birkaç yüz kantar şap, Halep esnaflarından Seyyid Ahmed, Seyyid İsmail, Hacı Ubud, Hacı Mehmed, Seyyid İbrahim, Seyyid Emin, Hacı Mehmed Harun, Arabî Hacı Mehmed, Abdünnebi, Hacı Ebubekir-i Selam, Hacı Abdullah, Hacı Yusuf, Seyyid Ali, Seyyid Musa, Hacı Ömer Allamu ve Hacı Halil adlı esnaflara satılmıştır. Bkz. BOA, C. ML, 22504 (26 Zi'l-ka'ade 1196/2 Kasım 1782).

³²⁹ Aygün, a.g.e., s. 199.

³³⁰ Aygün, a.g.e., s. 203.

³³¹ BOA, C. DRB, 3011 (4 Muharrem 1177/15 Temmuz 1763).

³³² BOA, MAD, 9991, s. 117 (7 Receb 1177/11 Ocak 1764).

³³³ BOA, MAD, 9906, s. 422 (11 Şaban 1132/18 Haziran 1720).

³³⁴ BOA, MAD, 9931, s. 202 (19 Şevval 1145/4 Nisan 1733).

³³⁵ BOA, MAD, 9989, s. 226 (7 Zi'l-ka'ade 1176/20 Mayıs 1763).

emin tarafından verilen mühürlü belge yok ise şaplarına el konulması ve kendilerinin de hapsedilmesi ferman buyurulmuştur.

Şapın satış fiyatı hakkında net bir veriye ulaşılamadığını belirtmek gerekir. Lakin 1760'ların başlarında boyacı esnafına satılmak üzere gayriresmî olarak Edirne'nin İslimye kazasına götürülen şapın her bir kantarı, fırsattan istifade eden İslimye kadısı ve voyvodası tarafından 8'er kuruş karşılığında satın alınmıştır.³³⁶ Bunun yanında, 1785-1786 (hicrî 1200) yılında resmi olarak Halep'e gönderilen şapın her bir halebî kantarı 43'er kuruştan satışa çıkarılmıştır.³³⁷

3.3. Örü/Satış Alanı Meselesi

Örü kelimesi; yapı, bina, örme, örgü, duvar, set, hududu ayıran şey, etrafı duvar ve çit yahut iple çevrilerek ayrılmış yer gibi anlamlara gelmektedir.³³⁸ Bu kavram, Osmanlı Devleti'nin sınırlarında mevcut olan maden mukataaları için de kullanılmıştır. Bir bakıma, her bir maden sahasında üretilen ürünün satış ve ticaretinin yapılabileceği bölgeleri belirliyordu. Şöyle ki; eğer devlet dâhilindeki toprakların farklı bölgelerinde aynı ürünün çıkarıldığı madenlerin varlığı söz konusu ise, bu madenlerin elde ettikleri ürünleri nakil ve satış yapabilecekleri yerler bölge, eyalet, sancak ve kazalara varıncaya kadar kesin bir surette ayrılmaktaydı. Buradaki asıl amaç, kimin veya hangi maden sahasının nerelerde satış yapacağını netleştirmek ve çıkabilecek her hangi bir kargaşa neticesinde devlete gelebilecek zararları engellemektir.

Oldukça geniş bir coğrafyaya yayılarak farklı kıtaların topraklarını hâkimiyetine katmış olan Osmanlı Devleti'nin bu sayede pek çok yer altı kaynağına da hâkim olduğu aşikârdır. Büyük devlet olmak, şüphesiz bütün alanlarda belli bir nizamı sağlamış olmayı, kanun ve kurallar ortaya koyarak işleyişin sorunsuz bir şekilde devam ettirilmesini gerektirmiştir. Dolayısıyla devletin ekonomisi açısından son derece büyük bir gelir sağlayan madenler konusunda herhangi bir sorunun yaşanmaması, bu doğrultuda gereken adımların atılması Osmanlı Devleti açısından önem arz eden bir husus olmuştur. Bu konuda gerçekleştirilen adımlardan bir tanesi de satış örülerinin ortaya konmasıdır.

3.3.1. Karahisar-ı Şarkî Şapının Örü

Şaphane madenleri açısından bakıldığında Osmanlı Devleti'nde üç adet şap madeni ön plana çıkmaktadır. Bunlar; Rumeli'deki Gümülüne yakınlarında Maruniye, Anadolu Eyaleti'nde Kütahya'ya bağlı Gedüs ve Erzurum Eyaleti'nde Karahisar-ı Şarkî şap madenleri olup, her maden, devlet eliyle yakınlarında kurulan şaphanelerde işlenip mamul hale getirilmekteydi. Bu

³³⁶ BOA, D. MMK, 345, 122 (1177/1763-1764).

³³⁷ BOA, C. ML, 5589 (Tarihsiz).

³³⁸ Parlâtır, a.g.e., s. 1328; Şemseddin Sami, a.g.e., s. 160.

şaphanelerin satış örüleri emr-i şerif ve fermanlar ile belli bir kurallara bağlanmış ve Hazine-i Amire’de ilgili defterlere kaydedilmişlerdir.

Şaphane örülerine yönelik vesikalardan, satış sınırı konusundaki kilit kelimenin “...*Tokat’tan beri geçmemek...*” şeklinde bir tabir ile kural olarak ortaya çıktığı gözlenmektedir. Yani, Tokat şehri merkez alınarak, kuzey-güney yönlü bir hattın şaphaneleri ayıran ana sınır olduğu barizdir. Belgeler ışığında Akka, Yafa³³⁹, İskenderun, Trablus³⁴⁰, Halep, Şam, Sayda, Arabistan sahası, Van, Kars, Tokat, Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Rakka, Kudüs, Beyrut ve İskenderiye³⁴¹ gibi ticarî ve sınaî şehirler Karahisar-ı Şarkî Şaphanesi’nin örüsündeki önemli merkezler olarak isimleri sıklıkla zikredilen yerlerdir. Bu bağlamda Karahisar-ı Şarkî Şaphanesi şapının Tokat’tan itibaren Doğu Anadolu, Mısır, Arabistan Yarımadası, Suriye ve dolayısıyla bugünkü tabir ile Orta Doğu’yu kapsayan geniş bir coğrafyada satışının yapıldığı anlaşılmaktadır. Edirne³⁴², Ankara, Çankırı, Eskişehir, Yenişehir, Beyşehir, Afyon Karahisar, Bursa, Balıkesir, Aydın, Manisa, Menteşe, Denizli, Turgutlu, Marmaracık, Alaşehir, Kemer, Edremit, İzmir³⁴³, Antalya, Kıbrıs³⁴⁴, Amasya, Vezirköprü, Merzifon, Çorum, İskilip, Osmancık, Tosya, Kastamonu, Karacalar, Karacaviran, Safranbolu³⁴⁵, Sofya, Filibe, Tatarbazarı³⁴⁶, İznikmid, Adapazarı, Geyve³⁴⁷, Karaman, Konya, Niğde, Bor³⁴⁸, İstanbul (Galata ve Üsküdar)³⁴⁹, Yenişehir-i Fenar, Galos, Tırhala, Eğriboz, İnebahtı, Yanya, Alasonya, Ermiye ve Mora³⁵⁰ gibi yerler ise Gedüs ve Maruniye şaphanelerinin satış örüsünde öne çıkan yerlerdendi ve bu sahalarda kesinlikle Karahisar-ı Şarkî şapları satılamazdı. Buradan da anlaşılmaktadır ki, Gedüs ve Maruniye şaphanelerinde üretilen şaplar Tokat sınır olmak üzere Orta ve Batı Anadolu, Kıbrıs Adası ve Rumeli’deki topraklarda satılmaktaydılar.

³³⁹ BOA, D. MMK, 347, 59 (21 Şevval 1178/13 Nisan 1765).

³⁴⁰ BOA, C. ML, 24590 (17 Ramazan 1206/9 Mayıs 1792).

³⁴¹ BOA, C. DRB, 2173 (10 Muharrem 1216/23 Mayıs 1801).

³⁴² BOA, D. MMK, 345, 122 (1177/1763 - 1764).

³⁴³ BOA, C. DRB, 3268 (19 Muharrem 1179/8 Temmuz 1765).

³⁴⁴ BOA, C. DRB, 2558 (5 Safer 1179/24 Temmuz 1765).

³⁴⁵ BOA, C. DRB, 3005 (26 Şevval 1182/5 Mart 1769).

³⁴⁶ BOA, D. MMK, 367, 75 (15 Muharrem 1190/6 Mart 1776).

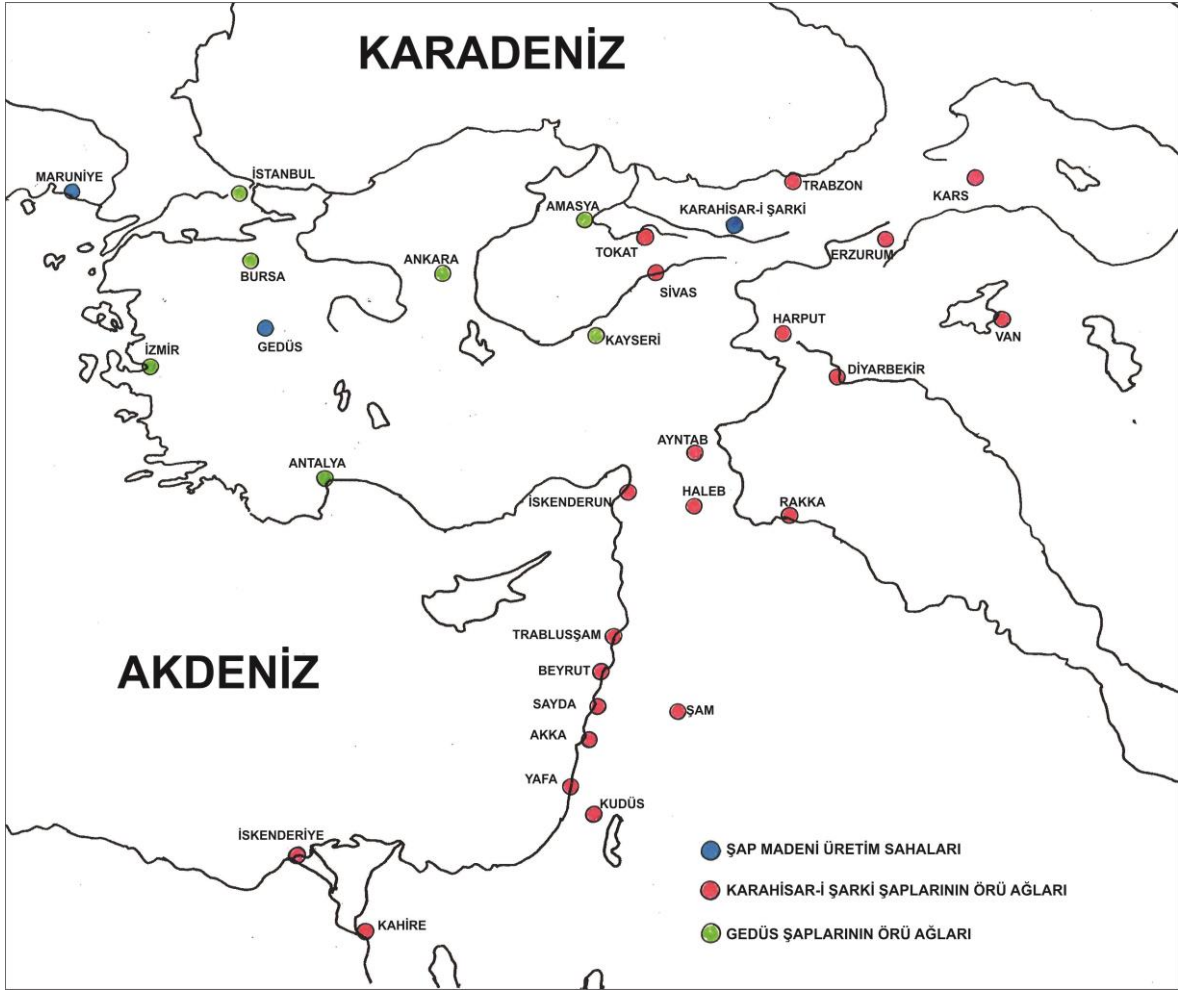
³⁴⁷ BOA, D. MMK, 367, 78 (22 Muharrem 1190/13 Mart 1776).

³⁴⁸ BOA, D. MMK, 370, 64 (13 Rebiü’l-Ahir 1192/11 Mayıs 1778).

³⁴⁹ BOA, D. MMK, 380, 35 (10 Receb 1198/30 Mayıs 1784).

³⁵⁰ BOA, C. DRB, 3053 (13 Ramazan 1203/7 Haziran 1789).

Harita 3: Osmanlı'da Önemli Şap Madenleri ve Örü Ağları

Yukarıda görüldüğü üzere hangi yerleşim yerinin, şaphane örülerinden hangisine dâhil olduğu belirlenmiş durumdaydı. Buna rağmen zaman zaman bazı yerleşim yerlerinin hangi şaphanenin satış alanına dâhil oldukları hususunda birtakım belirsizlikler ortaya çıkmıştır. Bu yerlerden bir tanesi o zamanlarda bir kaza merkezi olan Kayseri'dir. Hicrî 20 Receb 1216-Miladî 26 Kasım 1801 tarihinde Kayseri kadısı ve Gedüs şaphanesi eminine gönderilen bir hükümda bu konuya değinilmekte ve açıklık getirilmektedir. Kayseri kazasının aidiyeti konusunda her iki şaphane tarafına da kendilerine ait olduğu yönünde ayrı ayrı emr-i şerif verildiği fakat yaşanan anlaşmazlık sonucu meselenin detaylı biçimde incelendiği anlaşılmaktadır. Bu konu kayıtlarda yeterince tahkik olunamamış, dolayısıyla Kayseri kazasının kadimden beri hangi şaphane örüsünden olduğunu ve hangi şaphane şapının bölgede satışa sunulduğunu anlamak için yörede bulunan ihtiyar ve önde gelen kişilere danışılmıştır. Bu danışma ve araştırmanın neticesi, Kayseri naibi olan Mehmed Sadık isimli şahıs tarafından merkeze rapor edilmiştir. Bu rapora göre, Karaman Eyaleti'ne bağlı bir yerleşim yeri olan Kayseri'nin, Gedüs Şaphanesi örüsünden olduğu, fakat Gedüs şapı bittiğinde Karahisar-ı Şarkî şapının da esnaf tarafından satıldığı, ayrıca fiyatı daha düşük olan Karahisar-ı Şarkî şapının Kayseri'deki Debbağ taifesi tarafından aşırı rağbet gördüğü

dile getirilmiştir. Karahisar-ı Şarkî şapının bölgedeki varlığının tamamen yasaklanması durumunda kavgalara varan gerginliklere sebebiyet verileceği anlaşıldığı için alınan karar ile yöre şapının senede 150 İstanbulî kantarı geçmemek şartıyla, Karahisar Şaphanesi emini tarafından Gedüs Şaphanesi eminine bedeli karşılığında teslim edilmek suretiyle Kayseri’de satışının yapılması uygun görülmüştür.³⁵¹

3.3.2. Örüye Yönelik İhlaller

Örü konusunda yukarıda belirtildiği üzere net kural ve kayıtlar söz konusu olmasına rağmen, özellikle Gedüs ile Karahisar-ı Şarkî arasında sık sık örü ihlalleri yaşandığı ve bu nedenle sorunlar meydana geldiği incelenen arşiv belgelerince sabittir. Bunlara ayrıntısı ile aşağıda değinilecektir. Gerek merkeze sunulan arzlarda, gerekse birçok idareciye gönderilen hükümlerde, çoğu kez ya şahıslar ya da doğrudan bölgenin yönetici kadrosunu oluşturan “*ehl-i örf*” taifesi taraflarından kanun ve kurallar dışına çıkıldığı, emre aykırı tutumlar sergilemeye cesaret edildiği ve nihayetinde düzenin bozulduğuna yönelik bilgiler mevcuttur. Bu doğrultuda pek çok örnek gösterilebilir.

Şah Sultan ve Mihrişah Sultan’ın iştiraken malikâneleri olan Gedüs ve Maruniye şaphanelerinin örülerinden biri olan Edirne’deki İslimye kazasına kanuna aykırı olarak birkaç kişi tarafından 66 fıçı ile 200 kantarı aşkın Karahisar-ı Şarkî şapı götürülüp boyacı esnafına satılmak istenmiştir. Böyle bir durumu haber alan İslimye voyvodası, İslimye kadısı ile ittifak ederek bu şapların her bir kantarını 8 kuruş bedel ile satın almış ve esnaf ve boyacılara daha yüksek bir fiyatla satmak arzusuna kapılmıştır. Karahisar-ı Şarkî şapının satışını yasaklayan fermana itibar edilmemiş, evrakın sahte olduğu iddia edilmiş, mevcut şapın bir miktarı zorla satılmış ve kalan şapın ise asla teslim edilmeyeceğine yönelik tehditler savurulmuştur. Hal böyle iken, Edirne örüsü mülteziminin vekili olan Mehmed Hacı elindeki şapı satamamış, dolayısıyla mukataaların nizamı bozulmuştur. Şah Sultan’ın kethüdası Hüseyin ve Mihrişah Sultan’ın kethüdası Ömer’in isimlerinin yer aldığı bu belgeyle; Boyacı esnafına ne miktar gayr-i resmi şap verilmiş ise tamamının toplanmasına, henüz satılmamış şap ile birlikte korunaklı bir yere koyularak mühürlenmesine, bölge şapı satılmadıkça başka bir şapın satışının yapılmamasına ve bahsi geçen voyvoda tekrar emre muhalif bir hareket ederse hakkından gelinmek için İstanbul’a zorla getirilmesine yönelik ferman buyurulması istenmiştir.³⁵²

Gedüs Şaphanesi ile Maruniye Şaphanesi’nde üretilen şap, eskiden beri Tokat’ın batısında büyük şehirlere ve Avrupa tarafına satılırken Karahisar-ı Şarkî şapının Tokat’tan öteye geçirilmemesi ve Avrupa’ya bir dirhem dahi satışının yapılmaması şart ve ferman ile yasaklanmıştır. Buna rağmen, Karahisar-ı Şarkî Şaphanesi eminlerinin mal elde etme hırsıyla,

³⁵¹ BOA, C. DRB, 1401 (20 Receb 1216/26 Kasım 1801).

³⁵² BOA, D. MMK 345, 122 (1177/1763 - 1764).

fermana aykırı olarak, Anadolu'da Akdeniz tarafındaki iskelelere bezirgânlar³⁵³ sayesinde hile ile gizlice şap naklettikleri, bu şapları Avrupa tarafına satış fikrinde oldukları ve bu sebeple Gedüs ve Maruniye Şaphaneleri'nin zararına sebep oldukları işitilmiştir. Bundan sonra bu şekilde İskenderun, Yafa, Sayda, Trablus, Payas, Akliman, Akka, Beyrut, Antalya, Lefke ve Adana'daki iskelelere şap gelir ise emr-i hümayun gereğince gümrükçüler ve kadılar marifetleriyle şapların zapt ve mahzen edilmeleri, getirenlerin hapis olunup isimleriyle ve alıkonulan şap miktarıyla İstanbul'a bildirilmesi, gerek yabancı gerek diğer gemilere bir dirhem şap verdirilmemesi adına Aydın, İçel, Adana, Halep, Sayda ve Trablus vali ve kadılarına ve adı geçen iskelelerin gümrükçü ve zabitlerine hitaben emir yazılması arzulanmıştır.³⁵⁴

Karahisar-ı Şarkî şapının Tokat'tan öteye geçmesi ferman ile yasaklanmış iken, şaphane emini mal hırsı sebebiyle emre aykırı hareket ederek Anadolu Eyaleti'ndeki Ankara, Çankırı, Eskişehir, Yenişehir, Beyşehir, Karahisar-ı Sahib (Afyon), Bursa, Bilecik, Balıkesir ve sair kasaba ve karyelere deveci ve bezirgânlar ile birlikte gizlice şap gönderip sattırmıştır. Dolayısıyla Gedüs şapının satışına ve mukataasının düzenine zararı dokunmuştur. Bu gelen şap her kimin elinde bulunursa bulunsun zapt edilmesi, bir yerde depolanıp mühürlenmesi, bu işi yapanların ele geçirilip kalebent edilmesi, gelen şapın tartılarak miktarının yazılması, kişilerin isimleriyle İstanbul'a bildirilmesi, çalıntı Karahisar şapını Gedüs şapıdır diyerek satmak isteyenlerin ellerinde satış tezkeresi yok ise engellenmeleri adına Kütahya Valisi ve Hüdavendigâr Sancağı Mutasarrıfına ve kadılara hitaben tembih edici emir yazılmıştır. Aynı şekilde Aydın Sancağı dâhilindeki Manisa, Menteşe, Denizli, Turgutlu, Marmaracık, Alaşehir, Kemer, Edremit ve sair taraflarda Karahisar şapı bulunur ise vali ve hâkim ve ayan marifetiyle zapt edilerek bir yerde depolanıp mühürlenmesi, miktarı ve bu işi yapanların isimlerinin İstanbul'a arz edilmesi adına Aydın ve kadısına yazı gönderilmiştir.³⁵⁵

Karahisar-ı Şarki'de üretilen şap madeni Şam, Halep, Erzurum, Diyarbakır ve Tokat'ta; Gedüs'te üretilen şap madeni Tokat'tan beri olarak Amasya, Merzifon ve sair bölgelerde ve dahi İstanbul'da satılırken eğer Karahisar-ı Şarki şapı Gedüs örülerinde ve Gedüs şapı da Karahisar-ı Şarkî örülerinde bulunur ise devlet için alıkonulacağına yönelik evvelce emr-i şerif verilmiştir. Adı geçen yerlerin mahkemelerinde kayıt olunduğu halde bazı kişilerin bu emre aykırı olarak Karahisar-ı Şarkî şapını Gedüs Şaphanesi örülerinden olan İstanbul'da satmak için Karahisar'dan satın alıp Karadeniz sahillerindeki Ereğli, Bartın, Amasra, İnebolu, Samsun ve Ünye iskelelerine nakletmek yoluyla gemilere yükleyerek İstanbul'a getirdikleri ve gizlice sattıkları ihbar olunmuştur. Zikr olunan iskelelerde Karahisar şapı her kimin elinde bulunur ise bulunsun hadlerinin bildirilmesi adına isim ve resimleriyle İstanbul'a bildirilmeleri hakkında iskelelerin kadı

³⁵³ Tüccar, alışveriş eden esnaf.

³⁵⁴ BOA, D. MMK, 347, 59 (21 Şevval 1178/13 Nisan 1765).

³⁵⁵ BOA, C. DRB, 3268 (19 Muharrem 1179/8 Temmuz 1765).

ve zabitlerine ve Boğaz Gümrüğü ve sair gümrük eminelerine hitaben ferman gönderilmesi istenmiştir.³⁵⁶

Maruniye Şaphanesi örülerinden olan Sofya ve tevabii ve buraya bağlı olan Filibe, Tatarbazarı kaza ve köylerinde Karahisar, Avrupa ve işçiler ile arabacıların çalıntı şaplarının satışı yasaklanmış iken bazı kişiler buna cesaret ederek biz bu şapları eminden aldık diyerek mukataanın zararına sebep olmuşlardır. Bu şaplar her kimin elinde bulunur ise alıkonulmaları ve bunu yapanların dahi isim ve resimleriyle bildirilmeleri için Sofya Mütesseslimi'ne, Filibe Nazırı'na, Tatarbazarı Voyvodası'na ve kadılarına hitaben emir yazılması arzu edilmiştir.³⁵⁷

Gedüs Şaphanesi mukataasının örülerinden olan Bursa, İznikmid (İzmit), Adapazarı, Geyve ve tevabii kaza ve karyelerinde Karahisar, Avrupa ve çalıntı şap satışı yasaklandığı halde bazı kimseler buna cesaret ile mal-ı mirinin zararına ve ihtilaline sebep olmuşlardır. Adı geçen yerlerde Karahisar, Avrupa ve çalıntı şapı kimin elinde olursa olsun zapt edileceği, yapanların isim ve resimleriyle İstanbul'a bildirileceğine yönelik emr-i şerif verilmesini Şah Sultan'ın kethüdası Haşim Ahmed Ağa bu arzıyla istemiştir. Gedüs Mukataası'nın senelik 2 yük 87 bin 360 akçe mal ile Şah Sultan'ın iştiraken sorumluluğunda olduğu, Bursa ve sair mahallerde Gedüs şapı satılmadıkça diğer yerlerin şapı bundan böyle satılmaması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca işçi ve deveçilerin çaldıkları şapları bazı kazalarda biz bu şapları eminden aldık diyerek satmaya kalkışmaları mukataaya zarar vermiştir. Dolayısıyla satış için tezkeresi olmayanların şaplarına el konulması ve satışların engellenmesine yönelik gereğince emir buyurulması talep edilmiştir.³⁵⁸

Gedüs Şaphanesi'nin örüsünde olan Antalya Sancağı'nın kazalarında Gedüs şapının satılması, Karahisar şapının satılmaması kanun iken birkaç seneden beri bazı kişiler buna uymayarak Karahisar şapının satışını yapmış ve Gedüs Şaphanesinin zararına sebep olmuşlardır. Bu sebeple Antalya'da Karahisar şapının satılmaması, eğer satılırsa bu şaplara el konulması, yapan kişilerin hadlerinin bildirilmesi ve Gedüs şapı gemilere yüklenip İstanbul ve Avrupa'ya nakil olunurken gümrükçü ve zabitlerin gümrük, bac, resm-i kapan, reft, dellaliye ve kassabiye gibi vergileri talep etmemeleri için Antalya Sancağı mutasarrıfına, kazaların kadılarına ve naiplerine hitaben uyarıcı bir emir verilmesi temenni edilmiştir.³⁵⁹

Şah Sultan'ın kethüdası vekili Osman ile İstanbul Baruthanesi Nazırı Ahmed adlı kişiler yaptıkları arzla; Gedüs Şaphanesi Mukataası'nın Şah Sultan ile Ahmed'in iştiraken sorumluluklarında olduğunu, Gedüs Şaphanesi'nin şapı Tokattan beri örüsü olan yerlerde satılıp başka yerin şapının buralarda satılmaması gerektiğini dile getirmiştir. Ancak, bu defa Karaman,

³⁵⁶ BOA, C. DRB, 3005 (26 Şevval 1182/5 Mart 1769).

³⁵⁷ BOA, D. MMK, 367, 75 (22 Muharrem 1190/13 Mart 1776).

³⁵⁸ BOA, D. MMK, 367, 78 (22 Muharrem 1190/13 Mart 1776).

³⁵⁹ BOA, D. MMK, 369, 38 (12 Cemaziye'l-Evvel 1191/18 Haziran 1777).

Niğde, Bor ve havalisine Gedüs Şaphanesi emininin gönderdiği 200 kantar Gedüs şapı gerek Konya ve gerek Bor boyacı esnafı tarafından alınmamışlardır. Bunun yerine Karahisar şapını daha ucuz bedel ile almayı alışkanlık etmişlerdir. Dolayısıyla Gedüs şapının satılmamasına ve mukataanın zarar görmesine sebep olunmuştur. Bu yüzden Gedüs şapı satılmadıkça başka bir yerin şapının satılmamasına yönelik emr-i şerif verilmesini rica etmişlerdir. Bu doğrultuda Hazine-i Amire'de bulunan Maden Mukataası Defterleri'ne bakılmış ve Gedüs örüsü olan Konya ve Bor ve sair mahallerde Gedüs şapı satılmadıkça diğer yerlerin şapının satılmamasına yönelik berat mevcut olduğu ve gereğince emir yazıla şeklinde 22 Kasım 1777 (21 Şevval 1191) tarihinde Konya ve Bor kadılarına hitaben emir verildiğinin kayıtlı olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda Karaman valisine, adı geçen yerlerin kadı ve naiplerine yeniden emir gönderilmesi istenmiştir.³⁶⁰

Gedüs ve Maruniye Şaphanelerinin örüsünde olan İstanbul, Üsküdar, Galata ve sair tabii olan yerlerde Avrupa ve Karahisar şapının satılması 1185 senesinde verilen emirler gereğince yasaklanmış iken şimdi emre aykırı olarak açıktan ve gizlice Avrupa ve Karahisar şaplarının bu yerlerde satılmasıyla Gedüs ve Maruniye mukataalarına zarar gelmiştir. Bu yüzden, Avrupa ve Karahisar şaplarının gizli veya açıktan satışının önlenmesi, bu işi yapanların şaplarına el konulup kendilerinin de kalabend edilmelerine yönelik İstanbul, Üsküdar ve Galata kadıları, gümrük eminleri ve zabitlerine hitaben emir buyurulması arzulanmıştır.³⁶¹

Gedüs ve Maruniye Şaphane mukataalarının örülerinden olan Yenişehir-i Fenar ve tevabii, Galos, Tırhala, Eğriboz, İnebahtı, Yanya, Alasonya, Ermiye ve Cezire-i Mora'da bulunan kasaba, belde, köy ve sair yerlerde mültezimler tarafından şap satışı yapıp, başkalarının elindeki şapın ele geçirilmesi kanundur. Eğer bu bölgelerde, satışı yasak olan Karahisar ve Avrupa şapı bulunur ise kural gereğince alıkonulur ve bu işi yapanlar isimleriyle İstanbul'a bildirilirler. Tüm bu sayılanlar mukataanın şart ve kanunundan iken bazı kişiler kanuna ve emre aykırı harekete cesaret ederek mukataanın zararına sebep olmuşlardır. Bu yüzden, bu bölgelerde bulunan kadı ve naiplere hitaben emir buyurulması Şah Sultan'ın kethüdası olan Yusuf adlı kişi tarafından talep edilmiştir.³⁶²

Dergâh-ı Mualla kapıcıbaşlarından olan Numan Bey gönderdiği yazısında; Karahisar-ı Şarkî Şaphane Mukataası'nın malikâne olarak kendi sorumluluğunda olduğunu, Halep ve Arabistan'daki bazı sancak ve kazaların kendi örüsü olduğunu, diğer yerlerden az ve ya çok ne kadar şap gelir ise gelsin satışının yapılmayıp zapt olunmasının mukataanın şartlarından olduğunu belirtmiş ve bu yönde emr-i şerif rica etmiştir. Hazine-i Amire'de bulunan Baş Muhasebe Defterleri'ne bakılmış ve adı geçen mukataanın külliyetli mal ile kayıtlı olduğu; Halep, Erzurum, Van, Kars, Tokat, Sivas, Diyarbakır, Rakka, Şam, Kudüs, Sayda, Trablus, Beyrut, İskenderun ve havalilerinin ihtiyaç duydukları şapın bu madenden sağlandığı ve diğer yerlerin şapının satışının yasaklandığı

³⁶⁰ BOA, D. MMK, 370, 64 (13 Rebiü'l-Ahir 1192/11 Mayıs 1778).

³⁶¹ BOA, D. MMK, 380, 35 (10 Receb 1198/30 Mayıs 1784).

³⁶² BOA, C. DRB, 3053 (13 Ramazan 1203/7 Haziran 1789).

görülmüştür. Ancak, idari kadrodan bazı kişiler bu duruma uymayarak şapın değerine zarar getirmişlerdir. Şap, devlet malından olduğu için bu mahallerin bir ucundan diğer ucuna şap taşınırken Bac ve sair vergi talep olunmaması, satış tezkeresi olmayan kişilerin bu bölgelerde bir dirhem şap satmaması, eğer hile ve oyun ile satarlar ise vali ve hâkimler aracılığıyla ellerindeki şaplarının alıkonularak şap emini olanlara teslim edilmesi, kendilerinin uyarılmaları ve karşı koyarlar ise şapların iki kat değerinin ödetilmesi şartına yönelik emr-i şerif buyurulmasını malikâne mutasarrıfları daha önceden 1195 (miladî 1780-1781) senesinde istemişlerdi. Bu mahallerde miri şap satılmadıkça başkasının şapı satılmayıp, işçilerin ve devecilerin çaldığı ve biz eminden aldık dedikleri şapın tezkereleri yoksa sattırılmayıp, satmaya kalkarlar ise şaplarının ele geçirilmesi, miri şapın gemilere yüklenerek nakli sırasında İstanbul, Avrupa ve sair yerlerdeki gemiciler ve zabitan tarafından gümrük, bac, kapan, reftiye, dellaliye ve kassabiye adıyla bir akçe dahi alınmaması adına emr-i şerif verildiğinin kaydı mevcuttur. İzahı edilen bu hususlara uyulmasına yönelik Erzurum valisi Vezir Seyyid Ahmed Paşa'ya, Şam ve Sayda valisi Vezir Cezzar Ahmed Paşa'ya, Halep ve Rakka valisi Vezir Mustafa Paşa'ya, Trablusşam Beylerbeyi olan Paşa'ya, Erzurum, Halep, Şam mollalarına ve sair kadı, naip, mütesellim, yeniçeri serdarı, vilayet ayanı ve iş erlerine hüküm gönderilmiştir.³⁶³

Karahisar-ı Şarkî Şaphane ve Tevabii Mukataası'nın örüleri olan Halep, Şam, Sayda, Arabistan, Van, Kars, Tokat, Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Rakka, Kudüs, Beyrut ve İskenderiye'de Karahisar şapının satılıp, diğer yerlerin şapının satışı yapılmaması ve eğer satışa cesaret edilir ise bu şaplara el konulması mukataanın şartlarındandır. Ancak, Tokat'tan Halep'e kadar olan yerlerdeki kasaba ve pazar yerlerinde diğer şaphanelerin şapları satıldığından mukataanın düzenine zarar geldiği İstanbul'a bildirilmiştir. Bu mukataa hazinenin büyük gelirlerinden biri olması gerekçesiyle, zarardan korunması adına diğer yerlerin şapının Karahisar-ı Şarkî Şaphanesi örülerinde satışlarının engellenmesi ve bunu yapanların mallarına el konulmasına yönelik uyarıcı bir emr-i şerif gönderilmesi İrâd-ı Cedid Defterdarı İbrahim Raşid tarafından istenmiştir. Yukarıda belirtildiği üzere Karahisar örüsü olan yerlerde diğer şaphanenin şapı satılmaması, eğer satılırsa bu şaplara el konulması ve durumun İstanbul'a bildirilmesi yönünde Karahisar-ı Şarkî Kadısı'na ve Karahisar-ı Şarkî Şaphanesi örüsü dâhilinde olan yerlerin kadı, naip, ayan, zabıt ve iş erlerine ferman verilmiş ve buna göre hareket edilmesi emredilmiştir.³⁶⁴

Örü ihlalleri hakkında yaşanan olaylara yönelik yukarıda verilen örnekler göstermektedir ki; hem esnaf taifesi hem de madenlerin emin adı verilen yöneticilerine varıncaya kadar “ehl-i örf” taifesi bir takım usulsüzlükler sergilemişlerdir. Devletin XVIII. yüzyılda genel anlamda içerisinde bulunduğu bozulma dönemine paralel olarak taşradaki merkezi otoriteyi kaybetmiş olmasının bu usulsüzlüklerin ortaya çıkmasında payı olduğu söylenebilir. Gerek mahalli yöneticilerin merkeze

³⁶³ BOA, C. ML, 24590 (17 Ramazan 1206/9 Mayıs 1792).

³⁶⁴ BOA, C. DRB, 2173 (13 Muharrem 1216/26 Mayıs 1801).

sundukları arzlar gerekse merkezden bölgeye gönderilen emirler ile yaşanan usulsüzlüklerin önüne geçilmek istenmiştir. Ancak bu usulsüzlükler XVIII. yüzyıl boyunca devam etmiştir.

SONUÇ

Eski çağlardan itibaren Bizans, Selçuklular, Karakoyunlular ve Akkoyunlular tarafından kullanılan ve işletilen Karahisar-1 Şarkî şap madenlerinin Osmanlı döneminde de oldukça önem gördüğü ve yoğun şekilde işletilmiş olduğu gözlemlenmiştir. Osmanlı Devleti'nin maden sahalarına yönelik izlemiş olduğu politika ve hatta fetih siyasetini dizayn ederken maden varlığını da ön planda tutması, bu önemin ve işletimin boyutlarını ifade etmek için yeterlidir. Bu bağlamda, bölgedeki şap madenleri malî bir birim olan mukataa sistemi içerisine dâhil edilerek doğrudan devlet mülkiyetine alınmış ve gelirleri devlet hazinesine aktarılmıştır.

XVIII. yüzyılda mukataa idaresini malikâne olarak üzerine alan kişilerin, genel itibariyle, Saliha Sultan gibi padişah kızı olan hanedan mensupları, Erzurum Valisi olan Yusuf Ziya Paşa ile Özi Valisi olan Yahya Paşa gibi vezir statüsündeki eyalet valileri ve bir takım vazifeleri yürüten devlet hizmetlileri olduğu belirlenmiştir. Bu durum, Karahisar-1 Şarkî Şaphane Mukataası'nın devlet nezdindeki ehemmiyetinin ne derece büyük olduğunu ve hiç bir aksaklığa mahal bırakılmamak istendiğini göstermektedir.

Madenlerden üretilen şapların satışından elde edilen meblağın ve dolayısıyla hazineye kazandırılan gelirin Gedüs ve Maruniye gibi diğer şap sahalarına nazaran çok daha büyük miktarlara tekabül ettiği anlaşılmıştır. Öyle ki bu gelirlerden dönemin önde gelen Ahıska, Azgur ve Erzurum gibi bazı kalelerindeki askerlerin ulufeleri, bölgedeki bazı idarecilerin maaşları ve birtakım vilayet harcamalarının karşılandığı görülmüştür.

Karahisar-1 Şarkî Şaphane Mukataası hakkında tespit edilen ve varılan en önemli sonuçlardan biri, bu mukataadan elde edilen gelirlerin XVIII. yüzyılda meydana gelen yoğun savaflara aktarılmış olduğudur. Bu dönemde devletin en güçlü ve büyük düşmanlarından biri olan Rusya ile yaşanan uzun ve ciddi savaflar söz konusuydu. Rusya'nın bir sınır devleti olması, Osmanlı Devleti'nin Rusya sınırlarına ağırlık vermesi ve sınır hattında bulunan kalelerini diri tutarak savunma hattını sağlamlaştırmasını gerektirmekteydi. Bu maksatla Kafkasya bölgesi büyük önem arz etmekteydi. Kafkasya'da bulunan Ahıska ve Azgur kaleleri ile Kafkasya'nın geri hattında kalan Erzurum Kalesi bu noktada ön plana çıkan kalelerdi. Bu kalelerin ve askerlerinin sürekli olarak beslenmesi, herhangi bir eksikliğe mahal verilmemesi Rusya ile baş edebilmek adına olmazsa olmaz bir unsurdu. Ayrıca İran ile yaşanan mücadeleler ve Gürcistan seferleri için de Ahıska ve Azgur kaleleri birer harekât üssü pozisyonundaydı. Bu doğrultuda, belirtilen kalelerdeki askerlerin ulufelerinin aksatılmadan ödenebilmesi için, şap satışlarından devlet hazinesine aktarılan gelirlerin

yaklaşık %90'lık kısmı XVIII. yüzyıl boyunca ocaklık olarak zikredilen kalelerin neferlerine tahsis edilmiştir. Bu noktadan hareketle, şaphane mukataasının bir nevi ülke savunmasındaki mekanizmaların desteklenmesinde etkili olduğu ortaya çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde uygulanan mukataa sistemi ve maden sektörü ile Karahisar-ı Şarkî'de, yani günümüzde Giresun'un Şebinkarahisar ilçesinde, yürütülen madencilik faaliyetlerine ve geçmişte oldukça değerli bir maden olan şap cevherine yönelik bilgiler ayrıntısıyla okura sunulmuştur. Çoğunlukla arşiv kaynakları doğrultusunda kaleme alınan bu çalışmada, devletin bölgedeki maden faaliyetlerini yakından takip ettiği, herhangi bir aksaklık istemediği, gerekli ölçüde tedbirler aldığı fakat bütün kurumlarda baş gösteren bozulmalar ve merkezi otoritenin taşrada gücünü kaybetmesinin de etkisiyle XVIII. yüzyılın, şaphane mukataası açısından tamamen sorunlarla dolu olduğu sonucuna varılmıştır.

Üretim, idare, nakliyat ve satış aşamalarında ciddi meseleler yaşanmıştır. İdareci ve madenci reayaya yönelik mukataa işleyişini belirleyen kurallar ve merkezden gönderilen emirlerin sık sık dışına çıkıldığı görülmüştür. Bölgede bulunan eşkiya gruplarının, yerel güç sahiplerinin ve yaşanan hırsızlık vakalarının mukataayı altüst edecek boyutlara çıktığı, üretimin sekteye uğradığı ve devlet gelirinin zarara uğradığı net bir şekilde belirlenmiştir. Varılan bu sonuçların, devletin XVIII. yüzyılda neredeyse bütün kurum ve alanlarda içerisinde bulunduğu bozulmayla alakalı olduğu şüphesizdir. XVI. yüzyıl sonlarından itibaren başlayan ve gittikçe devleti içten içe çürüten bozulmalar neticesinde merkezi otoritenin taşrada gücünü kaybetmeye yüz tutması, madenler özelindeki bu mukataanın nizam ve asayaştan uzaklaşmasını anlaşılır kılmaktadır. Bu bağlamda, devletteki düzensizliğin ve de bozulmanın Karahisar-ı Şarkî şaphane mukataasına da sirayet ettiği barizdir.

Şap madenlerinin üretimi, işletimi, devlete sağladığı getiri ve bölgeye yaptığı idari, sosyal ve ekonomik etki hakkında elle tutulur derecede ayrıntılı bir eserin bugüne kadar kaleme alınmadığı, konu hakkında derinlemesine ve özel bir araştırmanın yapılmadığı ve Karahisar-ı Şarkî şap madenciliği hususunda geniş bir eksiklik ve boşluğun bulunduğu giriş kısmında belirtilmişti. Ayrıca, Karahisar-ı Şarkî'de bulunan şap madeni sahalarının nerelere yayıldığı, madenlerde istihdam edilenlerin kimler ve kaç kişi oldukları, ne şartlar altında çalıştıkları, hangi köylerin madenlere bağlandığı, mukataa ve maden idaresinin ne şekilde yürütüldüğü, idare ve işletme konusunda ne tür gelişmeler ve sorunların meydana geldiği, madenlerin varlığının Osmanlı Devleti'ne hangi kazanımları sağladığı ve bölgedeki idari, sosyal, ekonomik hayat üzerinde nasıl bir etki yaptığı gibi meseleleri bilimsel olarak çözümlene düşüncesine sahip olunduğu dile getirilmişti. Bu çalışmada, belirtilen bu hedeflere büyük oranda ulaşıldığı kanısındayız. Nitekim Karahisar-ı Şarkî Şaphane Mukataası ve şap madenleri hakkında şimdiye dek hiç bilinmeyen veya eksik kalan pek çok veri mümkün olduğunca detaya inilerek ortaya çıkartılmış ve çözüme ulaştırılmıştır. Örnek olarak, madene bağlı olan köy sayısının 23 olduğu sık sık zikredilmekle

beraber, bu köylerin hangi köyler olduğu belirtilmemekteydi. Bunun yanında maden sahaları ve mukataa idaresi ile idarecileri hakkında tam anlamda bir netlik ve ayrıntı söz konusu değildi. Yine nakliyat, satış alanı, satış, madencilerin statüsü ve sair konular hakkında teferruata inilmeden yüzeysel bir geçiş yapılmaktaydı. Karahisar-1 Şarkî şap madenleri ve mukataasına yönelik yukarıda sıralanan bu gibi yoksunluk ve eksiklikler adına kayda değer ölçüde yol katedilmiştir. Ayrıca ilgili bazı yerlerde arşiv belgelerinden yapılan çıkarımlar neticesinde birtakım tablolar, haritalar ve resimler kullanılmak suretiyle ele alınan konular desteklenmiştir.

Karahisar-1 Şarkî Şap Madenleri ve Mukataası'na dair her ne kadar birçok husus kesin surette ortaya konmuş olsa da satışa sunulan şapın fiyatı, mukataa idaresini malikâne olarak devralışlarda ödenen bedelin miktarı gibi bazı noktalara tam manasıyla açıklık getirilememiştir. Buna rağmen, çalışmanın geneline bakıldığında Osmanlı madenciliği, mukataa idaresi, Karahisar-1 Şarkî'deki şapçılık faaliyetleri ve bu faaliyetlerin bölgenin ekonomik durumuna yansımaları ve sair konulara katkı sağlanmıştır. Bu çalışmada ortaya konan sonuçlar kullanılarak yeni araştırmaların da üzerine eklenmesiyle konuyla ilgili eksik kalan tarafların bundan sonra yapılacak çalışmalarda gün yüzüne çıkartılması umut edilmektedir.

Geçmiş dönemlerde Karahisar-1 Şarkî bölgesinde mevcut olan şap madenleri için yapılması gereken bir araştırma önerisine sahibiz. Bu öneri, bir takım ilgili uzmanlar eşliğinde yöreye gidilerek geniş bir saha çalışması neticesinde eski maden kuyularının belirlenerek ortaya çıkartılması ve eğer mevcut ise maden çıkarma veya işleme amacıyla kullanılmış aletlerin bulunmasıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Baş Muhasebe Kalemi Defterleri (D. BŞM),

Nr. 3317-A, s. 6 – 7; Nr. 41189, s. 96 – 97.

Cevdet Dâhiliye (C. DH),

3675.

Cevdet Darbhane (C. DRB),

122; 984; 1112; 1307; 1401; 2005; 2173; 2225; 2558; 2625; 2826; 2847; 2943; 3005; 3011;
3053; 3055; 3118; 3268.

Cevdet Maliye (C. ML),

778; 2349; 4888; 5589; 22504; 24590.

Divân-ı Hümayun Sicilleri, Trabzon Ahkâm Defterleri (A. DVNS. AHK. TZ. D),

Nr. 2, s. 44.

Evâmir-i Maliye Kalemi Defterleri (D. EVM),

Nr. 26317, s. 12.

Haritalar (HRT. H),

2160.

Kamil Kepeci (KK),

Nr. 2356, s. 593, 598, 602; Nr. 2370, s. 32, 58, 272; Nr. 2488, s. 61; Nr. 2501, s. 56; Nr.
2502, s. 107; Nr. 2504, s. 135; Nr. 2508, s. 30; Nr. 2509, s. 20; Nr. 2514, s. 5, 16, 82; Nr.
2515, s. 7, 46, 108; Nr. 2522, s. 19; Nr. 2925, s. 241, 252.

Maden Mukataası Kalemi Dosya Evrakı (D. MMK),

Dosya Nr. 345, Belge Nr. 122; Dosya Nr. 347, Belge Nr. 59; Dosya Nr. 367, Belge Nr. 75,
78; Dosya Nr. 369, Belge Nr. 38; Dosya Nr. 370, Belge Nr. 64; Dosya Nr. 380, Belge Nr.
35.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD),

Nr. 2475, s. 73; Nr. 7528, s. 41; Nr. 7590, s. 55; Nr. 7835, s. 27; Nr. 7839, s. 171, 187; Nr. 7860, s. 66; Nr. 8497, s. 78, 223; Nr. 9532, s. 4, 39; Nr. 9562, s. 99; Nr. 9572, s. 270; Nr. 9906, s. 422; Nr. 9913, s. 157; Nr. 9918, s. 402; Nr. 9924, s. 16 – 17; Nr. 9928, s. 74; Nr. 9929, s. 148; Nr. 9931, s. 70, 202, 203, 207, 232, 266, 270, 363; Nr. 9934, s. 261, 298; Nr. 9935, s. 136, 166, 185, 218; Nr. 9936, s. 22; Nr. 9938, s. 192; Nr. 9939, s. 146, 441; Nr. 9941, s. 134, 153; Nr. 9947, s. 235; Nr. 9952, s. 27; Nr. 9959, s. 342, 387; Nr. 9970, s. 118, 213; Nr. 9973, s. 71; Nr. 9978, s. 387; Nr. 9979, s. 488; Nr. 9982, s. 90; Nr. 9983, s. 8; Nr. 9984, s. 187; Nr. 9987, s. 278; Nr. 9988, s. 24, 241 – 242; Nr. 9989, s. 24 – 25, 30, 171, 172, 178, 222, 226, 228 – 229, 259; Nr. 9991, s. 105, 117, 247, 306; Nr. 9994, s. 218, 265, 269; Nr. 9995, s. 136; Nr. 9996, s. 48, 60; Nr. 9998, s. 122 – 123; Nr. 9999, s. 42; Nr. 10000, s. 47, 132, 350; Nr. 10007, s. 365, 593, 606; Nr. 10012, s. 9, 36; Nr. 10018, s. 52 – 53; Nr. 10022, s. 21 – 22; Nr. 10023, s. 41; Nr. 10026, s. 77, 204; Nr. 10029, s. 67; Nr. 10031, s. 24, 72, 83 – 84, 156, 250, 263; Nr. 10032, s. 47, 122, 306, 342, 380 – 381; Nr. 10033, s. 79, 132, 181; Nr. 10036, s. 197, 228; Nr. 10037, s. 101, 178, 270, 383, 390 – 391; Nr. 10038, s. 12, 124, 446, 465; Nr. 10042, s. 46; Nr. 10049, s. 353; Nr. 10051, s. 238; Nr. 10052, s. 9; Nr. 10058, s. 214, 216; Nr. 10060, s. 158; Nr. 10061, s. 13 – 14, 438 – 439, 455; Nr. 10064, s. 96, 123, 240; Nr. 10068, s. 444; Nr. 10493, s. 60.

Diğer Kaynaklar

Acun, Fatma (2000), “Osmanlı İdari Öncelikleri: Karahisar-ı Şarki Sancağı’nda Gelir Artırımı Örneği”, Alaaddin Aköz vd. (Haz.), **Uluslararası Kuruluşunun 700.Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi (7-9 Nisan 1999)**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 677-682.

_____ (2006), **Karahisar-ı Şarkî Ve Koyluhisar Kazaları Örneğinde Osmanlı Taşra İdaresi (1485-1569)**, 1. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

_____ (2010), “Şebinkarahisar”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 38 (393-395), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Akdağ, Mustafa (2017), **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celâli İsyânları**, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Altunbay, Mustafa (1999), “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Gümüşhane ve Yöresinde Madencilik Faaliyetleri”, Kemal Çiçek vd. (Haz.), **Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım 1998)**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 379-393.

_____ (2001), “1780’de Merkeze Gönderilen Bir Belgeye Göre Gümüşhane Yöresi Madenlerinin Durumu ve Madencilerin Devletten Beklentileri”, Mithat Kerim Arslan ve Hikmet Öksüz (Haz.), **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat**

- Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)**, 1, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 279-288.
- _____ (2002), “Klasik Dönemde Osmanlı’da Madencilik”, **Türkler Ansiklopedisi içinde**, 10 (792-801), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Aslan, Ali (1988), “Osmanlı İmparatorluğu Maden Teşkilatında Serbestiyet Sistemi”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, (43), 58-61.
- _____ (1989), “Osmanlı İmparatorluğu Maden Teşkilatında Serbestiyet Sistemi (II)”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, (47), 64-66.
- Aygün, Necmettin (2005), **Onsekizinci Yüzyılda Trabzon’da Ticaret**, 1. Baskı, Serander Yayınevi, Trabzon.
- Bay, Abdullah (2007), **Trabzon Eyâletinde Mütegalibe Hareketleri ve Âyanlık (1750-1850)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Beydilli, Kemal (2006), “Mustafa III”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 31 (280-283), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Bryer, A. A. M. (1982), “The Question of Byzantine Mines in the Pontos: Chaldian Silver, Koloneian Alum and the Mummy of Cheriana” **Anatolian Studies**, 32, 133-150.
- Cordoba de la Llave, Ricardo (2015), “Making and Using Alum in Hispanic Craft Recipe Books from the Fifteenth and Sixteenth Centuries”, **Icon**, 21, 51-65.
- Çakır, Baki (2003), **Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Devellioğlu, Ferit (2012), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 29. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Ergenç, Özer (1988), “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler”, **Belleten**, 52 (203), 501-533.
- Ersan, Mehmet (2000), “XIII-XIV. Yüzyıllarda Şap Ticareti ve Şebinkarahisar”, Ali Çelik (Haz.), **Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu (30 Haziran-1 Temmuz 2000)**, Şebinkarahisar Belediyesi Yayınları, İstanbul, 55-62.
- Faroqhi, Suraiya (1979), “Alum Production And Alum Trade In The Ottoman Empire (About 1560-1830)”, **Wiener Zeitschrift Für Die Kunde Des Morgenlandes**, 71, 153-175.
- Fleet, Kate (2009), **Erken Osmanlı Döneminde Türk-Ceneviz Ticareti**, (Çev. Özkan Akpınar), 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

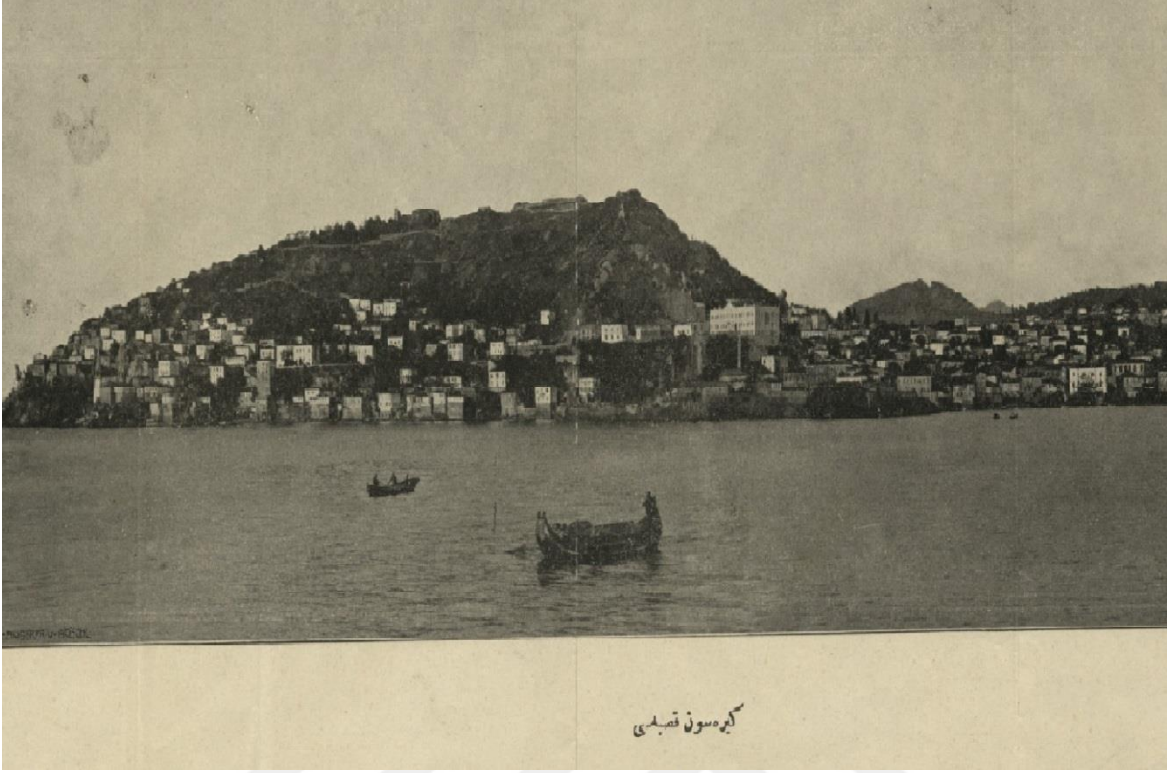
- Genç, Mehmet (1987), “17.-19. Yüzyıllarda Sanayi ve Ticaret Merkezi Olarak Tokat”, Süleyman Hayri Bolay (Haz.), **Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986)**, Gelişim Matbaası, Ankara, 145-168.
- _____ (2000), “İltizam”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 22 (154-158), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- _____ (2003), “Mâlikâne”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 27 (516-518), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- _____ (2006), “Mukâtaa”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 31 (129-132), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- _____ (2018), **Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi**, 15. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Güler, İbrahim (1998), “XVIII. Yüzyılda Giresun’da Bazı Sosyal ve Ekonomik Meseleler”, Hüseyin Mümtaz Bayazıtöğlu ve Ayhan Yüksel (Haz.), **Giresun Kültür Sempozyumu (30 – 31 Mayıs 1998)**, Giresun Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 45-58.
- İnalçık, Halil (2009), **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600**, 1, (Çev. Halil Berktaş), 3. Baskı, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Karajian, Hagop A. (1920), **Mineral Resources of Armenia And Anatolia**, First Edition, Armen Technical Book, New York.
- Karta, Nurullah (2014), “Sultan III. Selim Döneminde Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik Durumu ve Alınan Tedbirler”, **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (6), 21-50.
- Kazıcı, Ziya (2014), **Osmanlı’da Vergi Sistemi**, 1. Baskı, Kayıhan Yayınları, İstanbul.
- Koçak, Zülfiye (2017), “1691 Tarihli Cizye Defterine Göre Pertek, Mazgirt, Çemişgezek ve Seğman Kazaları”, **OTAM**, (41), 191-218.
- Levey, Martin 1958, “Alum İn Ancient Mesopotomian Technology”, **Isis**, 49 (2), 166-169.
- Mardin, Şerif (1998), “Adem-i Merkeziyet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 1 (364-367), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Öksüz, Melek (2010), “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon’da Âyân, Eşkıya ve Göç Sorunları”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (5), 169-186.
- Özkaya, Yücel (1994), **Osmanlı İmparatorluğu’nda Ayânlık**, 1. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

- Parlatır, İsmail (2012), **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Gözden Geçirilmiş 5. Baskı, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Sertoğlu, Midhat (1986), **Osmanlı Tarih Lûgatı**, Düzeltilmiş ve İlaveli İkinci Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Şemseddin Sami (2017), Kamus-i Türki Osmanlıca – Türkçe Lûgat, Raşit Gündoğdu vd. (Haz.), 5. Baskı, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- Tabakoğlu, Ahmet (2014), “Osmanlı Döneminde İstanbul’un İâşesi”, Feridun M. Emecen vd. (Haz.), **II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu (27-29 Mayıs 2014)**, 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 99-168.
- Ünal, Mehmet Ali (2011), **Osmanlı Tarih Sözlüğü**, 1. Baskı, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Varlık, M. Bülent (1981), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Madenlerde Çalışma Koşulları Üzerine Bir Derleme/Deneme”, **Ekonomik Yaklaşım**, 2 (1), 191-210.

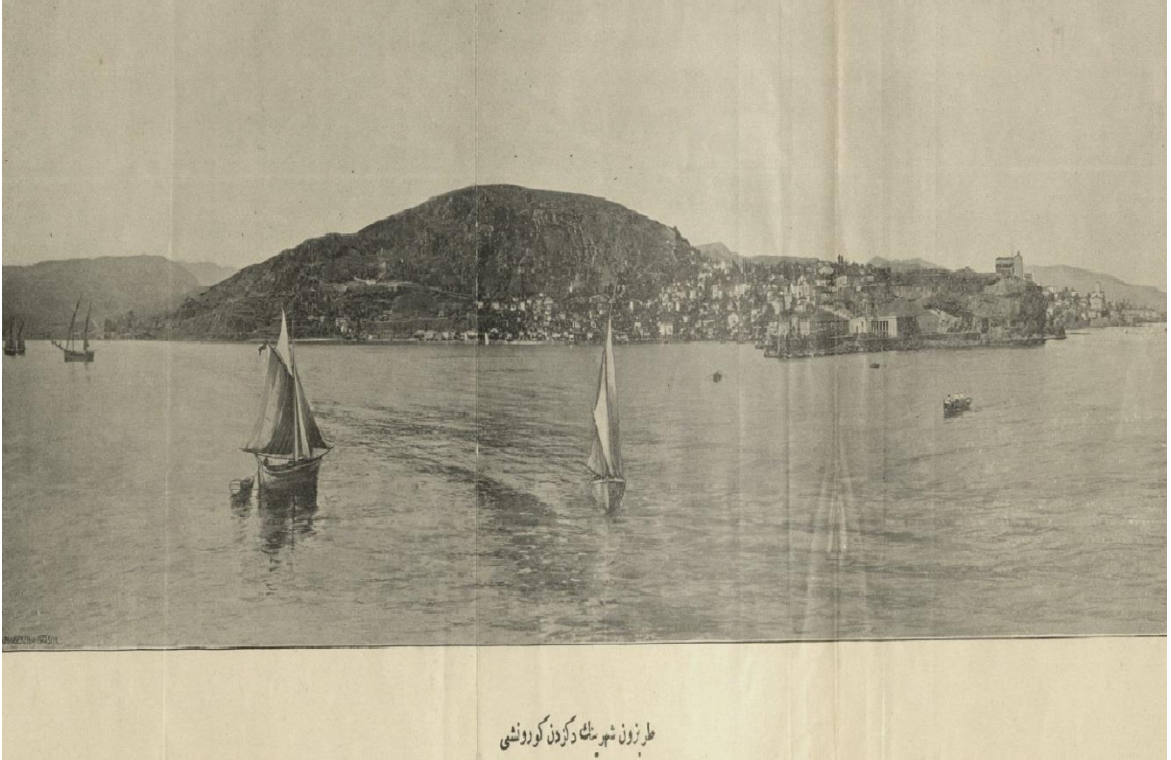
EKLER

Ek 1-A: 1900'lerin Başında Giresun'un Denizden Görünüşü

Kaynak: BOA, Y. PRK. BŞK, 68-84/2 (29 Zi'l-hicce 1320/29 Mart 1903).

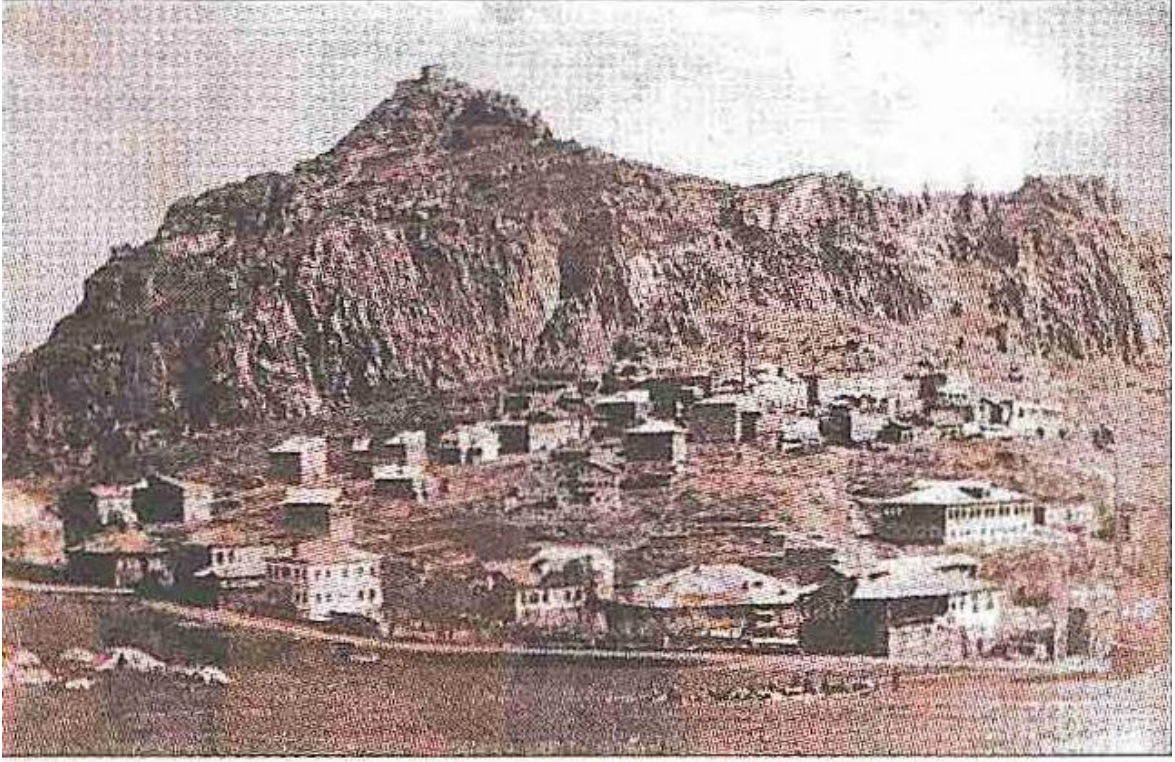
Ek 1-B: 1900'lerin Başında Trabzon Şehrinin Denizden Görünüşü

Kaynak: BOA, Y. PRK. BŞK, 68-84/4 (29 Zi'l-hicce 1320/29 Mart 1903).

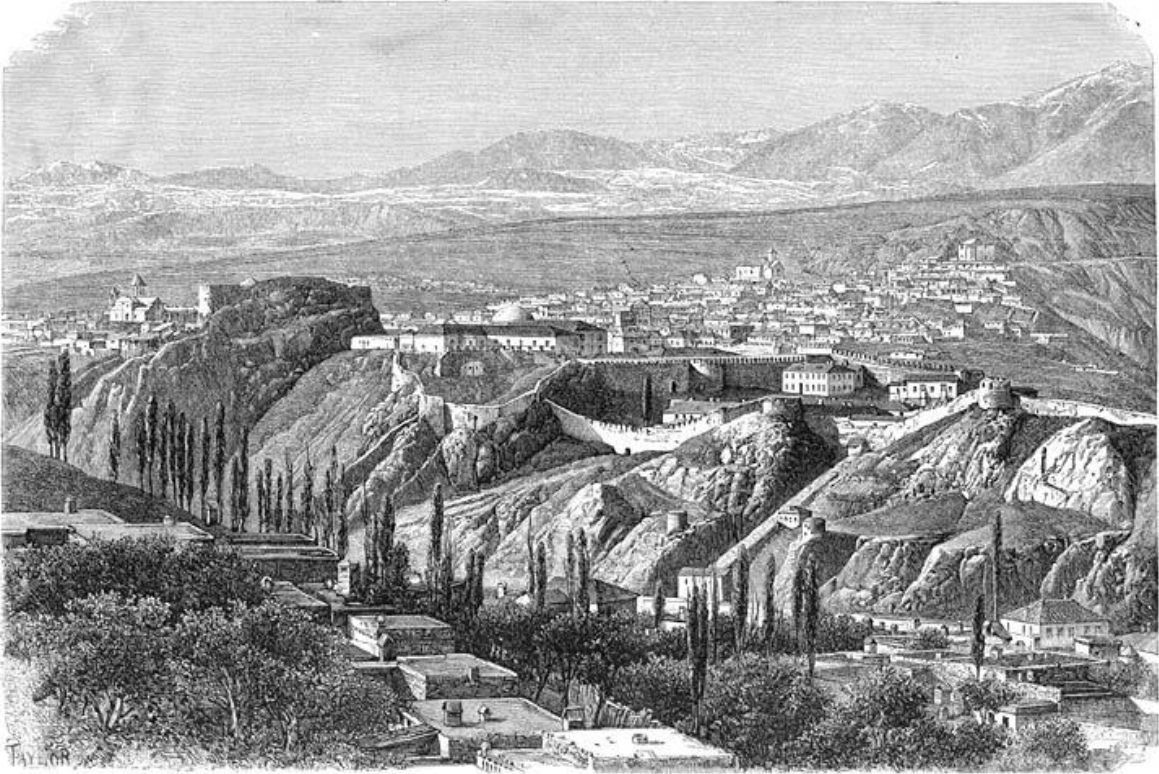

Ek 1-C: XX. Yüzyılın başında Şebinkarahisar

Kaynak: Fatma Acun, “Şebinkarahisar”, *DİA*, c. 38, İstanbul, 2010, s. 394.

Ek 1-D: Ahıska Kalesi’ne Ait XIX. Yüzyılda Yapılan Bir Gravür

Kaynak: <http://www.wikiwand.com/en/Akhaltzikhe>, (22.05.2018).

Ek 1-E: Ahıska Kalesinin Günümüzdeki Görüntüsü

Kaynak: <http://www.wikiwand.com/en/Akhalsikhe>, (22.05.2018).

Ek 2: 1880'li Yıllarda Erzurum, Erzincan, Van Gölü, Malatya, Bitlis, Diyarbakır, Şebinkarahisar, Mardin Arasındaki Yol

Kaynak: BOA, HRT. H, 2116 (17 Cemaziye'l-ahir 1304/13 Mart 1887).

Ek 3-A: Karahisar-ı Şarkî Şaphane Mukataası'nın Voyodasının Sebep Olduğu Sorunlar Dolayısıyla Görevden Azli ve Yerine Madenci Reayasının İsteği Doğrultusunda Yenisinin Atanmasına Dair Bir Belge

حکومت عثمانیه
مکتوبه
مکتوبه
مکتوبه

شا بخانه قوه حصار شرقی مقاطعه نیک اهالی و رعایای طرفین قدیم اولاً اشیرعیضاً لای مضمونه طفا دوت سنه محاسبه مقاطعه زمین
دیورهس اولو اوزون محلاغا نامرکنه طبع خامه تبعیت ایله هریرری برکونه معمله ایله کدی ایلدیکدن غیر الطارزه اولو لرتن ایلدیک
دقی شاطیخ و قومه عدول قنارین نامخی بر طرفن آلردی غصا مول و هتک اعراض شلو قعدیا نه ابدار ایلدیکدن برکنه
دیرشان اوله جقلزین بخت ایله بعد ازین دیوره موزور و دیوره لردن غزل و برینه رعیت برود و مجتار اولو ایلدیکدن برکنه
دیوره نصب رعیتین التمنی تحریر و لرتن ایلدیکدن درکاره حواله اولدوقده مقاطعه منور سنوی اولدوز کندیون بیسود ایلدیکدن
درکاه عالی قومی باشلیزون عیدلباتی و اقلی برهه ایلدیکدن اولو فرقای عتیه چور و نقیسی ظاه و برنار و مظالمی تحقیق و لرتن
مقاطعات میرته دیوره لرتن اولوب ریخ خان البرایا اولو فرقای عتیه چور و نقیسی ظاه و برنار و مظالمی تحقیق و لرتن
اولو کنگ لرتن دغی و برلرینه رعیت برود جمله ذک مختاری سقیم و برهنگار و دیوره نصب رعیتین التمنی موانع شرط مالک ایلدیکدن
مالکانه مقفولری سوا هم سنده غنایکلام ظلمی تحقیق اولوریه ریخ و اقرک نصوا ایله معمله اولو کلکی باش محاسبه و کندیون محمول
لوسورتیه مقاطعه منور کلنیاو مال و معمله ایله معتمد اولدیکدن غیر بروجه محتره ساه برعینحال ایله شتکا بیکاصد و کندیون محمول
اولدیکدن قبل تحقیق غزلی اختیول نظام مقامه بی موزی اولدیکدن نامخی بعد ازین اهالی مقاطعه و رعایای کنگ
کنک اولوز واقع اولو مداخله سندن عیانت و صیانت الملک اولدیه ننبیه و تأکیوی حادی امیر شریف تحریری موافق امر و لای سبارک
بود بلوریه امر و فرما درلانو ساداتو سلطاتم حفرت لرتن کدی

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

Kaynak: BOA, C. DHL, 3675.

Ek 3-A Belge Transkripti

Şabhâne-i Karahisar-ı Şarkî Mukata'asının ahâli ve re'ayası taraflarından takdîm olunan işbu 'arz-ı hâlleri mefhûmunda doksan dört senesine mahsûben mukata'a-i mezbûre voyvodası olan Uzun Muhammed Ağa nâm kimesne tama'-ı hâma tabi'iyet ile her birlerini birer güne mu'amele ile tekdîr eylediğinden gayrı etrafta olan eşkıyanın dahi tasallutunu men' ü def'e 'adm-i iktidârından nâşî bir taraftan anlar dahi gasb-ı emvâl ve hetk-i a'râz misüllü te'addiyâta ibtidâr eylediklerinden perâkende ve perişân olacaklarından bahs ile ba'de-ezin voyvoda-i merkûm voyvodalıktan 'azl ve yerine ra'iyetperver ve mücerrebü'l-etvâr bir müstakim ve perhîzkâr voyvoda nasb ve ta'yîn olunmasını tahrîr ve istida'a iderler derkenâra havâle olundukda mukata'a-i mezbûr senevî otuz sekiz yük yedi yüz akçe mal ile Dergâh-ı 'Alî kapucubaşlarından Abdûlbâki ve oğlu Burhaneddin Ağa ve Ali Bek kullarının iştirâken malikâne 'uhdelerinde olduğu ve bu makûle mukata'at-ı miriyye voyvodalarından olub ve dahi halkü'l-berâyâ olan fukarâ-i ra'iyete cevri ü te'addî zâhir ve bedîdâr ve mezâlîmi mütehakkik ve eşkâr olan kimesnelerin def'i ve yerlerine ra'iyetperver cümlelerin muhtârı müstakîm ve perhîzkâr voyvoda nasb ve ta'yîn olunması muvâffak şurût-ı malikâne olmağla malikâne mutasarrıfları müvâcehesinde 'ande'l-hükkâm zülmü muhakkak olur ise def' ve aherin nasbı ile mu'amele olunugeldiği baş muhasebeden derkenâr olunmuşdur bu sûretde mukata'a-i mezbûr külliyetlü mal ve mu'accele ile mukayyed olduğundan gayrı bervecch-i muharrer sade bir 'arz-ı hâl ile şikayetleri sıdk ve gazbe mahmûl olduğundan kablü't-tahkîk 'azli ihtilâl nizâm-ı mukata'aya müeddi olmakdan nâşî ba'de-ezîn ahâli-i mukata'a ve re'ayasını gerek kendi ve gerek aherin vâki' olan müdahalesinden himâyet ve siyânet eylemek üzere tenbîh ve tenkîdi hâvî emr-i şerîf tahrîri muvâffak emr u daî-i sâmîleri buyurulur ise emr u fermân devletlü sa'adetlü sultanım hazretlerindir
Tarih: 23 Rebiü'l-evvel 1195/19 Mart 1781.

Ek 3-B Belge Transkripti

Karahisar-ı Şarkî kadısına ve Şabhâne-i Karahisar eminine hüküm ki

Kerime-i muhterem Şâh Sultan dâme ismetmehânın iştirâken malikâne 'uhdesinde olan şabhâne-i Karahisar-ı Şarkî ve tevâbii mukata'ası külliyyetlü mâl ve mu'accele ile mukayyed mirinin mukata'at-ı cesimesinden olduğundan kat' ü nazar bâ-hatt-ı hümâyun düstürü'l-'amel tutulan şurût-i cariyeye-i malikâne muktezâsınca serbest olub defter-i hakânide şabhâne-i mezkûreye merbûtiyet vechle müte'ayyin olan re'ayası üzerlerine edâsı lazım gelen şabların kadîmisi üzere i'mâl ve cânîb-i mirîçün mukata'a-i mezbûre ümenâsına edâ eylediklerinden sonra hizmetleri mukâbelesinde hîn-i tahrîrde muharrer olan 585 nefer şabhâne re'ayası ve oğulları ve karındâşları ve pîr ve ihtiyârları cizye-i şer'iyye ve tekâlif-i sâireden mu'af ve müsellemler olub serbestiyet ve mu'afiyet-i kâdîmelerine 'ale'l-istimrâr müra'at olunmak üzere Gümüşhane ma'den re'ayası misüllü nizâm-ı müstahseneye rabt ve şurût-ı mufassaleyi hâvî mukaddem ve mu'ahhar evâmîr-i şerîfe sâdir olmağla mugâyiyiri ta'aruz olunmak iktizâ itmez iken Erzurum valileri ve sancak mutasarrıfları ve mütesellimler ve voyvodalar ve sâir ehl-i 'örf taifesi taraflarından hilâf-ı şurût ve mugâyiyir emri 'alî şabhâne re'ayası tekâlif-i şakka ve cizye cibâyet ve sâir rûsum-ı serbestiyet mütâlebesi ve sâir umûrlarına ta'aruz ile rencide olduğundan nizâm-ı mukata'asının ihtilâl-i nizamına ve hasılâtının tezennisine bâdî bir keyfiyet olmağla şabhâne-i mezkûreye merbût olan kurrâ ve tevâbii re'ayası serbestiyet üzere mukata'a-i mezbûre ümenâsı tarafından zabt u rabt olunub hilâf-ı şurût ve mugâyiyir-i emri 'alî olvechle te'addî ve rencide olunmamalarıçün emri şerîf-i 'alîşân virilmek bâbında müşârü'l-ileyhenin kethüdâsı ve hâlâ muhâsebe-i evvel Seyyid İbrahim zîde mecdihü istida'a-i 'inâyet itmeğîn hazine-i 'amirede mahfûz baş muhâsebe defterlerine nazar olundukda şabhâne-i Karahisar-ı Şarkî ve tevâbii ve Bayramlı ve Bazarsuyu ve tevâbii ve Bedel-i Gilmanân-ı Ra'iyeye perâkende mukata'aları senevî otuz sekiz yük yedi yüz akçe mâl ile müşârü'l-ileyhin iştirâken malikâne-i 'uhdesinde olduğu ve Gümüşhane ma'den re'ayasının imdâd-ı menzil ve hazeriyeye ve seferiyeye ve nâl ve kaftân bâhâ öşr ... ve mahsûl-i cerin ve resm-i ispençe ve bâc-ı 'ubûr ve sâir tekâlif-i 'örfiyye ve şakkadan mu'af oldukları gibi hîn-i tahrirde ta'yîn ve tahsîs kılınan beş yüz seksen beş nefer dört ma'adin re'ayaları ve oğulları ve karındâşları mütevellid olanlar ve pîr-i fânî ihtiyarları mu'af ve müsellemler olub bunlardan ma'ada içlerinde hariçden re'aya bulunur ise istihkâklarına göre evrâkları virilmek üzere mukayyed re'ayay-ı mezbûrların hizmetleri mukâbili vech-i meşrûh üzere mîn-küllî'l-vücûh mu'af ve müsellemler ve serbestiyet üzere iken livâ-i merkum cizyedârları hilâf-ı şurût-ı berât-ı 'alîşân cizye talebiyle rencide eylediklerinden gayrı mu'afiyetlerine mugayyir aher tekâlif tahmîl ile cevr ve te'addî olmalarıyla zikr olunan dört adet ma'denciyân re'ayasına marü'z-zikr vechler ile rencide ve te'addî itdirilmeyüb olmikdar re'aya ve oğulları ve karındâşları ve mütevellid olan pîr-i fânî ihtiyarları hizmetleri mukâbili cizye-i şer'iyyeden ma'ada cem'-i tekâlifden mu'af ve müsellemler ve serbestiyet üzere oldukları mukayyed olduğuna binâen re'ayây-ı merkûmeye cizye talebiyle rencide ve te'addî olunması şurût-ı mukata'aya mugâyiyir olmağla re'ayây-ı merkûmeye cizye evrâkı teklifi ile cizyedârların te'addisini men' ü def' olunub mu'afiyetlerinin mugâyiyiri cevr ü te'addî ve rencide itdirilmemek için bundan akdem bi't-defa'at virilen evâmîr-i şerîfem mücebince seksen iki senesi Rebiü'l-evvelinde dahi emri şerîfem virildiği derkenâr olundukda derkenârı mücebince emri şerîf yazılmağa tezkere verildi.

Tarih: 27 Şevvâl 1182/6 Mart 1769.

Ek 3-C: Şaphaneler Arasındaki Örü Sınırı ve Karahisar-i Şarkî Şaphanesi Tarafından Bu Sınırın İhlâl Edildiğine Dair Bir Belge

1177
1178

ŞAHİDİ

دو روز معصنا و معصنا و شاه سلطان و مهر شاه سلطان عزیز ما کسان معصنا و معصنا
 عریض علیه لرین اولون کورین و مارونیه شاه لری اورولرین اوز اوز
 اولون اسلمیه قضا سنه خدی سرط شایسته برفاج کهنه سبب فرم صاه طرفین اهل
 فری ایله ایکن فرطارده سبب اولون شاه کوروی بویا جیره فروخت ایله اوز ایکن
 حال اسلمیه و بودیم خبر الوب قضا مزبور صفتی ایله انفاق قشای نکرده صاحب لرین
 بهر فرطاری سکر خورده باذاری قطع و اوزینه الوب اصنافه و بویا جیره
 فروخت ایله مراد ایکن مری شاه فروخت اولون شاه قضا قضا صاه ایکن
 و اوز لرین کفر محله لرین شاه فضل اولون اوزره سرط قضا صاه ایکن
 بیخ اولون فرمان علی به اراز اولون و بوده مزبور فرمان ساخته
 مضمون اشعار به وخت ایکن جبراً و فرماً شاه مذکور بقدر ای اسلمیه بویا
 توزیع و قسورین دخی ایینه الیمس مزبور و ارام ایکن ناشی اوز
 متری کچی محمد خواجه بدن موجود اولون مری تاین فروخت اوز
 مزبورک ابطاله و مال میرین قطعیله و ایکن اولون نظام منقطعیه باعث
 اهری مرقم محمد خواجه قولی طرفین خبر اولون سالف الذکر سبب بویا جیره
 هرقندار شاه و لرین لرین مرقم مرقم شرح زمین معرفت جمع و هنوز فروخت
 اولون شاه ایله معصنا محله وضع و شهر و مری شاه فروخت اوز
 فروخت اولون و بوده مرقم بویا کوه دخی خدی امر علی حقی جان
 ابرابیه محقق کلان لعل استانه سعاده احفظ اولون باین مرقم امر
 عاکشان عنایت و حسان بویا باین امر و فرمان قضا و عتاب سلطانم حضرت باین

شاه

شاه

شاه

Kaynak: BOA, D. MMK, 345, 122.

Ek 3-C Belge Transkripti

Devletlü 'ismetlü iffetlü Şâh Sultan ve Mihrişâh Sultan 'aliyyetü's-şân hazerâtlarının ber vech-i malikâne iştirâken 'uhde-i 'aliyyelerinde olan Gedüs ve Marûniye şabhâneleri örülerinden Edirne örüsü mülhâkâtından olan İslimye kazasına hilâf-ı şurût-ı şabhâne birkaç kimesne Şebînkarahisarı tarafından altmışaltı fiçî ile iki yüz kantardan mütecâviz şab getirüb boyacılara fûrûht eylemek üzere iken hâlâ İslimye voyvodası haber alub kaza-i mezbûr kadısı ile ittifâk ve şab-ı mezkûru sahiblerinden beher kantarını sekizer guruşa bazarını kat've üzerine alub esnafa ve boyacı taifesine fûrûht eylemek murâd itmeğin mîr-i şab fûrûht olunmadıkça aherin şabı fûrûht olunmayub ve örülerine aher mahallerden şab nâkil olunmamak üzere şurût-ı nizâmını hâvî eminin yedinde olan fermân-ı 'alîyi ibrâz eylediklerinden voyvoda-i mezbûr bu fermân sahtedir deyü mazmûn-ı emr-i 'alîye ra'bet itmeyüb cebren ve kahren şab-ı mezkûrun bir mikdarını İslimye boyacılarına tevzi' ve kûsûrun dahi elbette alursuz deyü tehdîd ve ibrâm eylemekden nâşî Edirne örüsü mültezimi vekili Mehmed Hâce yedinde mevcûd olan mirî şabı fûrûht idemeyüb mukata'a-i mezbûrun ibtâlîne ve mâl-ı mirînin ta'tiline ve ihtilâl-i nizâm-ı mukata'aya ba'is ve bâdî olduğunu merkûm Mehmed Hâce kulları tarafından tahrîr olunmakla sâlifü'z-zikr şabdan boyacı esnafına her ne mikdâr şab virilmiş ise mecmu'a ma'rifet-i şer' ve emini ma'rifetiyle cem' ve henüz fûrûht olunmadık şab ile ma'an bir mahfûz mahale vaz' ve temhîr ve mirî şab fûrûht olunmadıkça bir vukiyyesi fûrûht olunmayub ve voyvoda-i merkûm bundan sonra dahi hilâf-ı emr-i 'alî harekete cesaret ider ise hakkından gelinmek için Asitane-i Sa'adete ihzâr olunmak bâbında mü'ekkid emr-i 'alîşân 'inâyet ve ihsân buyurulmak bâbında emr ü fermân devletlü 'inâyetlü sultanım hazretlerindedir.

Bende-i Hüseyin kethüdâ-i Şâh Sultan

Bende-i Ömer kethüdâ-i Mihrişâh Sultan

Tarih: 1177/1763-1764.

Ek 3-D: Karahisar-ı Şarkî Şaphanesi'ne Bağlı Bulunan Bedel-i Gilmânân-ı RAİYYE Mukataasına Ait Vergilerin Toplama Hakkına Yönelik Yaşanan Bir Tartışmaya Dair Belge

بسم الله الرحمن الرحيم

فرع حاضر سرفی و نسیه حکیمه
درودا لودع جید ولد عیالاک حره لعلله ککر لکو مقنوفه لوزق خلندر بر قیبه سکولاک جاپودع عهصولک لریب
قوه حاضر سرفی و نسیه حکیمه و فرقه لوتقیت زعافتی مقسمتک لوزجوس و زریر فرده لریب
سایت قرلا لکنه لودع رعایای ساجانه: فرع حاضر سرفی و نسیه حکیمه مقنوفه لوزق
لوعد بیله عثماناک مقنوفه لوزق برو ساجانه لفسار سرفی و نسیه حکیمه لریب
شخانہ لرفی لکنه قاعدہ لفسار خذوق مقنوفه لریب طلیه رعایا فضلہ غدیر و فوری لریب
زیاده و لودع موصود کسرنه و غربه لریب خلدر لوزق تسد و بارک لوزق لریب لریب
تقدیر جمع و وقوع لوزق لوزق و باک سرفی رعایا عینہ مقنوفه لریب
مقصود لوزق لریب محاسبه و فوری لوزق بیله عثماناک و عینہ مقنوفه لریب
لوزق لریب سرفی و نسیه حکیمه لریب سرفی و نسیه حکیمه لریب
حره لوزق لریب مقنوفه سرفی و نسیه حکیمه لریب سرفی و نسیه حکیمه لریب
رعایای و وقوع فدی و لوزق لریب سرفی و نسیه حکیمه لریب
ریخت لریب لریب لریب سرفی و نسیه حکیمه لریب سرفی و نسیه حکیمه لریب
صدق لریب لریب لریب سرفی و نسیه حکیمه لریب سرفی و نسیه حکیمه لریب

۱۲۷۰

Kaynak: BOA, MAD, 9939, s. 441.

Ek 3-D Belge Transkripti

Karahisar-1 Şarkî kadısına hükümki

Kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yan dergâh-ı mu'allam gedüklü müteferrikalarından Halil zîde mecdihû Divân-ı Hümâyûnuma 'arz-ı hâl idüb Karahisâr-ı Şarkî ve Canik sancaklarında mutasarrıf olduğu ze'ameti mülhâkâtından Ağrihos (?) ve Ziri karyeleriyle sâir kurrâda sakin olan re'ayadan şabhâne-i Karahisar-ı Şarkî mukata'ası tevabiinden olan Bedel-i Gılmânân mukata'ası için öteden berü şabhâne emînlerinin alugeldikleri rüsûmât hâlâ şabhâne emîni olan kimesne kana'at itmeyüb hilâf-ı mu'tâd ziyâde talebiyle re'aye fukarasına gadr ve te'addî eylediğinden ze'amet-i mezbûrun mahsulü kesretine ve karyelerinin harab olmasına sebep ve bâdî olmağla olmisüllü ziyâde talebiyle olan te'addîsinin men' ü def' olunmak için emr-i şerîfim virilmek ricasıyla istida'ay-i 'inâyet itmeğın hazine-i 'amiremde mahfûz olan baş muhâsebe defterlerine nazar olundukda Bedel-i Gılmânân-ı Ra'yye mukata'ası senevî iki yük otuz beş bin dört yüz akçe mâl ile Şabhâne-i Karahisar-ı Şarkî mukata'ası mülhâkâtından olduğu derkenâr olundukda mahallinde ma'rifet-i şer'le görülüb öteden berü Bedel-i Gılmânân rüsûmâtı alunugelen re'ayadan kanûn-i kâdîme ve olugeldikleri üzere rüsûmât-ı mezkûre alındıktan sonra hilâf-ı mu'tâd ziyâde talebiyle rencide itdirilmemek üzere emr-i şerîfim telhîs olundukda telhîs mûcebince hükm deyü fermân-ı 'alîşânım sâdır olmağın vech-i meşrûh üzere emr-i şerîf yazılmağâ tezkere verildi.

Tarih: 17 Zi'l-hicce 1151/28 Mart 1739.

Ek 3-E: Karahisar-ı Şarkî ve Gedüs Şaphanelerinin Örüleri ve Gedüs'ün Örüsünde Kalan Bazı Yerlere Gizlice Karahisar Şapı Götürüldüğüne Dair Belge

Arşiv Belgeleri

Handwritten signature and stamp in the left margin.

مقاومات جسمیه میره دن نایخانه دن حصار شرقی منطقه سیده ناخانه کروی منطقه مصدر نوزن حصن اولک ناب بهیب
شروط فروخت اولدیجی اولدیجی معین وخصی اولدیجی حصار شرقی ناخانه مصدر نوزن حصن اولک ناب وخی توقا دونه برامایه
شام هب وارضرم ودرابکر توقا دونه فروخت وکروی ناخانه حصن اولک ناب ذکر اولان کروی اولدیجی
وزینون ونا ترا اولجوالدیجی ونا خصوص درسا دن فروخت اولدیجی حصار شرقی اولدیجی اولدیجی اولدیجی
وکروی نابی وخی اکرخ حصار اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی
اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی
منطقه شنه حصن اولک ناب وخی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی
مبا یسه زهن وکرو اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی
تخیل ودرسا دن کتوب خفته بیج ودرسا دن حصار شرقی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی
ذکر اولان کله لره حصار شرقی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی
اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی
اسم ودرسا دن حصار شرقی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی
و نا ذکر اولان حصار شرقی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی اولدیجی

Handwritten signature in the bottom right corner.

Ek 3-E Belge Transkripti

Mukata'at-ı cesîme-i miriyeden şabhâne-i Karahisar-ı Şarkî mukata'asıyla şabhâne-i Gedüs mukata'ası ma'denlerinde hâsıl olan şab ber müceb-i şurût-ı fûrûht olunacak örûleri mu'ayyen ve mahsus olmağla Karahisar-ı Şarkî şabhânesi ma'denlerinde hâsıl olan şab Şam ve Haleb ve Erzurum ve Diyarbekir ve Tokadda fûrûht ve Gedüs şabhânesinde hâsıl olan şab dahi Tokaddan berü Amasya ve Merzifon ve sâir olhavâlilerde ve bâ-husûs Der Sa'adete fûrûht olunub eğer Karahisar şabı zikr olunan Gedüs örûlerinde ve Gedüs şabı dahi eğer Karahisar örûlerinde bulunur ise cânib-i miriçün zabt ve girift olunmak bâbında ber müceb-i şurût-ı mu'tâd evâmîr-i şerîfe sâdır ve zikr olunan bilâd mahkemelerinde tescil olunmuşiken bazı kimesneler mütenebbih olmayub yine Karahisar şabhânesi mukata'asında hâsıl olan şabı Gedüs Şabhâne mukata'ası örûlerinden olan İstanbul'da fûrûht için Karahisardan mübâya'a ve Karadeniz sevâhilinde vâki' Ereğli ve Bartın ve Amasra ve İnebolu ve Samsun ve Ünye iskelelerine nakl ve sefinelere tahmîl ve Der Sa'adete götürüb hafîyyeten bey' ve fûrûhruna cesaret ile hasârât-ı miriyyeyi müceb oldukları ihbâr ve inhâ olunmağla zikr olunan iskelelerde Karahisar şabı her kimin yedinde bulunur ise cânib-i miriçün zabt ve girift ve temhîr olunub ashâb-ı her kim olur ise olsun hilâf-ı emr-i 'alî harekete cesaret eylediklerine binâen ma'rifet-i şer' ve zâbıtı ma'rifetiyle te'dîb olunmak için ism ve resmleriyle Der Sa'adete 'arz ve i'lâm olunmak üzere zikr olunan iskelelerin kadılarına ve zâbitânına ve Boğaz Gümrüğü ve sâir gümrük emînlerine hitâben emr-i 'alîşân ihsân buyurulmak bâbında emr ü fermân devletlü 'inâyetlü sultanım hazretlerindir.
Tezkere-i emr dâde (Tarihsiz)

ÖZGEÇMİŞ

Aslan KANSIZ, 11.11.1992 tarihinde Rize’de doğdu. Eğitim-Öğretim hayatına 1999 yılında İstiklal İlköğretim Okulu’nda başlayan KANSIZ, 2006 yılında Vakıflar İlköğretim Okulu’nu; 2010 yılında Ardeşen Anadolu Lisesi’ni; 2014 yılında da Karadeniz Teknik Üniversitesi – Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü’nü bitirdi. 2015 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalında yüksek lisans programına başladı. 2017 yılından itibaren Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi – Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalında Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır.

KANSIZ, bekâr olup iyi sayılabilecek derecede İngilizce bilmektedir.